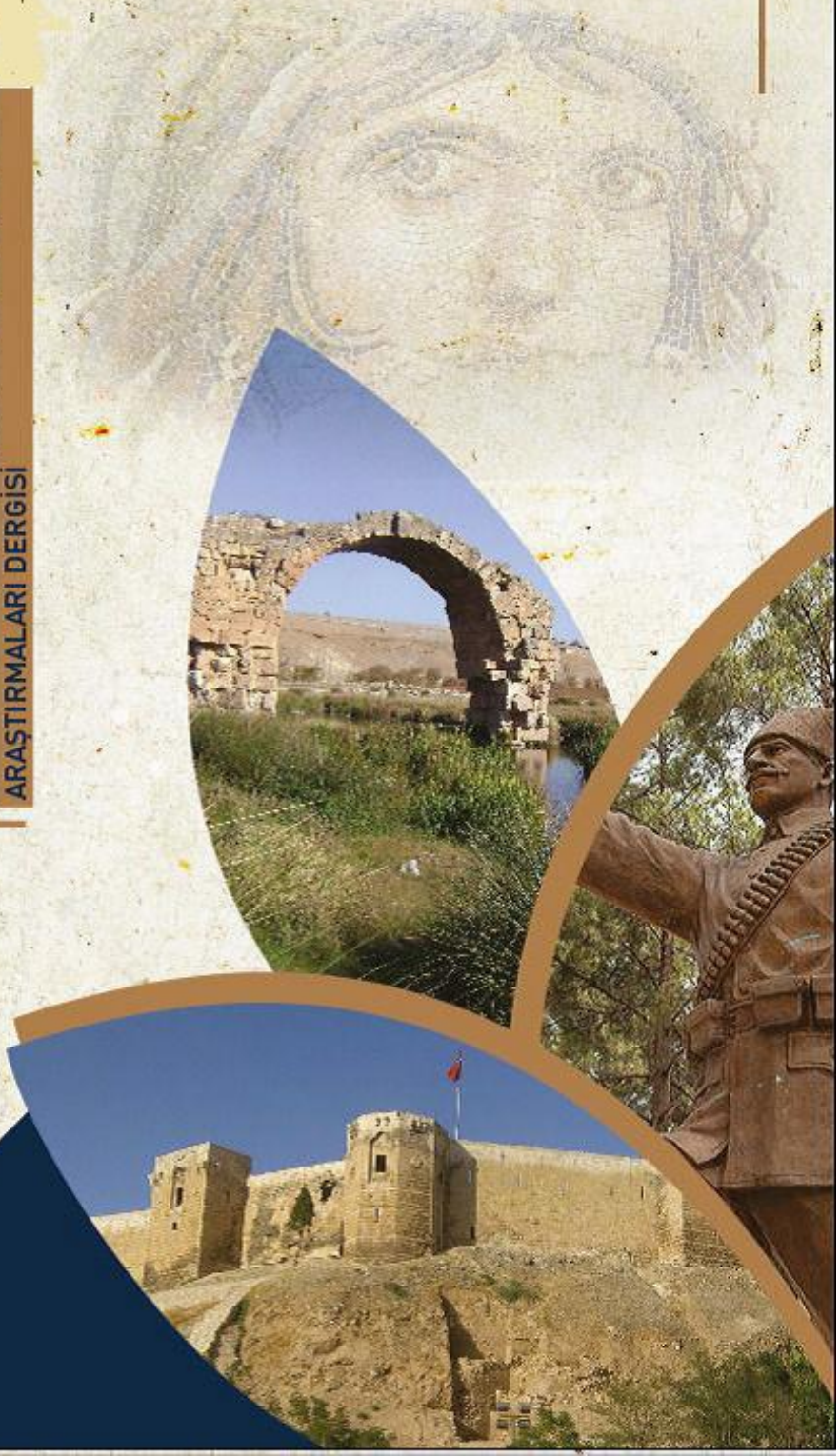

Cilt 2 Sayı 1

Gaziantep Üniversitesi

AYINTÂB

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ AYINTÂB ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hedef ve Kapsam

Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD) yılda iki sayı çıkar ve çifte-kör hakemlik sürecinden geçen bilimsel makalelerin yayınlandığı uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD), Türkiye'nin önde gelen araştırma üniversitelerinden biri olan Gaziantep Üniversitesi tarafından yayınlanmaktadır.

Derginin amacı teorik ve araştırma odaklı çalışmalarını desteklemek, araştırmalarda kaliteyi arttırmak ve ulusal ve uluslararası akademik araştırmaların karşılıklı paylaşımını teşvik etmektir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD), bilginin serbest dolaşımı ve yaygınlaştırılması için çalışan açık erişimli bir dergidir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD) büyük oranda akademisyenlerin katkı sağladığı çok disiplinli bir yayın olmasına rağmen, alanında uzman olan veya lisansüstü düzeyde çalışmalar yapan öğrencilerden gelen yayınları da teşvik etmektedir.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD), Arkeoloji, Gastronomi, İşletme, İktisat, İletişim, Coğrafya, Tarih, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Hukuk, Dilbilim, Folklor, Edebiyat, Felsefe ve Sosyoloji alanlarından yayın kabul etmektedir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi'nde, sadece Gaziantep ve yöresi ile ilgili makaleler yayımlanır.

Derginin uluslararası yayın kurulu vardır.

Telif Hakkı

Derginin tüm telif hakkı dergi yöneticilerine aittir.

İletişim

GAÜN Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD)
Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
27310 Gaziantep, TÜRKİYE
Tel: +90-342-318-1820
Editör/Dergi Yöneticisi
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
E-mail: agunduz@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi

Ayıntâb Araştırmaları Dergisi

GAÜN-AAD

Dergi Sahibi

Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Ali GÜR

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Bölüm Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ
Doç.Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ
Yrd.Doç.Dr. Meltem MUŞLU
Prof.Dr. Muhammet Ruhat YAŞAR
Yrd.Doç.Dr. Timur DEMİR
Yrd.Doç.Dr. Selim KAYA
Doç.Dr. Mustafa METE
Yrd.Doç.Dr. Lider BAL
Dr. Öğr. Üyesi Fettah KUZU
Doç.Dr. Atınç OLCAY
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye ŞAHİN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aleksandar Andreeviç (EDUKONS Üniversitesi / SİRBİSTAN)
Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ (Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Anita Gligorova (FON Üniversitesi / MAKEDONYA)
Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Işıl Işık BOSTANCI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Haydar ÇORUH (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2019

Web: <http://dergipark.gov.tr/gunaad>

E-mail: agunduz@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Aleksandar ANDREEVIÇ

(EDUKONS Üniversitesi / SIRBİSTAN)

Prof. Dr. Enver ÇAKAR

(Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

(Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Anita GLIGOROVA

(FON Üniversitesi / MAKEDONYA)

Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mehmet

SOĞUKÖMEROĞULLARI

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Işıl Işık BOSTANCI

(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Haydar ÇORUH

(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

AYINTÂB ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt. 2 Sayı 1
2019

İÇİNDEKİLER

TARİH

- 17. Yüzyılda Ayıntab'da Müslim-Gayrimüslüm İlişkileri** 1-16
İsmail KIVRIM
- XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntab Şehri Esnafı** 17-37
Zehra ÖZHARAT
- 18. Yüzyılın Üçüncü Çeyreğinde Ayıntab'da
Yönetim ve Yerel Elitler** 38-57
Murat ÇELİKDEMİR & Mustafa DEMİR

COĞRAFYA

- Integration Trends Among Syrian Refugees:
The Case of Gaziantep City** 58-76
Mehmet Emin SÖNMEZ

EDEBİYAT

Barak İskân Şiirlerinde ve Türkülerinde

Osmanlıya Başkaldırı

Behiye KÖKSAL

77-88

KİTAP TANITIMI

Geography of Roman Iranian Wars. Military Operations of Rome

and Sasanian Iran by Katarzyna Maksymiuk

Erdal KAYA

89-92

---

17. Yüzyılda Ayntab'da Müslim-Gayrimüslüm İlişkileri

İsmail KIVRIM*

Özet

Osmanlı Devleti'nde, Müslüman olmayan halk için din ve mezhep farkı gözetmeden geniş bir eşitlik tanınmıştır. 17. yüzyılda Ayntab şehrinde Müslümanlarla gayrimüslimler aynı mahallelerde, aynı özellikteki evlerde ikamet etmektedirler. Birbirlerine ev, dükkân bağ ve tarla alıp satmaktadırlar. Ticaret yapıp birbirlerinden emanet para alıp vermektedirler. Ayrıca gayrimüslimler kiliselerinde, din adamları sayesinde dini vecibelerini yerine getirmektedirler. Gayrimüslimler ihtiyaç duydukları zamanlarda Müslümanlar gibi şer'i mahkemeyi kullanabilmektedirler. Şehirde pek çok Gayrimüslim Türk ve Müslüman isimleri almaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Ayntab, Müslim, gayrimüslim, zimmi.

Muslim and Non-Muslim Relations in Ayntab in 17th Century

Abstract

An equality was given to Non-Muslim in the Ottoman Empire without any discrimination in their religions and sects. Muslims and non-Muslims lived at the same neighbourhoods, and stayed at the same type of houses in the city of Ayntab in 17th Century. They bought and sold their homes, farms and workshops to each-other. They traded and gave and took money as for safe keeping. Moreover, non-muslims fulfilled their religious duties in the church by way of the religious men. Non-Muslim, if they needed, could use the şer'i court of Muslims. Many Non-Muslim in the city used Turk and Muslim names.

Key Words: Ayntab, Muslim, Non-Muslim, Dhimmi

---

* Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
ikivrim@hotmail.com

Giriş

İslâm hukukuna göre, bir ülkenin toprakları İslâm devleti hâkimiyetine geçince o ülkede yaşayan gayrimüslimler ya ülke topraklarını terk edip giderler ya da kendileriyle yapılan bir sözleşme ile İslâm ülkesinde yaşamaya devam ederler¹. Gayrimüslimlerin devletle olan ilişkilerinin hukukî temelini, bunlarla yapılan zimmet anlaşmaları teşkil etmektedir. Bu anlaşmaya taraf olan ve İslâm devleti tebaası haline gelen gayrimüslimlere de bu anlaşmadan dolayı zimmî denmektedir².

Zimmet kelimesi, lügatte *ahd* ve *eman* anlamına gelir. “Bozulması, yermeyi gerektiren söz ve aman”, “Kendileri ile sözleşilmiş ve yemin edilmiş kavim ve topluluk”, “sözleşme”de yine kelimenin ihtiva ettiği anlamlardan birkaçıdır³. Fıkhi terim olarak zimmet, “İslâm’ın hâkimiyetini tanımak şartı ile Müslüman toplumun, diğer semavî din mensuplarına konukseverlik ve koruma sağladığı süresiz olarak yürürlükte kalan bir tür sözleşme”yi ifade eder⁴. İslâm hukukçularına göre, zimmet anlaşmasıyla gayrimüslimler ebedî olarak Müslümanların zimmetinde, yani ahd ve emanında kalır ve darü’l-islâm’da sürekli oturma hakkına sahip olurlar⁵.

Zimmîlerin İslâm devletine tabi olan kişiler olarak, aynen Müslümanlar gibi hak ve görevleri bulunmaktadır. Bu hususta İslâm hukukunda kabul edilen genel kural; onların da Müslümanlar gibi hakları ve mükellefiyetleri olduğudur⁶. Zimmet akdinin geçerli olabilmesi için, her sene cizye ödemenin taahhüt edilmesi ve İslâm ahkâmının iltizam edilmesi gerekir. Eğer bu iki şarta uyulmazsa zimmet akdi geçersiz sayılır⁷. Zimmet akdini kabul eden gayrimüslimler, diğer vatandaşları gibi devletin korumasına girmiş sayılır ve malı, namusu, hayatı diğer vatandaşları gibi güvence altındadır⁸. Hanefî mezhebi hukukçuları da şuf’a, hibe, sulh, her türlü alışveriş ve tasarruflar, kısmet, nafaka, hidâne, kefalet gibi hususlarda Müslümanlarla zimmîlerin aynı hükümlere tabi olduklarını kabul etmişlerdir⁹.

¹ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995, s. 169.

² M. Akif Aydın, “Eski Hukukumuzda Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyeti”, *İslâm ve Osmanlı Hukuk Araştırmaları*, İstanbul 1996, s. 230.

³ CL. Cahen, “Zimme”, *İA*, XIII, Eskişehir 1997, s. 566.

⁴ Cahen, “Zimme”, s. 566; Bilmen, *Kamus*, C. III, s. 422; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, C. VIII, s. 203.

⁵ M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul 2004, s. 11.

⁶ Abdülkadir Şener, “İslâm Hukukunda Gayrimüslimler”, *Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu*, İzmir 1983, s. 43; Alaaddin Aköz, “Konya’da İhtidâ Hareketleri ve Osmanlı Mahkemesi (1640–1750)”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleri ile Osmanlı Devleti Kongresi*, 7–9 Nisan 1999, s. 548.

⁷ Kenanoğlu, *Millet Sistemi*, s. 15.

⁸ Hacer Erdoğan, *XVII. Yüzyılda Konya’da Yaşayan Gayrimüslimlerin Sosyal ve Dini Yaşayış Durumları (1650–1700)*, SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1992, s. 6.

⁹ Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Milletler Arası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, İstanbul 1982, s. 214.

Gayrimüslimlerin din ve vicdan hürriyeti konusundaki ilk temel esasları Kur'an-ı Kerim tarafından konulmuştur¹⁰. Gerek İslâm ülkesinde yaşayan gayrimüslimlere gerekse İslâm ülkesine yeni katılan ülkelerde yaşayanlara Müslüman olmaları için herhangi bir zorlama yapılmamıştır¹¹.

İslâm ülkesindeki şer'i mahkemelerin hem Müslümanlarla hem de gayrimüslimlerle ilgili bütün davalara bakma yetkisi bulunmaktadır¹². Ebu Hanife'ye göre zimmîlerin nikâh davaları hariç diğer davalarına şer'i mahkemelerce, kadılar tarafından bakılabileceğidir. Nikâh davasının görülebilmesi için iki tarafın rızasının şartı alınması gerekmektedir¹³. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Züfer, nikâh davasında sadece bir tarafın müracaatını yeterli görürler¹⁴.

Osmanlı Devleti'nde, Müslüman olmayan halk için din ve mezhep farkı gözetmeden geniş bir eşitlik tanınmıştır. Gayrimüslimlerin seyahat ve yerleşme ile ilgili hakları kısıtlanmamıştır¹⁵. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerde zimmîlerin giyim ve meskenlerine de sınırlama yok iken III. Murat devrinde bir kısıtlamaya gidilmiştir¹⁶. Ebussuud Efendi'nin bir fetvasında, Müslümanlarla birlikte yaşayan zimmîleri yüksek, müzeyyen evler yapmaktan, şehir içinde ata binmekten, kıymetli libas ve kaftanlar giymekten ve ince tülbent, kürk ve sarık sarmaktan men eden hâkimin ecir (sevap) alacağı belirtilmektedir¹⁷. Osmanlı Devleti'nde zimmîlerin yerleşimleri ve giyinmeleri ile ilgili düzenlemeler, devletinin cemaat yapısına uygundu. Gayrimüslimlerin Müslümanlardan yüksek evler yapmamaları, onlardan daha gösterişli giyinmemeleri gibi kurallar, devletin egemen unsurunun Müslümanlar olduğunu ve böyle kalması gerektiğini vurgulayan hükümlerdi¹⁸. Zimmîler bu durumu zamanın anlayışı içinde doğal karşılıyor ve buna boyun eğiyorlardı. Fakat bu hükümler de her zaman aynı titizlikle uygulanamıyordu¹⁹.

İslâm hukukunda gayrimüslimlerin, Müslümanlarla bir arada buldukları zaman, nasıl davranacakları, nasıl konuşacakları ve ne şekilde selâm verecekleri tespit edilmişken,

¹⁰ Aydın "Gayrimüslimler", s. 229. "Dinde zorlama yoktur. Doğruluk eğrilik birbirinden kesin olarak ayrılmıştır" Bakara süresi 256. ayet. "Eğer rabbın dileseydi yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde inanmaları için insanları zorlayacak mısın?", Yunus süresi 99. ayet.

¹¹ Aydın "Gayrimüslimler", s. 231.

¹² Atar, Fahreddin, *İslâm Adliye Teşkilâtı, Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Ankara 1979, s. 227-230.

¹³ Şener, "Gayrimüslimler", s. 53-54.

¹⁴ Özel, *İslâm Hukuku*, s. 206-207; Şener, "Gayrimüslimler", s. 53-54.

¹⁵ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara 2001, s. 173.

¹⁶ Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin kıyafetleri hakkında Bk. Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", *OTAM*, S. 1, Ank. 1990, s. 117; T. Tankut Soykan, *Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimler*, İst. 2000, s. 151-183.

¹⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, C. IV, s. 44.

¹⁸ Aköz, "Konya'da İhtidâ", s. 548.

¹⁹ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara 1996, s. 20.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim halkın, Müslümanlarla ilişkileri sırasında herhangi bir davranış farkının olmadığı görülmektedir²⁰.

Osmanlı Devleti'nde İslâm ceza hukuku tam olarak uygulanamadı. Bazen İslâm hukukunun kesinlikle emrettiği cezalar değiştirildi, bazen de olmayan yeni cezalar eklendi²¹. İslâm hukukunda Müslüman ve zimmîye uygulanacak kısas veya diyet eşit iken, Osmanlı Devleti'nde bu durum zimmîler lehine bozulmuştur. Osmanlı kanunnamelerinde suç işleyen zimmîlere, aynı suçu işleyen Müslüman'a verilecek cezanın yarısını uygulanacağı belirtiliyordu²².

Osmanlı Devleti'nde zimmîlere aile hukuku alanında kendi dinlerinin emrettiği hükümler uygulandığı gibi, yine bu hükümlerin tatbiki de bizzat kendi cemaat liderleri tarafından gerçekleştiriliyordu²³. Miras hukuku da aile hukuku gibi serbest bırakılmıştır²⁴.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlerin şarap içmeleri ve meyhane açmaları serbest bırakılmışken²⁵, bazen de yasaklanmıştır²⁶.

Cizye, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim halk içinde belli birtakım koşulları taşıyan kimselerden, kişi başına alınan şer'i bir vergidir²⁷. Koşulları belli bir yaşta olmak (14–75), hasta, sakat, din adamı ve işsiz olmamak ve ehl-i kitap olmaktır²⁸. Bu özellikleri taşıyan her zimmî cizye ödemek ile mükellef idi. Cizye âla, evsât ve ednâ olarak üç sınıfta toplanmıştır²⁹.

²⁰ Ercan Yavuz, "Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İçtimaî ve İktisadî Durumu", *Belleten*, C. XLVII, S. 188, Ankara 1984, s. 1142.

²¹ bk. Halil İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfî-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIII, Ankara 1958, s. 102–126.

²² Bozkurt, *Gayrimüslim*, s. 25; Akgündüz, *Kanunnameler*, C. IV, s. 366–377.

²³ Ergin, *Şehircilik*, s. 89.

²⁴ Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, Ankara 1958, s. 76; Gülnihal Bozkurt, "İslâm Hukukunda Zimmîlerin Hukukî Statüleri", *Kudret Ayiter'in Anısına Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 4, İzmir 1987, s. 133.

²⁵ Kenanoğlu, *Millet Sistemi*, s. 355–368.

²⁶ İsmail Kıvrım, *17. Yüzyılda Ayntab'da Gündelik Hayat (1650-1700)*, Ankara 2018, s. 140.

²⁷ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993, s. 297–302; Halaçoğlu, *Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, s. 67; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müessesleri Tarihi*, Isparta 1998, s. 149; C. H. Becker, "Cizye", *İA*, III, Eskişehir 1997, s. 199–201; Halil İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 45–48.

²⁸ Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Belleten*, (çev. Şinasi Altundağ), C. VII, S. 32, Ankara 1944, s. 621–624; Ercan, *Gayrimüslimler*, s. 251.

²⁹ Nedkoff, "Cizye", s. 621–649.

Ayntab Şehrinde Gayrimüslimler (Zimmîler)

Şehirde gayrimüslimler kendi kiliselerinde dinlerinin emrettiği ayinlerini din adamları eşliğinde yerine getirmektedirler³⁰. Nitekim Kasım 1618 tarihli belgede Ayntab'da Hayızkimmiyan Mahallesi'nde bir kilisenin olduğu görülmektedir³¹. Ancak kilisenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilgisi mevcut değildir. 29 Mart 1680 tarihli bir ev satışı belgesinde evin kilise ile bitişik olduğu görülmektedir³². Bu kilise 1704 ve 1739 yıllarında iki defa tamir için keşif yapılmış ve tamir için izin verilmiştir³³.

Ayntab şehrinde zimmîler de Müslümanlar gibi evlenmeden önce nişanlanmaktadırlar. Namzetleri ile ilgili sorun olduğu zaman ve ayrıldıklarında mahkemeye müracaat etmektedirler. 23 Mayıs 1680 tarihli kayıta, Ayntab'ın Sengitavil Mahallesi'nden Ali b. Abdullah isimli mühtedi, Yakub v. Kızıl'ın kızı Selina ile nişanlanmışlardır. Fakat Ali akd-i nikâh yapmak istediğinde, aralarında anlaşmazlık olduğu için ayrılmışlardır³⁴.

Ayntab şehrindeki gayrimüslimler nikâhlarını kendi mabetlerinde ve yine kendi din adamlarına akdettirmektedirler. Fakat nikâhlarında usul yönünden anlaşmazlık çıktığı zaman şer'i mahkemelere müracaat ederek, olayın çözülmesini istemektedirler. Kâdı ise gayrimüslim din adamlarını mahkemeye bilirkişi olarak çağırarak nikâhın sahih olup olmadığını öğrenmekte ve aldığı cevaba göre hüküm vermektedir. 16 Mayıs 1675 tarihli kayıta Beg Mahallesi'nden Hızır v. Kebir beş sene önce Sefer v. İbrahim'in kızı Yakute ile kilisede ayinleri üzerine evlenmişlerdir. Hızır, zıfafi gerçekleştirmek istediğinde Yakute'nin babası Sefer, "*Erkân-ı atalemiz üzere akd vaki olmadı*" diyerek buna mâni olmuştur. Bunun üzerine Keşiş Erkil v. Meklun ve Bağdaser isimli ruhbanlar mahkemeye çağırılarak, nikâhın geçerli olup olmadığı sorulmuştur. Erkil ve Bağdaser, "*Hızır ve Yakute birbirlerine ayin-i nasranî üzere akdetmiştik. Lâkin zıfaf olmamıştı. Filhakika ayin-i nasranîde bir defa olan hutbe kâfidir*" diye şahitlik etmeleri üzerine evliliğin geçerli olduğuna hüküm verilmiştir³⁵.

Mірrde de zimmîlerin İslâm hukuku kurallarına uydukları görülmektedir³⁶. 16 Mart 1676 tarihli bir diğer kayıta Çukur Mahallesi'nden Seba isimli Nasrani ile Ağob v. İbrahim evlenmişlerdir. Fakat aralarında halvet olmadan anlaşmazlık meydana gelmiştir. Bunun

³⁰ GŞS 32-199/2.

³¹ GŞS 12-314 (Evâhir-i Zilkade 1027/9-18 Kasım 1618).

³² GŞS 34-55/3 (27 Safer 1091/29 Mart 1680).

³³ Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntâb Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 36.

³⁴ GŞS 34-80/1 (23 Rebiyülâhır 1091/23 Mayıs 1680).

³⁵ GŞS 32-199/2 (20 Safer 1086/16 Mayıs 1675).

³⁶ bk. Geniş bilgi için Kıvrım, *17. Yüzyıl Ayntab*, s. 179-190.

üzerine Ağob, Seba'dan ayrılmıştır. İslâm hukuku gereği Seba'nın alması gereken mihrin yarısına karşılık, daha önce Ağob'dan almış olduğu 43 kuruşluk mihr-i muaccel üzerine anlaşmışlardır³⁷.

Zimmilerin boşanmalarında da şer'i hukuka göre yaptıklarını ve bunu mahkeme de kayıt altına aldıkları görülmektedir. Örneğin, Ayntab'da³⁸ ikamet eden Zemane bt. Kamiril'in kocası Boğos v. Bostan, 15 ay önce evinin kapısının önünde Mehmed Beşe, diğer Mehmed Beşe, Meryem ve diğer Meryem'in huzurlarında üç defa "*benden boş ol*" diye, talak-ı selase ile boşamıştır. Zamane mahkemeye müracaat ederek bu duruma şahit olanlardan sorularak kayıt altına alınmasını istemiştir. Ancak Mehmed Beşe'nin birinin başka şehirde olması nedeniyle, diğer Mehmed Beşe ile Meryem ve diğer Meryem şahitlik yaparak, Zemane'yi kocası Boğos'un huzurlarında talak-ı selase ile boşadığını ifade ederek Zemane'yi doğrulamışlardır³⁹.

Müslümanlarda olduğu gibi babaları ölen küçük zimmî çocuklara babalarından intikal eden malları için vasi tayin edilmektedir. Vasi tayin edilen kişiler, genellikle küçük çocukların anneleri, büyük kardeşleri, emmileri ve babaanne veya anneanneleridir. Örneğin, Çukur Mahallesi'nden Evhan v. Çerbanış'ın ölmesiyle oğulları Hızır ve Çerbanış'e anneleri Zümrüt Hatun⁴⁰, İbn Eyyüb Mahallesi'nden Nerper v. Bali'nin ölmesiyle oğulları Madarus, Bali ve Macane'ye anneleri Hatun Şah bt. Daniş⁴¹, yine İbn Eyyüb Mahallesi'nden Yakub v. Bali'nin oğlu Garib ve kızları Meleşke ve Salmane'ye anneleri Meryem⁴², Hayıkmüslüman Mahallesi'nden Buğdasar v. Melkun'un ölmesiyle oğulları Allahverdi, Yunus ve Erkil'e anneleri Altun bt. Hızır⁴³ ve Tarlayatik Mahallesi'nden Karagöz v. Hetum'un ölmesiyle oğulları Gazil ve Mıkırđıç ve kızı Meryem'e valideleri Meryem bt. Murad⁴⁴ vasi tayin edilmiştir.

Ayrıca Çukur Mahallesi'nde sakin iken ölen Yakub v. Bağdasar'ın oğlu Devled'e ve kızları Turande ve Yakute'ye büyük kardeşleri Bağdasar⁴⁵, Sengitavil Mahallesi'nde sakin iken ölen Ebrahim v. Murad'ın oğlu Mıkırđıç ve kızı Meryem'e emmileri İvaz v. Murad⁴⁶, Çukur Mahallesi'nde sakin iken ölen Ahya v. Evdik'in oğulları Berkes ve Vanis kızları

³⁷ GŞS 32-173/3 (3 Muharrem 1087/16 Mart 1676).

³⁸ Mahallesinin olduğu yerde belge tahrif olduğu için okunamamıştır.

³⁹ GŞS 47-73/1 (27 Cemaziyülahır 1109/10 Ocak 1698).

⁴⁰ GŞS 29-130/2 (10 Cemaziyülahır 1087/20 Ağustos 1676).

⁴¹ GŞS 30-144/1 (10 Cemaziyülevvel 1085/12 Ağustos 1674).

⁴² GŞS 32-191/3 (20 Rebiyülevvel 1087/2 Haziran 1676).

⁴³ GŞS 33-60/1 (21 Rebiyülevvel 1088/24 Mayıs 1677).

⁴⁴ GŞS 34-27/2 (9 Şevval 1090/13 Kasım 1679).

⁴⁵ GŞS 29-139/2 (29 Receb 1087/7 Ekim 1676).

⁴⁶ GŞS 29-165/2 (8 Şaban 1084/18 Kasım 1673).

Meryem ve Ernek'e emmileri Kabril⁴⁷, Hayıkmüslüman Mahallesi'nde sakin iken ölen Vanis v. Ayverdi'nin oğlu Allahverdi'ye emmisi Karabeyit⁴⁸ ve İbn Eyyüb Mahallesi'nde sakin iken ölen Nersiz v. Hıdır'ın oğulları Melkun, Tevriil ve Sergiz'e babaanneleri Evhaz bt. Nersiz⁴⁹ vasi tayin edilmiştir.

Evli olup kocaları tarafından nafakaları temin edilmeyen zimmî kadınlar mahkemeye vekillerini göndererek nafaka takdir ettirmektedirler. Örneğin, Çukur Mahallesi'nden Seba bt. Ağob isimli Nasrani babasını kendisine vekil tayin ederek mahkemeye göndermiştir. Vekil baba Ağob, kızı Seba'nın, Ağob v. Alacakoca'nın nikâhlı eşi olup, evine götürmeyip kendisinin yanında oturduğunu ve eşinin ihtiyaçlarını karşılamak istemediğini belirtmiştir. Bu nedenle kızı Seba'ya nafaka takdir edilmesini istemiştir. Mahkemede 200 akçe bir kuruş olmak üzere günlük 20 akçe nafaka takdir etmiştir⁵⁰.

Anne ve babasından birisi vefat eden küçük zimmî çocuklara, ebeveynlerinin bıraktığı mirastan kendilerine düşen hisselerinden karşılanmak üzere, vasilerin mahkemeye müracaatları üzerine nafaka miktarları belirletmektedirler. Örneğin, Sengitavil Mahallesi'nde sakin iken ölen İbrahim v. Murad'ın oğlu Mıkırdiç ve kızı Meryem'in vasisi olan Ayvud, mahkemede küçükler için nafaka takdir olunmasını istemiştir. Mahkemede 200 akçe bir kuruş olmak üzere günlük altışar akçe nafaka takdir etmiştir⁵¹. Bir diğer örnekte, Çukur Mahallesi'nde sakin iken ölen Ağob v. Bıyık'ın kızı Türkan'ın akrabasından hiç kimsesi yoktur. Tavev v. Merşeş, küçük kızı terbiyesi için yanına almıştır. Tavev mahkemeden Türkan'a nafaka takdir edilmesini etmiştir. Hâkimde 120 akçe bir kuruş olmak üzere günlük üç akçe nafaka takdir etmiştir⁵².

Zimmîler, kendi aralarında çözemedikleri miras davaları⁵³ ile birbirlerine küfür ve darb olaylarını da şer'i mahkemeye intikal ettirmektedirler. Örneğin, Hayıkmüslüman Mahallesi'nden İbrahim v. Ağob, Aslan v. Bedos'un başını yumruk ile darb etmiştir⁵⁴. Zimmîler arasında darb ve bundan dolayı ölümlerde diyet üzerine anlaşmaları görülmektedir. Örneğin, Abraham v. Nasıf zimmi Çukur Mahallesi'nde Ohan v. Ceran'ı darb ederek

⁴⁷ GŞS 33-120/1 (2 Şaban 1088/30 Eylül 1677).

⁴⁸ GŞS 33-187/1(4 Muharrem 1089/26 Şubat 1678).

⁴⁹ GŞS 32-166/3 (20 Zilkade 1087/24 Ocak 1677).

⁵⁰ GŞS 32-160/1 (3 Zilkade 1086/19 Ocak 1676).

⁵¹ GŞS 32-26/1 (21 Rebiyülevvel 1084/6 Temmuz 1673).

⁵² GŞS 33-153/3 (23 Şevval 1088/16 Aralık 1677).

⁵³ Bu konuda örnekler için bk. GŞS 33-198/3; GŞS 33-215/2; GŞS 34-121/4; GŞS 34-131/1.

⁵⁴ GŞS 34-99/1.

yaralamıştır. Bu yaralamadan zimmi Ohan öldürmüştür. Ohan'ın varisleri diyet istemişlerdir. Müslümanların yardımıyla 120 kuruş diyet üzerinde anlaşmışlardır⁵⁵.

Zimmilerin Müslümanlığı kabul edip din değiştirmektedirler. Ancak bu durum çok yaygın değildir. Hayıkmüslüman Mahallesi'nden Meryem bt. Abdullah, mahkeme tarihinden iki sene önce İslam dinine girip Müslüman olmuştur. Ancak, Meryem'in büyük kızı Varti bt. Haçık, Müslüman olmak istememiştir. Meryem kızınının Müslüman olmasını isteyip mahkemeye müracaat etmiştir. Vartiye mahkemede, annesi Meryem Hatun'un iki sene önce Müslime olduğunda kendisinin 16 yaşında olup âkile ve bâliğa olduğunu belirtmiştir. Ancak Vartin'in iki sene önce yaş ve cüssesinin buluğa tahammülü olup belirtilen tarihte sagîre (küçük) ve kâsire (kısa) olduğu hukuken kesin olarak bilinemediğinden, annesi Meryem hatunun Müslüman olduğu tarihinde âkile ve bâliğa olmadığına, Vartiye yemîn etmesi istenince o da “*hilf-ı billahî'l-lezî enzele'l-incile alâ İsâ aleyhi's-selam*” diye yemin etmesi üzerine Vartiye hâli üzere terk olunmuştur⁵⁶.

Şehirde evli gayrimüslim kadınların din değiştirerek Müslüman oldukları görülmektedir. Nitekim, İslam hukukunda, ehl-i kitaptan olan gayrimüslim eşlerden erkeğin Müslüman olması halinde, mevcut evlilik devam eder. Zira Müslüman erkeğin, ehl-i kitap bir kadınla evlenmesine müsaade edilmiştir. Eşlerden kadının Müslüman olması halinde evliliğin devam edip etmeyeceği konusunda İslâm hukukçuları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir⁵⁷. Osmanlı Devleti'nin resmi hukuk olarak kabul ettiği Hanefî hukukçularının konuya ilişkin görüşleri ise gayrimüslim bir kadın Müslüman olduğunda, eşine Müslüman olması teklif edilir; İslâm'ı kabul etmesi halinde -başka bir evlilik engeli bulunmadığı takdirde- evlilik bağı devam eder. Müslüman olmayı kabul etmemesi halinde ise hâkim evliliğe son verir⁵⁸. Örneğin, Yahni Mahallesi'nden Zümrüt, gayrimüslim iken Müslüman olur ve Fatıma ismini alır. Ayrıca çocukları olan beş yaşındaki oğlu İskender'in ismini Mehmed ve üç yaşındaki kızı Turfan'ın ismini ise Hatice olarak değiştirir. Bu durum üzerine eşi Ohan'a mahkemede Müslüman olması teklif edilir, fakat kabul etmez. Bunun üzerine İslam hukuku gereği kâdı, boşanmalarına (tefrîk) karar vermiştir⁵⁹.

Gayrimüslimlerden fuhuş yapanları, mütesellimlerin görevlendirdiği kişiler bazen kendileri, bazı hallerde de ihbar sonucunda yakalamakta ve mahkemeye çıkarmaktadırlar.

⁵⁵ GŞS 40-184 (Evâhir-i Rebiyülahır 1104/30 Aralık 1692- 7 Ocak 1693)

⁵⁶ GŞS 35-91/1 (Evâil-i Cemaziyülahır 1094/28 Mayıs-6 Haziran 1683).

⁵⁷ İbrahim Paçacı, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslâm Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Nisan 2008, s. 78.

⁵⁸ Paçacı, “İslâm Aile Hukuku”, s. 79.

⁵⁹ GŞS 77-1/1 (15 Şevval 1162/28 Eylül 1749).

Mütesellim Hasan Ağa'nın vekili Bayram Bey, Kozanlı Mahallesi'nden Turfande bt. Nersiz ile Tanal v. Maksud isimli zimmileri mahkemeye çıkartıp, "altı ay önce Tanal, Turfande ile birlikte hoş vakit geçirip ve tecavüz (fî'l-i şenî) edip hamile bırakmıştır" diyerek, sorulmasını istemiştir. Turfande, "Tanal beni mahallede tenhada bulup zorla bana tecavüz edip, hamile kaldım" diye cevap vermiştir. Tanal bunu inkâr etmiştir. Bunun üzerine zimmi Tanal'ın durumu oturduğu mahalle ahalisinden sorulmuştur. Komşuları Seyyid Mehmed, Mehmed, Sinan, Hasan Ali ve İbrahim zimmi Tanal'ın kendi halinde olduğu, kötü bir durumunu duymadıklarını belirtmişlerdir⁶⁰.

Ayıntab'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

Şehirde Müslümanlarla gayrimüslimler bir arada yaşamaktadırlar, aynı mahalleyi, bazen aynı sokağı ve hatta aynı çarşığı paylaşmışlardır. Bu durumu Müslümanlarla gayrimüslimler arasında yapılan ev, bağ ve dükkân satışları göstermektedir. Örneğin, Çukur Mahallesi'nden Yakub v. Dara aynı mahalledeki evini Ömer Beşe b. Muharrem'e 40 kuruşa⁶¹, Eblahan Mahallesi'nden Sefer v. Makrun aynı mahalledeki evini Ahmed b. Seydi Ahmed'e 66 kuruşa⁶², Çukur Mahallesi'nden Avdagir v. Ağazar aynı mahalledeki evini Fazlullah b. İbrahim'e 80 kuruşa⁶³, Hayıkmüslüman Mahallesi'nden Beder v. Karagöz aynı mahalledeki evini Mehmed b. Yusuf'a 110 kuruşa⁶⁴ ve Eblahan Mahallesi'nden Turfande bt. Turş isimli nasraniye aynı mahalledeki evini Mehmed b. Abdülgaffar'a 38 kuruşa⁶⁵ satmıştır.

Ayrıca, Senginakkaş Mahallesi'nden Bektaş Beşe b. el-Hâc İsmail aynı mahalledeki evini Beder v. Turş'a 350 kuruşa⁶⁶, Hayıkkimmîyan Mahallesi'nden Zeyneb bt. Hacı Ömer aynı mahalledeki evini İbrahim v. Aleksan'a 30 kuruşa⁶⁷, Tarlayıatik Mahallesi'nden Ahsen bt. Satılmış aynı mahalledeki evini Aleksan v. Tümçane'ye 15 kuruşa⁶⁸, İbn Eyyüb Mahallesi'nden Hasan Ali b. el-Hâc İsmail aynı mahalledeki evini Kebir v. Bennak'a 135 kuruşa⁶⁹ ve İbn Eyyüb Mahallesi'nden Musa Beşe b. İshak aynı mahalledeki evini Ağya v.

⁶⁰ GŞS 40-164/1 (1 Cemaziyülahır 1104/7 Şubat 1693).

⁶¹ GŞS 29-84/2 (Evâil-i Rebiyülâhır 1087/13-23 Haziran 1676).

⁶² GŞS 29-84/4 (Evâil-i Rebiyülâhır 1087/13-23 Haziran 1676).

⁶³ GŞS 29-101/3 (Evâsıt-ı Cemaziyülevvel 1087/21-30 Temmuz 1676).

⁶⁴ GŞS 30-5/1 (Evâhır-ı Cemaziyülahır 1085/21-30 Eylül 1674).

⁶⁵ GŞS 33-196/4 (15 Şaban 1089/2 Ekim 1678).

⁶⁶ GŞS 30-78/2 (3 Zilkade 1085/29 Ocak 1675).

⁶⁷ GŞS 30-85/2 (Evâhır-ı Şaban 1087/28 Ekim-6 Kasım 1676).

⁶⁸ GŞS 32-23/3 (Evâhır-ı Rebiyülâhır 1086/14-24 Temmuz 1675).

⁶⁹ GŞS 33-161/1 (7 Zilkade 1088/1 Ocak 1678).

Hıdır'a 137 kuruşa⁷⁰ satmıştır. Bu da gösteriyor ki Müslümanlarla zimmîler aynı mahallelerde yan yana oturmakta ve aynı tip evlerde yaşamaktadırlar.

Şehirde gayrimüslimler arasında Yahudilerinde ev alıp sattıkları görülmektedir. Sengihoşkadem Mahallesi'nden Hacı Yusuf b. Mehmed, aynı mahalledeki bir fevkâni (yukarı) oda, bir tahtâni (aşağı) oda, bir hazine, bir matbah, bir mağara ve avlusu olan evini Yahudi Abdullah v. Yağub'a 30 kuruşa satmıştır⁷¹. Fakat aynı evi Abdullah'ın babası Yağub, 42 esedi kuruşa Ömer b. Veli'ye satmıştır⁷². Bu satışlarda Yahudi baba oğulun emlakçılık yaptıkları görülmektedir.

Bağ ve dükkân satışına örnek ise, Kozanlı Mahallesi'nden Ağob v. Sinan, Burc Köyü'ndeki 800 tiyek bağını Ebu Bekir b. Süleyman'a 41 kuruşa satarken⁷³, Boğdasar v. Yakub Arasa meydanı yakınındaki boyacı dükkânını el-Hâc Hasan b. Han'a 150 esedi kuruşa satmıştır⁷⁴. Ayrıca zimmîler nafaka için gayrimenkullerini Müslümanlara da satmaktadırlar. Örneğin, Kozanlı Mahallesi'nde sakin ölen Murad v. Bonuz'un eşi Ağya bt. Ağob, çocuklarının nafakaya ihtiyaçları olduğundan, Kızılcakend Köyü'ndeki 270 tiyek bağından başka geliri olmadığı için, bağı Mustafa b. Ebubekir'e 19 kuruşa çocuklarını nafakası için satmıştır⁷⁵.

Yine aynı kayıtlar gösteriyor ki zimmîlerin evleri Müslümanların evleri ile aynı özelliklere sahiptir. Şehirde sadece gayrimüslimlerin ikamet ettiği bir mahalle bulunmamaktadır. Ancak 16. yüzyılda Müslümanlarla gayrimüslümlerin ayrı mahallelerde ikamet ettikleri görülmektedir. Bu dönemde şehirde Ermeniyân isimli bir mahalle olup gayrimüslimler oturmaktadırlar⁷⁶. 17. yüzyılda bu mahallenin ismine rastlanmazken Hayızkimmîyan adında bir mahalle bulunmaktadır. Bu mahallede de Müslümanlarla gayrimüslimler beraber oturmaktadırlar. Nitekim Ayntab'da 21 mahallede zimmîlerin Müslümanlarla birlikte ikamet etmektedirler. Bu mahalleler aşağıda tabloda verilmiştir.

⁷⁰ GŞS 34-29/1 (2 Şevval 1091/26 Ekim 1680).

⁷¹ GŞS 45-99/3 (29 Ramazan 1107/2 Mayıs 1696).

⁷² GŞS 45-104/3 (Evâil-i Şevval 1107/4-13 Mayıs 1696).

⁷³ GŞS 30-75/1 (Evâsıt-ı Şevval 1085/7-17 Ocak 1675).

⁷⁴ GŞS 34-196/2 (27 Zilkade 1089/10 Ocak 1679).

⁷⁵ GŞS 49-37/2 (20 Şaban 1109/3 Mart 1698)

⁷⁶ BOA TD 93-7, 8; TD 186-26, 27; TK TD 161- 21,22.

Tablo 1: 17. yüzyılda Ayntab'da Zimmîlerin
Müslümanlarla Birlikte İkamet Ettiği Mahalleler

No	Mahallenin Adı
1	Ammu
2	Cabi
3	Eblehan
4	Hayıkmüslüman
5	İbn Eyyüb
6	Kayacık
7	Kozanlı
8	Senginakkaş
9	Tarlayıatik
10	Tövbe
11	Zincirlikuyu
12	Beg
13	Çukur
14	Ehlicefa
15	Hayık Zimmiyan
16	İbn Kör
17	Kayser
18	Kürtünciyan
19	Sengitavil
20	Tarlayıcedid
21	Yahni

Zimmîlerle Müslümanlar arasında din değişikliği olmadan evlilikler dahi gerçekleşmektedir. Bazen de zimmî bir kadın Müslüman bir erkek ile evlenmek için din değiştirip Müslüman olmaktadır. Ayntab'da ikamet eden Hatice bt. Abdullah mahkeme, daha önce Nasranî iken “*Şeref-i İslâm ile müşerref olmağla*” Müslüman olduğunu belirterek, Mehmed b. Hazma ile evlenmek istediğini bildirmiştir. Mahkeme, Müslümanlar huzurunda Hatice ile Mehmed 10 kuruş mihr-i muaccel ve 10 kuruş mihr-i müeccel ile evlenmiştir⁷⁷. Bu örnekte gösteriyor ki Müslüman erkekler gayrimüslim kadınlarla evlenmektedirler.

Müslümanlarla zimmîler ortak ticaret yapmakta hatta birbirlerine borç para vermektedirler. Eblehan Mahallesi'nden Mehmed b. el-Hâc Abdülgani, Çukur Mahallesi'nden Evhan v. Cihanşah'a mudârabe yolu ile 209 kuruş vermiştir. Mehmed, Evhan ölünce parasını

⁷⁷ GŞS 33-145/2 (10 Şevval 1088/6 Aralık 1677).

terekesinden talep etmiştir. Evhan'ın varislerinin bunu kabul etmemeleri üzerine, Mehmed şahitlerle ispatlayarak parasını almıştır⁷⁸. Bir diğer örnekte, İstanbul'da Sufiler Hamamı yakınında sakin iken ölen es-Seyyid Ebubekir Çelebi b. Ebubekir'in Ayntablı İbrahim v. Bağdasar'ın zimmetinde deyn-i şeri'den 1.100 esedî kuruş alacağı bulunmaktadır. Bunun 200 kuruşu hibe edildikten sonra geri kalan 900 kuruş her yıl 100 kuruş vermek üzere takside bağlamıştır⁷⁹. Bir başka örnek ise, Keret Köyü'nden Hasan b. Mehmed, İbn Eyyüb Mahallesinden Ağya v. İksan'ın zimmetinde 60 kuruş alacağı vardır. Ağya aynı mahalledeki evini 60 kuruş borcu karşılığında Hasan'a satmıştır⁸⁰.

Müslümanlarla zimmilerin birbirleri ile darb, yaralama ve öldürme olayları da görülmektedir. İbn Eyyüb Mahallesi'nde zimmi Allahverdi v. mühtedi Mehmed'i, Yeniçerilerden Mustafa Beşe b. Helvacı Mustafa, tarihi kitaptan 21 gün önce Bostancı Mahallesi'nde Cevval oğlu Ali Beşe'nin odasında gece çakmaklı tüfekte göğsünden yaralamıştır. Zimmi Allahverdi bu yaralamadan dolayı ölmüştür. Müslümanların yardımı ile 55 kuruş, bir kırat, iki kahir kılıç ve kırmızı soft abaya diyet üzerinde anlaşmışlardır⁸¹.

Müslümanlarla zimmîler arasında anlaşmazlıklar da olmaktadır. Birbirlerine (şetm) küfür ve darp etmektedirler. Örneğin, Kayser Mahallesi'nden İsmail b. Süleyman'a Karakaş v. Bekus, "*necasetin birisin*" diyerek⁸² küfür etmiştir. Çukur Mahallesi'nden Zevdan v. Kızıl'ı, Ali b. Nur Ali, Hayıkmüslüman Mahallesi yakınında değnek ve bıçak ile darp edip, hılaf-i şer-i şerife (hukuka aykırı) küfür etmiştir⁸³. Fakat bunların hiçbirisi doğrulanamamış hepsi iddiadan öteye geçememiştir. Ancak bir dava ise olay şahitlerle ispatlanmıştır. Seyyid Mehmed b. Mehmed, tarihi kitap günü öğle vakti kale altında zimmi Hatır v. Turs'un boyacı dükkanında, Hatır ve kardeşi Evedik'i yumruk ile darb edip, şakirdi Ahmed'i de kalçasından hançer ile yaralamıştır. Ancak Seyyid Mehmed bunu kabul etmeyince olaya şahit olan Ahmed ve Ebubekir zimmi Hatır'ı doğrulamışlardır⁸⁴.

Şehirde pek çok zimmî Murat, İbrahim, Karagöz, Hıdır veya Hızır, Allahverdi, Abdullah, Bayram, Sefer, Bostan, Cihanşah, Sina, Nesli, Gülbanu, Turfan, Yakup, Hüdaverdi, Yakute, Yağmur, Karakaş, Arslan, Bali, İvaz, Ayverdi, Alacakoca, Samyel, Şahin, Satı,

⁷⁸ GŞS 29-131/1 (Evâil-i Cemaziyülâhır 1087/11-21 Ağustos 1676).

⁷⁹ GŞS 30-38/1 (5 Zilhicce 1084/23 Mart 1674). Bu konuda diğer örnekler için bk. GŞS 30-70/2; GŞS 30-172/2; GŞS 32-33/2; GŞS 33-50/3; GŞS 33-50/3.

⁸⁰ GŞS 49-115/1 (Evâil-i Zilkade 1109/11-20 Mayıs 1698).

⁸¹ GŞS 45-5/1 (Evâil-i Receb 1107/5-15 Şubat 1696).

⁸² GŞS 30-126/2 (Evâsıt-ı Rebiyülâhır 1085/15-25 Temmuz 1674).

⁸³ GŞS 32-190/2 (Evâsıt-ı Rebiyülevvel 1087/24 Mayıs-2 Haziran 1676).

⁸⁴ GŞS 49-139/2 (2 Zilhicce 1109/11 Haziran 1698).

Ahmed ve Karabeyit, Meryem ve Türkan vb. gibi Türk ve Müslüman isimleri kullanmaktadırlar.

Sonuç

16. yüzyılda Ayntab şehrinde Müslümanlarla gayrimüslimler ayrı mahallelerde yaşarken, 17. yüzyılda aynı mahallelerde bir arada huzur içerisinde yaşamışlardır. Nitekim bu yüzyılda pek çok Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında birbirlerine ev, dükkân, bağ ve tarla satmakta ve almaktadırlar. Özellikle ev satışları gösteriyor ki Müslümanlarla zimmîler aynı mahallelerde yan yana oturmakta ve aynı tip evlerde yaşamaktadırlar. Ayrıca aynı çarşıda alışveriş yapmakta ve aynı işlerde çalışmaktadırlar.

Osmanlı Devleti, Müslüman olmayan vatandaşlarının din ve vicdan hürriyetlerini onların ayin yapmalarına ve ibadet hanelerinin inşa ve tamir etmelerine izin vererek sağlamıştır. Nitekim bu dönemde Ayntab'da gayrimüslimlerin kiliseleri, ayinlerini gerçekleştiren din adamları bulunmaktadır.

Ayntab şehrindeki gayrimüslimler nikâhlarını kendi mabetlerinde ve yine kendi din adamlarına akdettirmektedirler. Ancak aile ile ilgili sorunlarını şer'i mahkemede çözüm aramaktadırlar. Yine vasi, nafaka ve miras gibi konular da mahkemeye müracaat etmektedirler. Şehirde yaygın olmasa da gayrimüslimlerin Müslüman oldukları da görülmektedir.

Şehirde, Müslümanlarla gayrimüslimler din veya cemaat ayırımını düşünmeksizin ticaret yapabilmekte, birbirlerine borç para verebilmektedirler. Gayrimüslimler, ticaretin ötesinde, ihtiyaç duydukları zamanlarda Müslümanlar gibi şer'i mahkemeyi kullanabilmektedirler. Ayrıca Şehirde pek çok zimmî Türk ve Müslüman isimleri kullanmaktadırlar.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

Başkanlık Osmanlı Arşivi [=BOA]

Tahrir Defterleri [=TD], 93, 186.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi [=KKA]

Tahrir Defterleri [=TD], 161.

Gaziantep Şer‘iye Sicilleri [=GŞS], 12, 29, 30, 32, 33, 34, 34, 35, 40, 45, 47, 49 ve 77.

Kitap ve Makaleler

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri*, IV, İstanbul 1990.

Aköz, Alaaddin, “Konya’da İhtidâ Hareketleri ve Osmanlı Mahkemesi (1640–1750)”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleri ile Osmanlı Devleti Kongresi*, 7–9 Nisan 1999, s. 547–560.

Ansay, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, Ankara 1958.

Atar, Fahreddin, *İslâm Adliye Teşkilâtı, Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Ankara 1979.

Aydın, M. Akif, “Eski Hukukumuzda Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyeti”, *İslâm ve Osmanlı Hukuk Araştırmaları*, İstanbul 1996, s. 229–236.

Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995.

Becker, C. H., “Cizye”, *İA*, III, Eskişehir 1997, s. 199–201.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, V, İstanbul 1968.

Bozkurt, Gülnihal, “İslâm Hukukunda Zimmîlerin Hukukî Statüleri”, *Kudret Ayiter’in Anısına Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 4, İzmir 1987, s. 115–152.

Bozkurt, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara 1996.

Cahen, CL. “Zimme”, *İA*, XIII, Eskişehir 1997, s. 566–571.

Çınar, Hüseyin, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntâb Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Ercan, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, *OTAM*, S. 1, Ank. 1990, s. 117–125.

Ercan, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara 2001.

Erdoğan, Hacer, *XVII. Yüzyılda Konya'da Yaşayan Gayrimüslimlerin Sosyal ve Dini Yaşayış Durumları (1650-1700)*, SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1992.

Ergin, Osman Nuri, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı*, İstanbul 1936.

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995.

İnalcık, Halil, “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfî-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları”, *AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIII, Ankara 1958, s. 102–126.

İnalcık, Halil, “Osmanlılarda Cizye”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 45–48.

Kenanoğlu, M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul 2004.

Kıvrım, İsmail, *17. Yüzyılda Ayntab'da Gündelik Hayat (1650-1700)*, Ankara 2018

Nedkoff, Boris Christoff, “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye”, *Belleten*, (çev. Şinasi Altundağ), C. VII, S. 32, Ankara 1944, s. 621–624.

Özel, Ahmet, *İslâm Hukukunda Milletler Arası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, İstanbul 1982.

Paçacı, İbrahim, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslâm Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Nisan 2008, s. 59-92.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993.

Soykan, T. Tankut, *Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimler*, İstanbul 2000.

Şener, Abdülkadir, “İslâm Hukukunda Gayrimüslimler”, *Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu*, İzmir 1983, s. 41–56.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müessesleri Tarihi*, Isparta 1998.

Yavuz, Ercan, “Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İçtimaî ve İktisadî Durumu”, *Belleten*, C. XLVII, S. 188, Ankara 1984, s. 1119-1149.

Zuhâyli, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, (çev. Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), C.VII, İstanbul 1994.

XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntab Şehri Esnafı

Semiha Zehra ÖZHARAT*

Özet

Osmanlı şehirlerinde esnaf, XIII. yüzyılda ortaya çıkan ahiliğin bir uzantısı olarak loncalar şeklinde örgütlenmişti. Ancak merkeziyetçiliğin artmasıyla devlet denetimi loncalar üzerinde yoğun şekilde hissedilmeye başlamıştı. Aynı iş sahasında, belirlenen sayıda esnaf, aynı çarşıda ve devletin koyduğu kalite standartlarına ve fiyata göre birbirine rakip olmadan üretim yapıyordu. Kendi aralarında başta esnaf şeyhi olmak üzere sırasıyla kethüda, yiğit başı, usta, kalfa ve çırak şeklinde örgütlenmişlerdi. Gıda maddeleri satanlar, dokumacılar ve deri eşya üreticileri şehirlerin önde gelen esnaf gruplarıydı. Bu çalışmada, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Ayıntab şehrinde mevcut esnaf grupları ve faaliyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayıntab, esnaf, lonca.

The Craftman of Ayıntab in the Second half of the XVIIth Century

Abstract

The craft in the Ottoman cities organized as a *loncas* which was a continuation of *ahilik* emerged in the XIIIth century. However, state control over *loncas*-guild- strictly felt by the rising of centralization. In the same work area, just the certain number of craftsmen produced, in the same bazaar according to standart and the price of the state and without being rival to each-other. They organized as, in the first place *şeyh* and kethüda-chamberlain-, *yiğit başı*, *usta*-master-, *kalfa*-asistant master- and *çırak*-apprentice respectively. Sellers of food, weavers, producers of leather goods, were the foremost craftsman group in the cities. In this study, the craftsmen and their activities in the second half of the XVIIth century in the city of Ayıntab were handled.

Key Words: Ayıntab, craftman, *lonca*-guild

Giriş

Osmanlı şehirlerinin hemen hepsinde yaygın ve kuvvetli bir esnaf teşkilatı vardı. Bu teşkilat, XIII. ve XIV. yüzyılların Ahi hareketinin bir devamıydı.¹ Ahiler, erken dönem Osmanlı devlet ve toplumunda önemli bir rol oynamış, ancak mutlakiyet ve merkeziyetçiliğin artması sonucu devlet bunları gitgide kendi denetimi altına almıştı. İlerleyen zamanlarda ahilik, şehirlerde esnaf loncası örgütüne dönüşmüş, fakat fütüvvet ahlakı esnaf loncalarında

---

*Dr. Öğr. Üyesi. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, severoglu@gantep.edu.tr.

¹Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 117-118.

devam etmişti. XIII. yüzyılda Kırşehir’de yaşayan ve debbağhane işçilerinin başı olan Ahi Evran, asıl adıyla Nasîreddin Mahmud’dan sonra yerine geçenler, ahi baba unvanıyla Osmanlı devrinde de her şehirde ahi seçilen ustaya ahilik icazetnamesi göndermeyi sürdürdü.²

Osmanlı esnafı rekabet prensibi yerine karşılıklı kontrol ve yardımlaşma esasına ve imtiyaz ve inhisar usullerine göre loncalar şeklinde teşkilatlanmışlardı. Aynı meslekten olan esnaf, aynı çarşıda bir arada ve diğerini denetleyerek çalışmaktaydı. Çırakların adedi, çalışma saatleri, imal usulleri ve tekniği, malların cinsi ve şekli hep aynı idi. Herkesin istediği mesleği, istediği yerde ve istediği şekilde icra etmesine müsaade edilmiyordu. Çıraklık usulüyle yetiştirilmiş olmayan ve hariçten gelip aralarına karışmak isteyenlere *ecnebi* ve *ham dest* ismi takılıp amansız bir mücadeleye girişiliyordu.³ Hiyerarşik yapıda teşkilatlanmış olan esnaf sisteminde esnaf şeyhi, esnaf kethüdası, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak yer alıyordu. Bunların görev, yetki, sorumluluk ve hakları geleneklere ve nizamnamelere göre düzenlenmişti. Loncalar özerk yapılarına rağmen, hammadde temini, imalat, fiyat koyma ve satış aşamalarında devletin denetimi altında bulunurlardı.⁴ Ancak devlet kuralları belirlerken, bunu tepeden inme bir şekilde gerçekleştirmek yerine, ilgili esnaf yöneticileriyle görüşerek bunları şekillendirirdi. Bu sıkı denetim sayesinde kurallara aykırı davranan ve üründen çalan her esnaf kısa sürede yakalanmakta, uyarılmakta, cezalandırılmakta, yola gelmezse loncadan atılmakta ve esnaflık yapması yasaklanmaktaydı.⁵

Osmanlı şehirlerindeki esnaf loncaları başlıca iki ayrı grup hâlinde görülüyordu. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren esnaf loncaları bir grup olarak, devletin tayin ve esnafın da tasvip ettiği Mimar Başî’nin denetim ve nezareti altında bulunurlardı. İnşaat sektörü dışında kalan esnaf loncalarının tamamı, ayrı bir grup olarak kendi seçtikleri ve yerine göre *Şeyh-i Seb’a* veya *Ahi Baba* olarak isimlendirdikleri bir şeyhin genel nezaretinde bulunmaktaydılar.⁶ Çoğunlukla merasim işlerini yürüten şeyh, okuryazar yaşlı esnaf arasından seçilir, görevi bağlı olduğu kadının hükümete arzıyla tasdik edilirdi.⁷ Ayıntab’da incelenen dönemde ahi babalıkla ilgili çekişmeler yaşanmıştı. Bunu şer’iye sicillerinden takip edebilmek mümkündür. 1668 senesi Haziran ayı ortalarında Ayıntab’da esnaf üzerinde ahi baba olan Seyyid Ömer,

² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003. s. 158.

³ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, *İÜİFM*, Cilt 41 (1985), s. 39-40; ayrıca esnafın işlediği suçlar ve verilen cezalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.

⁴ Ahmet Kal’a, “Esnaf”, *DİA*, Cilt 11, İstanbul 1995, s. 424.

⁵ Cafer Çiftçi, “Müşteri Memnuniyeti, Kalite ve Osmanlı Esnafı”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7 (2004), s. 25.

⁶ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, s. 295.

⁷ Kal’a, *a.g.m.*, s. 424.

Ahmed'in ve bazı kimselerin kendisine müdahale ederek görevini elinden aldıklarını bildirdi, Ayıntab esnafının da kendisinden memnuniyeti üzerine berat verildi.⁸ 3 Nisan 1673 /H. 15 Zilhicce 1083 tarihinde Seyyid Hasan ahi baba olarak tayin olundu, Seyyid Ömer'i kendisine müdahale ettiği gerekçesiyle şikâyet etti.⁹ 1674 senesi Mayıs ayı ortalarında Seyyid Ömer beratla yeniden şeyh olarak atandı.¹⁰ 1679 senesi Mart ayı ortalarında Seyyid Hasan, Seyyid Ömer'den yine şikâyetçi oldu ve merkezden kendisine berat gönderildi.¹¹ Nihayet 1689 senesi Mayıs ayı sonlarında görevden el çekti ve ahi babalığa Seyyid Ömer getirildi.¹²

Önemli bir lonca üyesi de, loncanın içişlerini yöneten görevli, *yiğitbaşı* idi. O da yaşlı ve deneyimli ustalar arasından seçilirdi. Pazardan hammaddeyi satın alıp ustalara dağıtır, üretilen malların lonca kurallarına uyup uymadığını denetler ve diğer dükkânlara ve loncalara dağıtımını sağlardı. Birisi lonca kurallarını çiğnemişse, bunu şeyhe bildirmek veya birisi ustalığa terfi etmek istiyorsa yine şeyhe haber vermek onun göreviydi. Yiğitbaşının tayini de loncanın isteği ve kadının onayıyla gerçekleşirdi. 1687 senesi Şubat ayında Ayıntab'daki dekakçı esnafı mahkemeye başvurarak Seyyid Ömer'i üzerlerine yiğitbaşı seçtiklerini bildirmişti.¹³ Her lonca ustalar arasından ayrıca bir ya da iki ehl-i hibre seçerdi. Mesleğin inceliklerini iyi bilen bu uzmanlar, malların niteliği üzerine fikirlerini bildirir, fiyat anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturur, pazar fiyatını belirlemede yardım eder ve işçileri seçerlerdi.¹⁴

İnşaat sektöründe faaliyet gösteren esnaf da daha önce belirtildiği gibi şehir mimarı ya da mimarbaşı denilen görevliye tabiydi. İnşaat esnafı şehir mimarının izin ve ruhsatı olmadan hiçbir inşaata başlayamazdı. İnşaat esnafından vergileri de onlar toplardı. Esnafın arasında çıkan bütün anlaşmazlıkları halletmek zorunda idiler. Şehir mimarının tayini, kadının arzı ve İstanbul'daki hassa baş mimarının onayıyla yapılmakta ve eline berat verilmekteydi. Şehir mimarı görevini iyi yapamıyorsa, yetersiz bulunuyorsa azledilip yerine teklif edilen bir kimse tayin ediliyordu.¹⁵ 1666 senesi Ocak ayı sonlarında Mehmed isimli kimse Ayıntab mimarbaşısı olarak atandı.¹⁶ 1679 senesi Ocak ayı sonlarında Hassa mimarbaşı olan Ahmed'in onayıyla, mimarbaşı azledildi, yerine Topal Bektaş tayin edildi.¹⁷ 1688 senesi

⁸ GŞS 28-245-1.

⁹ GŞS 171-132-1.

¹⁰ GŞS 30-160-2.

¹¹ GŞS 30-328-2.

¹² GŞS 38-206-1.

¹³ GŞS 36-192-3.

¹⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 159.

¹⁵ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (Derleyen: Salih Özbaran), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1984, s. 17-19.

¹⁶ GŞS 27-196-1.

¹⁷ GŞS 30-320-2.

Nisan ayı sonlarında da Ayıntab mimarı olan Osman işinin üstesinden gelmeye kadir olmadığı için azledilerek yerine Hacı Mehmed tayin olundu.¹⁸

Şehirdeki ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra esnaf, ihtiyaç anında devlet hizmetine alınabilirdi. Buna genellikle savaş zamanlarında gıda temini, elbise, savaş malzemesi yapım ve onarımı gibi ihtiyaçların karşılanması amacıyla başvurulurdu. İhtiyaç sebebiyle orduya katılan ve devlete ait atölye ve iş yerlerinde istihdam edilen esnafa *orducu esnaf* denirdi.¹⁹ Bazen masrafları devletçe bir mukataaya bağlı malların ocaklık şeklinde bağlanması veya gümrük mallarından karşılanarak mali yönden desteklenen menzillerde askerler için açılan ordu pazarları orduların görevlerini yerine getirdikleri başlıca mekânlardı. Osmanlı askerleri ile birlikte cephelere giden bu grupların ordu menzillere ulaşmadan önce konaklama yerlerine gitmeleri, çadırlarını kurup hizmet sektörünün gereklerini yerine getirebilmeleri için hazırlıklarını tamamlayıp sergilerini açmaları ve askerlerin konaklama yerlerine gelmelerini beklemeleri gerekiyordu.²⁰ 11 Mayıs 1672'de / H 13 Muharrem 1083 yapılacak sefer için Ayıntab şehir ve köylerinde bulunan çarşı esnafı ve tüccar taifelerinden ordu pazar ihracı için Hamza Ağa görevlendirilerek şehre gönderilmişti.²¹ Bu pazarların kurulması için fiili yükümlülük yanı sıra esnaf *ordu pazar akçesi* adıyla vergi vermekle de mükellef tutulmuştu. Verginin toplanması görevi vilayet valilerine verilmişti. 12 Mayıs 1677 / H. 9 Rebiülevvel 1088 tarihinde, yapılacak sefer için Maraş Valisi Mehmed Paşa, ordu pazar akçesinin toplanması için Ayıntab'a mübaşir gönderdi. Bunu da bir yazıyla Ayıntab naibi ve mütesellimine bildirdi.²²

Esnaf teşkilatıyla ilgili verilen genel bilgilerden sonra şer'iyeye sicillerine göre Ayıntab şehrinde bulunan belli başlı esnaf gruplarından bahsedilecektir.

Dokumacılar

Pamuklu dokumaların ve pamuk ipek karışımı kumaşların Osmanlı toplumunda giyim-kuşamda ve döşemelik olarak pek geniş bir kullanım alanı vardı. Sarıklarda ve kadın başlıklarında kullanılan tül ve tülbent çeşitlerinden, şalvar, kaftan, iç çamaşırı, yorgan, mendil ve yağlıklardan hamam peştamalı ve havlulara, yastık ve minderlerden duvar ve kapı askı ve perdelerine kadar pek çeşitli eşya pamuklu bez ve kumaşlardan yapılırdı. Bu talep memleket içinde köylerde ve kentlerde çok çeşitli ve yaygın bir el dokuma sanayiyle karşılanırdı.

¹⁸ GŞS 37-30-2.

¹⁹ Kal'a, *a.g.m.*, s. 424.

²⁰ Bülent Çelik, "Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı", *EJOS*, VII (2004), No: 11, s. 126-127.

²¹ GŞS 171-28-3.

²² GŞS 30-260-1.

Anadolu'da pamuklu sanayinde uzmanlaşmış belli bölgeler iç talebi karşılar ve bir dereceye kadar dış pazarlar, özellikle pamuk yetişmeyen kuzey ülkeleri ve Avrupa'ya üretim yapardı. Renk ve desene göre birçok adlarla anılan pamuklular, dülbend, bogasi ve bez olarak başlıca üç kategoride toplanmıştı. Şehir ve köylerde pamuk dokuyanlar *cullah* ve *bogasıcı* olarak ayrılırdı. Cullahlar kaba bez dokuyanları bogasıcılar ise ince kalite pamuklu dokuyanlardı.²³

Ayıntab kaba bez dokumacılığında oldukça ileri seviyedeydi. Dokumacılıkla ilgili Kirpas-ı Halep ve Dellaliye-i Bez der Halep isimli iki mukataa bulunmaktaydı. Ayıntab bezleri, Halep üzerinden Marsilya'ya ihraç ediliyor, çeşitli Avrupa ülkelerine buradan gönderiliyordu. Bunların kaba olanları da Amerika'daki köle plantasyonlarında işçilere giydirilmek üzere sevk ediliyordu.²⁴

Cullahlar, şehirdeki zanaat kollarının önde gelenlerinden biriydi. Bunlar, evlerinde ya da dükkânlarında, dışarıdan aldıkları hazır iplikle tezgâhlarda bez dokurlar, bazen ham pamuğu işleyip iplik hâline getirme işlemini de kendileri yaparlardı.²⁵ Ayıntab'lı cullahların dokudukları bezlerin ipliklerini, iplik pazarından aldıkları anlaşılmaktadır. Cullahlar, 1647 yılında iplik pazarından satın aldıkları ipliğin her batmanı için 2 akçe, buçuk batmanı için 2 akçe bac (vergi) verirlerdi.²⁶ Cullahlar dokuyacakları bezin miktar ve ölçüsünü kendi aralarında kararlaştırırlar ve şeyhleri vasıtasıyla kadıya tasdik ettirilirdi.²⁷ 29 Mart 1678 / H. 5 Safer 1089 tarihinde Ayıntab'daki cullah taifesinden bazı kimseler, işledikleri bezin uzunluğunun 24 zira genişliğinin 3 zira olduğunu bildirdiler.²⁸ Dokudukları bezler ise Lala Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği bedestende satılmaktaydı. İncelenen dönemde Ayıntab'da kaç adet cullah dükkânının bulunduğu dair kayıt bulunmamaktadır. Ancak 1647 senesine ait hüccetten şehirde binin üzerinde cullah dükkânı olduğu tahmin edilmektedir.²⁹ Cullahlar şeyhlerini de kendi aralarından seçerlerdi. 26 Ekim 1646'da / H. 16 Ramazan 1056 Ayıntab'daki cullah taifesinin şeyhi olan Abdizade'nin vefatı üzerine kendi aralarından Üstad

²³ Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, Özel Sayı II (1979-1980), s. 1-2.

²⁴ Bülent Arı, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6 (2005), s. 48.

²⁵ Feridun Emecen, "Cullâh", *DİA*, Cilt 8, İstanbul 1993, s. 83-84.

²⁶ GSS 19-71-1.

²⁷ Emecen, "Cullâh", s. 84.

²⁸ GSS 33-202-2.

²⁹ "Mahmiye-i Ayntabda sakin cullahlardan Derviş Süleyman ibn-i el-Hac İbrahim ve es-Seyyid Ebubekir ve üstad Hüseyin ve üstad İbrahim ve Şeyh Ali nam kimesne ve gayrileri meclis-i şer'i şerifde takrir-i kalam edib işbu hazırl-meclis olan Hüseyin Bey bilful Maraş eyaletine mutasarrıf olan emiri-i ümerai'l-kiram kebiri-i kibriyai'l-nuam Ahmed Paşa hazretlerine varib mahmiye-i Ayntab'da binden ziyade cullah dükkânı vardır kendileri dutub birer gurusı alsak bin gurusı olur deyü bizi paşa hazretlerine bildirib paşa hazretlerinden İbrahim Bey ve Başbüyük ve Kara Ali Bey gelib altı nefer adamımızı dutub paşaya alib gidib adamımızın birini darb ve iki yüz gurusu bizi kat' etti. Mersum Hüseyin Bey'in eylediği bize zulümdür dediklerinde gibbü'-sual mersum Hüseyin Bey paşa hazretlerine ben bildirdim ve mübaşir ben tayin ettirdim deyü bi't-tav ikrar ve itiraf etmeğin ma vak'a bi't-taleb ketb olunub yed-i tâlibe def olundu. ", GSS 19-131-2.

Ali'yi şeyhleri olarak seçtiler.³⁰ 7 Nisan 1651'de /H. 15 Rebiülahir 1061 ise Şeyh Ali, aczi sebebiyle kendi rızasıyla Solak Mehmed'e görevini devretti.³¹ 3 Şubat 1652'de / H. 22 Safer 1062 cullah taifesi Solak Mehmed'den razı olmadıklarını dile getirerek yerine Mustafa Halife'nin şeyh olarak atanmasını sağladı.³² Ancak beş ay sonra Temmuz ayının başlarında şeyhleri görevinin üstesinden gelemediği için kendi rızasıyla şeyhlikten feragat etti. Yerine yeniden eski şeyhleri olan Solak Mehmed getirildi.³³ Solak Mehmed'in vefatının ardından 2 Aralık 1652'de şeyh olarak Ebubekir isimli kimse tayin olundu.³⁴

Cullahların dokuduğu bezleri kasarlıklar yıkayıp çırparlardı. Bu iş için belgelerde kasarhane isimli bir mekândan bahsedilmektedir. 25 Mayıs 1677 / H. 22 Rebiülevvel 1088 tarihli bir hüccette, Ayıntab'da kasarlık yapan kimseler mahkemeye gelerek, kasarhanenin yıllık 55 guruş maktuiyet üzere Ali Bey'in elinde olan tımara kaydolunduğu, eğer bu meblağı vermekten kaçınırlarsa mahkemenin tamirine 50 guruş nezir verecekleri konusunda kadı huzurunda anlaşılabilir. Ayrıca hırfetlerinden gayri dışarıdan kasarlığa talip olan kimselerin Ali Bey izin vermedikçe kasarlıklar yapamayacaklarını belirttiler.³⁵ Şehirdeki kasarlıklar arasında Gayr-i Müslimler de bulunmaktaydı.³⁶

Kasarlama işleminin ardından sıra beyaz olarak satılanların dışındaki bezlerin boyanmasına gelirdi. Yeni dokunmuş kumaşın değeri, renk katma işleminden geçmesiyle artardı. Boyahanelerde tabii boyalar kullanılırdı. Üç ana renkten kırmızı için kökboya ve kırmızı; mavi için çivit; sarı için alacehri kullanılırdı. Kökboya, alacehri ve çivit bitki; kırmızı ise Hint inciri üzerinde yaşayan bir böcekti. Kökboya ve alacehri daha çok Orta ve Güneydoğu Anadolu'da yetişmekteydi. Çivitin en makbulü ise Lahor'da yetişeniydi.³⁷ Bazen *çiğit* de denilen çivitin Arapça karşılığı olan *nil* ya da *nile*, koyu mavi anlamındaki Sanskritçe kelimedenden gelmekteydi. Çivit, Hindistan ve Yemen'de yetişen bir bitkiden elde edilmekteydi.³⁸ Bu boya ithal malı oluşu dolayısıyla pahalı bir hammaddeydi.³⁹ Ayıntab'da 1678 yılında 1 batman çivitin yaklaşık 7 guruş olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰ Transit ticaret

³⁰ GSS 18-170-1.

³¹ GSS 20-133-1.

³² GSS 22-13-3.

³³ GSS 22-229-2.

³⁴ GSS 22-146-1.

³⁵ GSS 33-62-2.

³⁶ GSS 35-58-2.

³⁷ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, 2. Cilt, İstanbul 1999, s. 634.

³⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 533; Amnon Cohen, *Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (Çeviren: Zekeriya Kurşun), İstanbul 2003, s. 125.

³⁹ Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", s. 634.

⁴⁰ Musul sakinlerinden olup ticaret için Ayıntab'da İki Kapılı Han'da misafir olan Hasan Çelebi, Kayser mahallesinde vefat eden Derviş Beşe'nin çocuklarının vasisini talep ederek, 54 batman çivit karşılığı alacağı olan

merkezi olan Halep'e yakınlığı dolayısıyla Ayıntab'da kolaylıkla çivit temin edilebilmekteydi. Ayıntab'da çivit ticareti yapan kimselere de rastlanmaktaydı.⁴¹

Sebbağ da denilen boyacı taifesi, tüccarın getirdiği ham bezleri şeyhleri marifetiyle paylaşır, böylece aralarında rekabet oluşmaması, hepsinin aynı oranda kazanç elde etmesi sağlanırdı. 1683 senesi Eylül ayı sonlarında, aralarında zımmilerin de bulunduğu Ayıntablı boyacılar mahkemeye gelerek, tüccar taifesinin boya için kendilerine verdikleri bezleri aralarında anlaşarak boyarlarken sorun çıktığını belirttiler ve artık birbirlerine haksızlık yapmayacaklarına dair söz verdiler. Bu ahdi bozarlarsa mahkemenin tamirine 50 guruş vereceklerini beyan ettiler.⁴² Boyacı taifesi bu düzeni bozan meslektaşlarını da şikâyet ederdi. 1687 senesi Haziran ayı sonlarında yukarıdaki hususta şikâyet edilen boyacı taifesinden Melkün isimli bir zımmi, diğer boyacılarla aralarında anlaşmalarına rağmen sözünde durmadığını, artık şehir ve köylerden gelen donluk bez dışında tüccar taifesinden bez almaktan vazgeçtiğini bildirdi. Daha önce aldığı 400 bezi meslektaşlarına teslim etti ve bir daha izinsiz tüccar bezi alıp boyarsa mahkemeye 50 guruş vereceğine söz verdi.⁴³ Ayıntab'daki boyacı dükkânlarının sayısına gelince; XVI. yüzyılda Hüsrev Paşa Vakfı'na bağlı 3 dükkân vardı ve vakfa büyük gelir sağlayan boyahanelerin gelirinin azalmaması için yeni boyahane açılması yasaklanmıştı. Ancak bu yasağa rağmen yeni dükkânların açılması engellenememiş, incelenen dönemde boyahane sayısı 50'yi bulmuştu. Uzun Çarşı⁴⁴, Kalealtı⁴⁵, Arasta⁴⁶ da pek çok boyahane bulunmaktaydı. Konuyla ilgili tartışma yıllarca sürmüştü.

Kumaşların düzlenmesi ve parlatılması yani perdahlanması işlemlerini de dekakçılar yaparlardı.⁴⁷ 1687 senesi Şubat ayı sonlarında Ayıntab'da dekakçı taifesiyle, onlara perdahlamaları için elvan bogası veren tüccar arasında anlaşmazlık çıktı. Bunun üzerine elvan bogasının yiğitbaşı olan Hacı Recep tarafından dekakçılara paylaşılmasına karar verildi.⁴⁸ Böylece yine esnafın yaptıkları iş açısından eşitlik sağlanmaya çalışıldı. Dekakçılar arasında da Gayr-i Müslimler vardı. 1687 senesi Ekim ayı sonlarında Ayıntab'da bulunan boyacıların şeyhi olan Mehmed, boyanan bezleri perdah için bazı kimselere verdiklerini, ancak onların

---

360 esedi guruşun 230 guruşunu terekeden talep eder. 54 batman çivit 360 guruş ise 1 batman çivit 6,6 guruş denk gelmektedir. GŞS 33-249-3.

⁴¹ GŞS 26-184-4, 33-248-1, 33-249-3, 34-103-3.

⁴² GŞS 35-132-2.

⁴³ GŞS 36-138-1.

⁴⁴ GŞS 33-26-1.

⁴⁵ GŞS 18-201-4, 34-147-1.

⁴⁶ GŞS 24-139-4, 34-196-2.

⁴⁷ Çınar, *a.g.e.*, s. 325.

⁴⁸ GŞS 36-100-1.

---

olağana aykırı ikişer guruştan eksiğe perdah edip aralarında bu nedenle anlaşmazlık çıktığını, artık her yüz tonluk bez için ikişer guruşa ittifak edip boyacı dükkânlarında işlemek üzere ahd ettiklerini bildirdi. Perdahçılar da Mehmed'i doğrularak, bir daha şeyhlerinden izinsiz işçi olanlar boyacı dükkânında çalışırsa mahkemeye 20'şer gurusu vereceklerini söylediler.⁴⁹ Burada da esnafın kazancının azalmaması için tedbir alındığı görülmektedir.

Bunların dışında ipek işleyen gazzazlar⁵⁰, tekstil ürünlerinden giysi vs. biçip diken terziler (habbar)⁵¹, pamuğu veya yünü tokmakla kabartan hallaçların da⁵² sicillerde adı geçmektedir.

Deri Sanayi

Deri, ayakkabı, at koşum takımı, sofra, kırba, matara gibi birçok yerlerde kullanılması bakımından gerek halk gerekse ordunun son derece ihtiyaç duydukları bir maddeydi. Başlıcaları sığır, öküz, inek, koyun, kuzu gibi eti yenen hayvanlardan elde edilen derinin kullanılabilir hale getirilebilmesi için bazı kimyevi muamelelere ihtiyaç vardı. Deri terbiyesi işine *debbağat* (*sepicilik*), bu işi yapan esnafa ise *debbağ* adı verilirdi. Osmanlı salhaneleri ve kasap dükkânlarında kesilen hayvanların derilerinin öncelikle debbağ esnafına satılması gerekiyordu.⁵³ Debbağların işlerini yaptıkları debbağhaneler, tabaklama sürecinde çıkan kötü kokular nedeniyle şehir ve kasabaların dışında, deniz kıyısı veya akarsuların yerleşim alanından çıktığı kesimlerde inşa edilirdi.⁵⁴ Ayntab'daki debbağhaneler de Alleben Deresi kıyısındaydı.

Anadolu'da debbağlığın ilk gelişen meslek, bunu başlatan kişinin Ahi Evran olduğu bilinmektedir.⁵⁵ İlk zamanlarda ahiler, sadece debbağlık ve ona bağlı deri işçiliğiyle uğraşırken, daha sonra sanat kollarının sayısı artmış, örgütün yerleştirdiği sağlam mesleki ve ahlaki düzen, karşılıklı dayanışma ve yardım, onların öteki esnaf ve sanatkârlar üzerinde etki ve üstünlük kurmaları sonucunu doğurmuştu.⁵⁶ Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde bir şehirde bulunan esnaf teşekküllerinin tümünün başında bulunan kimselere daha önce belirtildiği gibi *ahi baba* deniliyordu. Debbağ taifesinin şeyhine de ahi baba deniliyordu. 1666 senesi Mart ayı sonlarında Ayntab debbağlarının ahi babası Ömer, görevi başındayken bazı kimselerin

⁴⁹ GSS 36-110-1.

⁵⁰ GSS 18-230-3.

⁵¹ GSS 26-102-1.

⁵² 1650 senesi Mart ayında Ayntab'daki hallaçların şeyhi olarak Şeyh Ali atanmıştı. GSS 21-70-4.

⁵³ Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", s. 635.

⁵⁴ Zeki Tekin, "Deri (Türkler'de Dericilik)", *DİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 177.

⁵⁵ Tekin, "Deri (Türkler'de Dericilik)", s. 177.

⁵⁶ Neşet Çağatay, "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", *Bellekten*, Cilt XL, Sayı 159 (Temmuz 1976), s. 435.

müdahale ettiği gerekçesiyle şeyhlik beratını edindi.⁵⁷ 1668 senesi Ekim ayı sonlarında ise Şeyh Ahmed isimli kimse, Ömer'in kendisine müdahale ederek askerî beratla ahi babalığı ele geçirdiğini belirtti ve merkezden kendisine berat gönderildi.⁵⁸ 1672 senesi Eylül ayı başlarında ise ahi baba olan Seyyid Hasan kendisine şeyhlik tevcih olunmuşken Seyyid Ömer'in engellediğini bildirir.⁵⁹ Görüleceği üzere ahi babalıkla ilgili rekabet söz konusuydu. 1678 yılında ise ahi baba Mustafa isimli kimseydi. Ancak 18 Temmuz 1678'de / H. 28 Cemaziyelevvel 1089 Ayıntab mütesellimi olan Mustafa Ağa, Şeyh Mustafa'nın daha önce gece vakti Değirmişem mevzisinde kendisine tabi eşkıya ile gelip türlü ahlaksızlıklar yaptığını dile getirerek şehirden sürülmesini talep etti. Kadı da Mustafa'nın Ayıntab'dan ihracına karar verdi.⁶⁰

Ayıntab debbağhanesinden senede 6000 akçelik bir gelir mirлива hassı olarak kaydedilmişti. 1667 senesi Temmuz ayı ortalarında debbağ taifesinden bazı kimseler mahkemeye gelerek Ayıntab mütesellimi şikâyet ettiler. Şikâyet konusu ise debbağ taifesinin her ay mirlivaya 5 guruş veregelmişken mütesellimin daha fazla talep etmesiydi. Kadı, meseleyi bilirkişiye danıştı, defter suretini de inceledi. Sonunda mütesellimin daha fazla talep edemeyeceğine karar verdi.⁶¹

Debbağlar, dağıtımdan aldıkları ya da bizzat değişik yerlerden getirdikleri ham derileri terbiyeleyip bunlara istenen rengi verdikten sonra dikici esnafına satmaktaydılar.⁶² Dikici esnaflarından biri *haffaflard*. Haffaflar, ayakkabı, terlik vs. yapıp satan esnafı.⁶³ 1652 senesi Temmuz ayı ortalarında Dede Mehmed oğlu Hamza haffaflar üzerine şeyh olarak tayin edilmişti.⁶⁴ 1667 senesi Kasım ayı ortalarında ise şeyh, Ebubekir isimli kimseydi. Ancak görevini ifa etmesi defalarca engellendi.⁶⁵ *Kefşger* adı verilen esnaf da ayakkabı yapımıyla uğraşır. Bir diğer esnaf *keçecilerdi*. Keçe, hayvanların yününün dövülmesi suretiyle elde edilirdi. Kalını kebe adı verilerek çobanlarla şiddetli soğuktan korunma ihtiyacında bulunanlar tarafından üstlük yapıldığı gibi evlerde döşemelik olarak da kullanılırdı.⁶⁶ Ayıntab'da

⁵⁷ GSS 27-194-1.

⁵⁸ GSS 28-287-2.

⁵⁹ GSS 171-78-2.

⁶⁰ GSS 33-257-2.

⁶¹ GSS 28-87-2.

⁶² Tekin, "Deri (Türkler'de Dericilik)", s. 177.

⁶³ İbn-i Şeker Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Mehmed oğlu Mustafa'nın 20 Mayıs 1687 (H. 8 Receb 1098) tarihinde kaydedilen terekesine göre kendisine ait haffaf dükkânındaki eşyalar şu şekildedir: 10 çift astarlı sarı çizme, 36 çift boz çizme, 15 çift sarı ... çizme, 25 çift üç ... sarı çizme, 61 çift sarı ulu orta pabuç, 11 çift sağır pabuç, 14 çift kebir mest, 2 çift asdarlı çizme, 1 çift pabuç, köhne kırmızı çuka aba, köhne tencere, kebir tas ve tava, köhne kilim ve minder. GSS 172-41-2.

⁶⁴ GSS 23-321-1.

⁶⁵ GSS 28-168-1, 28-171-2, 28-202-3.

⁶⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB, İstanbul 1983, s. 236.

keçeciler *keçehane* denilen yerde faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Keçehane, Kalealtı'nın kuzey tarafından Debbâğhane'ye inilen yerde bulunmaktaydı. Belgelere göre buraya *Keçehane Yokuşu* da denilmekteydi. 1666 senesi Ocak ayı sonlarında Ayıntab'daki keçeci taifesi debbağları şikâyet etti. Buna göre; debbağ taifesinin, vilayet hâkimleri tarafından yün istendiğinde üzerlerinden def edip kendilerine havale ettiklerini ve bunun men olunmasını talep ettiler. Debbağlar ise daha önce yünlerini başkalarına satarken, keçecilerin yünleri başkalarına vermeyip kendilerine satmalarını istediklerini, ayrıca hâkim tarafından yün teklifi olduğunda vereceklerini ahdettiklerini bildirdiler. Aralarındaki anlaşma bozuldu ve bundan sonra herkesin kendi yükümlülüğünü yerine getirmesine karar verildi.⁶⁷ Bir diğer esnaf ise saraçlardı. *Saraçlar* at takımları, araba koşumları vs. imal ediyorlardı.⁶⁸ Ayıntab'da bulunan Saraçhane, XVI. yüzyılın sonlarında Maraş Valisi'nin kethüdası olan Erzincanlı Handan Ağa tarafından inşa ettirilmiş ve Handaniye Camisi'ne vakıf olarak tahsis edilmişti.⁶⁹

Gıda Maddeleri Satanlar

Osmanlı Devleti'nde iktisadi faaliyetin amacı insanların ihtiyacını karşılamaktır. Üretilen mal ve hizmetlerin mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması, yani piyasada mal arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması esas hedefti. Yapılan üretimin öncelikle ait olduğu kazanın ihtiyaçlarını karşılaması sağlanır, kazanın ihtiyaçları karşılanmadıkça üretimin kaza dışına aktarılmasına izin verilmezdi.⁷⁰ Yani kazanın kapalılığı prensibi hâkimdi.⁷¹ Civarında bulunan ziraat sahalarında yetişen hububatı iâşesine kâfi gelmeyen İstanbul, Edirne, Mekke ve Medine gibi büyük şehirler ile kıtlık çeken bölgeler istisna olup buralara hububat nakli ancak merkezden verilen müsaade ile yapılabilirdi.⁷² Bu yolla şehirlerin iâşe problemi çözülmeye çalışılırdı. Şehirde yaşayan insanların öncelikli ihtiyacı ise gıda maddeleriydi. Bu gıda maddeleri bakkallar, kasaplar, ekmekçiler, börekçiler, helvacılar, sebzeciler vs. tarafından satılmaktaydı.

Ayıntab'da halkın günlük ihtiyaçlarını temin ettiği bakkal dükkânları toplu olarak Arasta'da idi. Uzun Çarşı, Kalealtı, Tabakhane, Keçehane, Küçük Pazar, İbn-i Eyub ve Eblehan Çarşıları'nda da bakkal dükkânları vardı. Mahalle aralarında da tek tük bakkallar

⁶⁷ GŞS 27-73-2.

⁶⁸ Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", s. 637.

⁶⁹ Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Camileri Tarihi*, Oya Matbaası, Gaziantep 1984, s. 86-87.

⁷⁰ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 45-46.

⁷¹ Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", s. 571.

⁷² Lütfi Güçer, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dâhilinde Hububat Ticaretinin Tâbi Olduğu Kayıtlar", *İÜİFM*, Cilt 13 (1952), s. 82-83.

görülürdü.⁷³ Bakkalarda pirinç, bulgur, nohut, yağ, bal, pekmez, peynir, yoğurt, tuz gibi pek çok ürün satılmaktaydı. Bakkal taifesi *pazarbaşı* denilen görevliye tabi idi. Pazarbaşı, şehre gelen yiyecek ve ihtiyaç maddelerinin uygun fiyatla satın alınıp bakkallara bölüştürülmesiyle mükellefti.⁷⁴ Şehirde, şehir çevresinde veya başka bölgelerde üretilen gıda maddeleri, Pekmez Hanı'nda bulunan kapanda tartıldıktan sonra belirlenen fiyat üzerinden bakkallar tarafından eşit bir şekilde satın alınırdı. Örneğin, 26 Ocak 1666'da / H. 20 Receb 1076 Kanalcı Mahallesi'nden Hacı Mustafa oğlu Hacı Yakub'un satılmak üzere Pekmez Hanı'na getirdiği 41 kantar pirinç kapanda tartılmış ve bakkallara toplam 400 guruşa paylaştırılmıştı.⁷⁵ Pirinç aranan hububatlardan biriydi. Ancak iaş zorluklarından ötürü pahalıydı.⁷⁶ İncelenen dönemde pirincin fiyatı dönemsel olarak yükselip düşmüştü. 1666 senesinde 1 okkasının fiyatı 13 akçeye kadar düşerken, 1669 senesinde 48 akçeye kadar çıkmıştır. İlerleyen yıllarda fiyatı yeniden düşmüştü.⁷⁷

Arpa, buğday gibi hububatlar Arasta Meydanı'nda satılmaktaydı. Hububatların en uygun fiyattan tüketiciye ulaşmasına ve ürünlerin kara borsaya düşmemesine özen gösterilirdi. Ancak zaman zaman kötü niyetli kişiler de çıkmaktaydı. 1662 senesi Mayıs ayı ortalarında Ayıntab ahalisi padişaha arzuhal sundu. Arasta yerinde satılan zahireyi ihtiyaçları için yeteri kadar almayınca, askerî taifeden bazı muhtekirlerin bunları alıp daha yüksek fiyattan satarak fukaraya zulmettiklerini bildirdiler. Ayıntab kadısına gönderilen hükm-i şerifle bu durumun engellenmesi emredildi.⁷⁸ 1661 senesi Aralık ayı başlarında Ayıntab kadısına hitaben gönderilen bir emr-i şerifte, ismi belirtilmeyen bazı kimselerin köylerinden Ayıntab'a zahire getirip yürürlükteki narh üzerinden bunları satarken, askerî taifeden bazı kimselerin "Zahirelerinizi başkalarına sattırmayız, daha düşük fiyata bize satın" diyerek müdahale edip kendilerine mani olduklarını bildirdiler.⁷⁹ Hatta bu konuda şeyhülislamdan fetva aldılar.⁸⁰

⁷³ Hasan Remzi Çitçi-Şakir Sabri Yener, *Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları*, Yeni Matbaa, Gaziantep 1971, s. 10.

⁷⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997, s. 125.

⁷⁵ GŞS 27-65-3.

⁷⁶ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, I. Cilt, (Çevirenler: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan), TTK, Ankara 1990, s. 179.

⁷⁷ GŞS 27-229-2, 28-223-2.

⁷⁸ GŞS 26-221-1.

⁷⁹ GŞS 26-232-3.

⁸⁰ "Reyadan birkaç kimesneler karyelerinden bir kasabaya bazı zehair ve eşya getirip bey eder olduklarında askeri taifesinden Bıkr ve Bişir bu kasabada alışveriş bizim maslahatımızdır siz getirdiğiniz eşyayı bize bey edin. Biz dahi ba'de dilediğimize bey ederiz deyüp mezburları şer'an men'e kadir olurlar mı? Olmazlar. ", GŞS 26-232-2.

Hububatlar, değirmenlerde öğütülerek un hâline getiriliyordu. Ekmek üretimi için genellikle buğdaydan un elde ediliyordu. Ancak ihtiyaç duyulduğunda buğdayla birlikte arpa ve darı da öğütülüyor, hâsıl olan undan ekmek imal ediliyordu. Ama bu ekmeklerin kalitesi daha düşük oluyordu.⁸¹ *Nân-ı aziz* de denilen ekmek o dönemde de sofraların vazgeçilmeziydi. Ekmekçilerde (habbaz) çağıl ekmek, somun (francala), yavan küncülü (simit) gibi ekmek çeşitleri satılmaktaydı. Somun (francala) gayet iyi ve has undan yapılan ve gramajı normal ekmeğin ağırlığına göre belirlenen bir ekmektir.⁸² 1666 senesi Şubat ayı başlarında çağıl ekmeğin 1 batmanı akçe, has somunun batmanı için 6 akçe fiyat belirlenmişti.⁸³ 1678 yılına kadar çağıl ekmeğin fiyatı 10 akçeyi bulmuştu.⁸⁴ Yine unlu mamullerden olan has yağlı çörek, yağsız çörek, küncülü (susamlı) çörek, soğanlı çörek, kıymalı çörek gibi türlü çeşitte çörek ve börek de şehirde tüketilmekteydi.

Ekmekçilerin belirlenen satış fiyatına her zaman riayet etmedikleri görülmekteydi. Bu durumdan mağdur olan Ayıntab ahalisi çözümü ekmekçileri şikâyet etmekte bulmuştu. Nitekim 1676 senesi Mayıs ayı başlarında böyle bir olay meydana gelmişti. Belgeye göre; Ayıntab'daki ekmekçi esnafı tayin olunan narha uymayıp, her biri kendi istediği şekilde satış yapmaktaydı. Bu sebeple ahalinin talebiyle ekmekçiler ile Arasta Meydanı'nda bulunan uncu taifesini denetlemek üzere kadı tarafından bir naib görevlendirildi. Tayin olunan naib Ayıntab'daki esnafların ahi babası Ömer Çelebi ve İhtisab emini tarafından görevlendirilen Kemaleddin isimli kimse ile birlikte Arasta Meydanı'na giderek incelemelerde bulundu. Ekmekçi taifesinden Ebubekir Beşe'nin çağıl ekmeğin bir batmanı 10 akçeden satılmak üzere tembih olunmuşken 12 akçeden sattığı, ayrıca ekmeğin gramajının eksik olduğu tespit edildi.⁸⁵

Ekmekçiler, vilayetten talep edildiği zaman Ayıntab'da konaklayan idarecilerin de ekmeklerini temin etmek zorundaydılar. 1657 senesi Temmuz ayı sonlarında, içlerinde zimmilerin de bulunduğu Ayıntab ekmekçi esnafı, Ayıntab hâkimlerine her sene talep olunan ekmek için aynı taifeden Mehmed Beşe'ye 50 esedi gurus borç verdi. Mehmed Beşe de artık Ayıntab hâkimleri için her sene miktar ekmek talep olunursa olunsun diğer meslektaşlarından bir akçe dahi talep etmeyeceğini, zararı ve faydası kendisine ait olmak üzere onlarla anlaşıklarını dile getirdi.⁸⁶

⁸¹ Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 88-89.

⁸² Aynural, *a.g.e.*, s. 120.

⁸³ GSS 27-229-2.

⁸⁴ GSS 31-141-1.

⁸⁵ GSS 32-117-4.

⁸⁶ GSS 25-14-2.

Şehirlilerin vazgeçilmez gıdalarından biri de etti. Etler, kasaplar tarafından satılmaktaydı. Kasaplar bütün yıl boyunca et, en başta da koyun ve keçi eti sağlamakla yükümlü kılınmıştı. Kasaplar, sabahtan akşama kadar dükkânlarını açık tutarak olası müşterilere, kent sakinlerinin yanı sıra kente uğrayan ziyaretçilere iyi et sunmak zorundaydılar.⁸⁷ Köylerden kesilecek hayvanların alımı *celeb-keşanlar* tarafından yapılmaktaydı. Celeb-keşanlar resmî olarak kayıtları tutulan ve belli miktarda servet sahibi olmak zorunda olan toptancı tüccardı.⁸⁸ Zaman zaman celeplerle kasaplar arasında alacak-verecek davası olmaktadır. 1658 senesi Mart ayı sonlarında bir hüccette, celeb-keşan taifesinden Ramazan'ın kasap Ali'nin zimmetinde koyun bahasından 718 riyal guruş hakkı olduğu, 412 riyal guruşunu aldığı, 306 riyal guruşunu ise hâlâ alamadığı kayıtlıdır.⁸⁹

Celeplerin Ayıntab'a getirdikleri koyunlar şehir civarında bulunan Emin Baba Zaviyesi'nin yanındaki *koyun hanında* toplanarak satışa sunulurdu. Bu kurala uymayanlara da zaman zaman rastlanmaktaydı. 10 Aralık 1675'te /H. 22 Ramazan 1086 Ayıntab'dan bac-ı ağnam toplamaya memur olan Ebubekir Beşe, kasap taifesinden bazı kimselerin koyunların hana gelmesine mani olduklarını iddia etti. Onlar da yaptıklarını itiraf etti ve koyun hanı dışında başka yerde koyun alım satımı yapmayacaklarını taahhüt ettiler.⁹⁰ Celeplerin getirdiği bu koyunların handa alım satımında *bac-ı ağnam* denilen bir vergi ödenmek zorundaydı. Bu vergi daha önce de belirtildiği üzere mirlivaya hâs olarak kaydedilen Kasaphane Mukataası'nın gelirlerini oluşturuyordu. Bu vergiyi *kasapbaşı* denilen kimse topluyordu. Kasapbaşı kasapların kethüdasıydı. Kasapbaşı, vergi toplamak dışında, dışarıdan getirilen kesimlik hayvanların satın alınması, kasaplara dağıtılması, kesilecek hayvanın kayda geçirilip, kadıdan izin alınması, sefer sırasında ordunun geçeceği yerlerden et gereksinimini karşılamak için Ordu kasapbaşına yardımcı olunması ve şehir kethüdasıyla birlikte kamu görevlileri için verilen etlerin kayıtlarını tutup, bedelini vergi olarak, halktan toplanması için yapılan toplantılara katılma gibi görevleri de yerine getiriyordu.⁹¹

Kasapbaşı, vergi vermekten kaçınan olursa kadıya başvurarak tahsil olunmasını talep ederdi. 1675 senesi Ekim ayı sonlarında Ayıntab mütesellimi tarafından "bac-ı ağnam" toplanması için kasapbaşı tayin olunan Mehmed Çelebi, Halep'in Cebrin köyü sakinlerinden Şaban'ın iki ay önce Ayıntab etrafından şehre koyun getirdiğini ve celep taifesinden 464 koyun satın aldığı, ancak miriye ait olan rüsumu vermediğini iddia etti. Şaban da

⁸⁷ Cohen, *a.g.e.*, s. 10-11.

⁸⁸ Mantran, *a.g.e.*, s. 181.

⁸⁹ GSS 25-107-5.

⁹⁰ GSS 33-318-1.

⁹¹ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 125.

kasapbaşının söylediklerini onayladı. Birer paradan 40 koyuna bir guruş alınması kanun-ı kadimdi. Buna göre, kadı tarafından 400 koyun için toplam 14 guruş bac ödemesi için tembih olundu.⁹²

Ayıntab'ın et ihtiyacı hatta başkent İstanbul'un et ihtiyacı şehir çevresinde yaşayan konargöçerlerden de sağlanmaktaydı. 16 Temmuz 1661'de / H. 19 Zilkade 1071 Ayıntab çevresinde bulunan Türkmen taifesinden Beğdili Cemaati'nden mirî için 12.500 baş koyun alındı. Ancak bunların İstanbul'a ulaştırılması zor olduğu için Ayıntab kadısına ve mütesellimine, ehl-i örf taifesiyle vilayet ayanının toplanarak kazada bulunan kasaplara her baş koyun 2 guruşa olmak üzere dağıtımının yapılması emredildi. Bunların satışından elde edilecek 25.000 guruşun da derhal İstanbul'a gönderilmesi buyruldu.⁹³

Konargöçerlerin hayvanlarını sattıkları kimselerle olan alışverişleri zaman zaman sicillere yansımıştır. 23 Temmuz 1661'de / H. 26 Zilkade 1071 Türkmen taifesinden Kadirli cemaatinden Ahmed oğlu Musa, Ayıntab sakinlerinden Yakub'un zimmetinde 300 her baş koyun 2 guruş olmak üzere 600 guruş hakkı olduğunu, 463 guruşunu aldığını, ancak 137 guruşunun zimmetinde kaldığını iddia etti. Yakub, Tahtemurlu cemaatinden Mansur ve Bayram'ın ortakları olup paranın onların zimmetinde kaldığını iddia etse de kadı onun parayı ödemesi gerektiğine karar verdi.⁹⁴ 1665 senesi Kasım ayı ortalarında Dillekan ekrağı cemaatinden Abdal, kasap taifesinden Arab oğlu Ebudderda zimmetinde 140 esedi guruş hakkı olduğunu ve alacağını Ebudderda'dan teslim aldığını bildirdi.⁹⁵

Debbağhane Cami'nin yanında ve caminin vakfına ait olan bir *salhane* vardı ve kasaplar hayvanların kesimini burada yaparlardı. 11 Aralık 1654'de / H. 1 Safer 1065 buna dair kasap taifesinden bazı kimselerden şikâyet geldi. Bazı kasapların başka yerde kesim yaparak cami vakfını zarara uğrattıkları, başka yerde kesim yapanların vakfa günlük 6 akçe kira teslim etmesi gerektiği dile getirildi.⁹⁶

Kasaplar, kestikleri hayvanların bağırsaklarını ve boğazlıklarını *kirişçilere* verirlerdi. Kirişçiler de bunlardan telli müzik aletleri ve yaylar için kiriş imal ederlerdi. 1667 senesinde bu konuda Ayıntab'daki kasaplarla kirişçiler arasında sorun yaşanmıştı. Şehirdeki kirişçi taifesinden Hasan, kasaplardan bazılarını mütesellim Ali Ağa'ya şikâyet etti. Bunun üzerine mütesellim her birine 200 değnek vurdurdu. Kasaplar haksız şekilde cezalandırıldıkları

⁹² GSS 32-112-3.

⁹³ GSS 26-263-1, 26-264-3.

⁹⁴ GSS 26-14-2.

⁹⁵ GSS 27-27-1.

⁹⁶ GSS 24-71-2.

iddiasıyla mahkemeye müracaat ettiler. Ancak kasapların kirişçilere vermeleri gereken kirişlik boğazlıkları vermedikleri için bu cezayı aldıkları ortaya çıktı.⁹⁷

Ayıntab ahali daha çok küçükbaş hayvanların etlerini tüketmekteydi. Koyun ve keçi eti, ciğer, kuyruk ve kelle kasaplarda satışa sunulmaktaydı. Kasaplar belirlenen fiyatların üzerinde satış yapamazlardı.⁹⁸ Et fiyatlarına gelince; 1666 yılında koyun etinin 1 okkası 15 akçe, keçi eti 14 akçe, ciğer ise 3 akçeydi.⁹⁹ 1678 yılında koyun etinin 1 okkası 28 akçe, keçi eti 25 akçe, ciğer 7 akçeydi.¹⁰⁰ 1686 senesinde ise koyun eti 18 akçe, keçi eti 16 akçeydi.¹⁰¹

Nakliyeciler

Eski çağlardan beri taşımacılık hayvan gücüne dayalı nakil vasıtalarıyla yapılırdı. Osmanlı Devleti'nde de kervan kabilelerinde yer alan at, katır, merkep veya develerle yolcu ve eşya taşınırdı.¹⁰² Bu kervanlar, devletin farklı bölgelerinin birbirine bağlanmasında önemli rol oynamaktaydı. XVII. yüzyıl boyunca devletin sıkı denetiminde olan kervan yolları öncelikle Osmanlı tüccarı tarafından kullanılırdı.¹⁰³ Şehirlerarası işleyen daha küçük kervanlar da vardı. *Mekkâre* (*kiralık*) denilen bu kervanlar ücret karşılığı tüccar ve yolcuları naklederdi.¹⁰⁴ XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde taşıma işiyle uğraşan deveci, katırcı gibi zümreler esnaf teşekkülleri hâline gelmişti.¹⁰⁵

Ayıntab'da da belgelerden taşımacılık yapan mekkâre taifesinin varlığı anlaşılmaktadır. Bunların önemli işlerinden biri çevre köy ve kasabalardan Arasta'ya zahire getirilmesiydi. Mekkârecilerin engellenmesi ticari hayatı da olumsuz etkiliyordu. 1662 senesi Ağustos ayı sonlarına ait bir hüccete göre, Yeniil ve Türkmen-i Halep Voyvodası olan Süleyman Ağa kaymakamı olan Fazlullah Ağa'nın adamlarından birkaçı Arasta önünde fukara ve reyanın zahire alıp sattığı yerde haydutluk edip zahire getiren mekkârenin develerini alıkoyup şehre çevreden gelen zahire çeşitlerinin kesilmesine ve arastanın boş kalmasına neden oldular. Bunun üzerine arastada zahire satanlar ile develeri alınan kimseler Ayıntab kadısına müracaat ettiler. Mahkemede ayrıca Yeniil kazası naibi Mehmed Efendi,

⁹⁷ GŞS 28-112-2.

⁹⁸ 30 Aralık 1675 / H. 12 Şevval 1086 tarihinde Ayntab'daki kasaplar 1 kıyye koyun etini 30 akçe, keçi etini 28 akçe, ciğeri ve kelleyi 6'şar akçeye satacakları konusunda aralarında sözleşip bu fiyatlardan fazlaya satarlarsa her birinin mahkeme tamiri için 10 guruş verecekleri taahhüdünde bulundular. GŞS 31-142.

⁹⁹ GŞS 27-229-2.

¹⁰⁰ GŞS 31-141-1.

¹⁰¹ GŞS 36-1-1.

¹⁰² Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, s. 140-143.

¹⁰³ Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, Cilt 2, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 612.

¹⁰⁴ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, s. 144.

¹⁰⁵ Ömer İşbilir, "Mekkâre", *DİA*, Cilt 28, İstanbul 2003, s. 554.

Türkmen-i Halep naibi ile müftü Mehmed Efendi de hazır bulundular ve kadıya ağanın bu zulmünü def'e kadir olamadıklarını bildirdiler. Bunun üzerine Fazlullah Ağa mahkemeye getirildi. Ancak kadıya, şer'le işi olmadığını, mekkâre develerini kendisinin aldırıp vermediğini söyledi ve davadan bir sonuç alınamadı.¹⁰⁶

Özellikle Halep'le Ayıntab arasındaki ticari meta taşımacılığında mekkâre taifesinin önemi büyüktü. 1648 senesi Ekim ayı sonlarında bedesten ahalisi ile Halep'e giden mekkâre taifesi arasında yaşanan sorun sicillere yansımıştı. Bedesten ahalisinden çeşitli kimseler, mekkârelerin, kafile başıları olan Mustafa'ya karşı çıkararak daha önce ya da sonra hareket ettiklerini, birbirleriyle ittifaka varmadan yolda yük naklini Müslümanların yardımlarıyla geciktirerek yaptıklarını, sıkıntılı yerlerde tedarikli olmadıklarını dile getirdiler. Ayrıca bazı eşya sahiplerine Arab vs. eşkıyanın zararı isabet etmek ihtimali olursa bundan sonra kervanbaşılara muhalefet etmeyip birbirleriyle ittifak üzere olmaları hakkında söz verdiklerini söylediler. Bunun üzerine hakkında şikâyet olan mekkâreciler, bundan sonra emirlere uyacaklarını, uymadıkları takdirde mahkemeye her birinin 10 guruş vereceklerini taahhüt ettiler.¹⁰⁷

Devletin elinde de taşımacılık için çeşitli yük hayvanları bulunurdu. Bunlar genellikle Türkmen aşiretlerinden tedarik edilirdi. 10 Aralık 1661'de / H. 17 Rebiülahir 1072 Halep Valisi ile Ayıntab kadısına, Beğdili Türkmenleri'nden alınan 50 kantar mirî devenin hava şartlarından dolayı gelmesi zor olduğu için Ayıntab'da yahud münasib bir yerde kimseye zulmedilmemek şartıyla zerzevatları bahası Halep kapıcıbaşı Mustafa tarafından satın alınması ferman olunan tuz bahasından verilmek üzere bahara kadar sarbanları marifetiyle kışlattırılması emredildi.¹⁰⁸ Bunun üzerine Halep muhafızı olan Yusuf da mirî sarbanlardan Veli'ye miri develer ne gün yeme bağlandı ise o günden yavru ve azıklarını, günlük 1 kile arpa, bir kantar saman ve nafakalarının alınmasını emretti. Ayrıca mirî tarafından para verilip bağlandığı günden mübaşirin vardığı gün hesap edilip günlüğü kadar zahire alınıp fazlasının alınmaması, develerin Amik Ovası'na çayıra getirilmesi buyruldu.¹⁰⁹ Miri develere yapılan harcamalar deftere kayd olundu ve mübaşir olan Ahmed Ağa'ya bu harcama defteri verildi ve sarfiyatın mirî tarafından karşılanacağı belirtildi.¹¹⁰ Develere Aralık ayı sonlarında bahara kadar 50.000 kile arpa, 6000 kantar saman yedirildi. Sarban ve yanındaki kimselerin ellerinde olan 4 yük hayvanına dahi 120 kile arpa ve umur harcı, gelenek üzere develerin her bir

¹⁰⁶ GŞS 26-145-3.

¹⁰⁷ GŞS 30-66-2.

¹⁰⁸ GŞS 26-238-2.

¹⁰⁹ GŞS 26-234-1.

¹¹⁰ GŞS 26-234-2.

kantarına 8 akçe hesabı üzere 1000 akçe harc lazım geldiği mübaşirin defterinde belirtildi.¹¹¹ Devletin yaptığı ödeme dışında şehir ve nahiye halkına da harcamanın bir kısmı vergi olarak paylaştırılmıştı.¹¹²

Devlete ait hayvanlar yanında özellikle sefer dönemlerinde ihtiyaca kâfi gelmeme durumunda kiralama usulüne gidilirdi. Seferlerde cephaneye ve mühimmatın, ordudaki asker ve hayvanlar için gerekli erzak ve yemin vaktinde önceden belirlenmiş menzillerde hazırlanması gerekmektedir. Bu iş için birçok kazanın kadısına hükümler gönderilir ve her kazadan ne kadar at, deve, katır istendiği bildirilirdi.¹¹³ 1649 senesi Eylül ayı ortalarında Bağdat'ta lazım olan bazı top mühimmatı vs. levazım İstanbul'da gemilere yüklenerek Payas iskelesine gönderildi. Halep Beylerbeyisi'ne mühimmatın develere yüklenerek Bağdat'a gönderilmesi emredildi.¹¹⁴ 3 Mart 1650'de / H. 29 Safer 1060 Ebubekir Ağa, Payas iskelesinden alınan mühimmatın camızlara yüklenerek Birecik'e ulaştırılması için mübaşir tayin olundu.¹¹⁵ 24 Nisan 1650'de / H. 22 Rebiülahir 1060 Halep Beylerbeyisi Hüseyin Paşa'nın buyrulduzu üzerine Ayıntab kadılığı mühimmatı memur oldukları mahalle taşıyarak padişah hizmetini yerine getirdi.¹¹⁶ 8 Haziran 1674'te / H. 4 Rebiülevvel 1085 Ayıntab ve Telbaşar kadılarına, İskenderun iskelesine ihraç olunup Fırat nehri kenarına inen ve Bağdat'a gönderilmesi ferman olunan cephaneye mühimmatından top arabalarının Ayıntab'dan Nizip'e ulaştırmak için 300 adam ve 50 çift öküz tedariki emredildi.¹¹⁷

Osmanlı Devleti'nde belirli noktalarda *menzil* adıyla konaklama istasyonları kurulup çevre ahalisi de menzilci tayin edilerek bir sistem oluşturuldu. Devlet tarafından bir yerin menzil tayin edilebilmesi için normal zamanlarda ulakların sıkıntı çekmemesi ve seri haberleşmeyi önleyecek derecede iki menzil arasının birbirine uzak mesafede bulunması rol oynardı. Ayrıca sefer esnasında ordunun dinlenmesi ve iâşe akışının kolay yapılabilmesi, menzil noktalarının tespitinde belirleyici rol oynardı. Doğrudan menzil tayin edilmeyen, fakat ulakların uğramak zorunda kaldıkları mahallerde ahalinin ulağın ihtiyacını karşılamak zorunluluğu vardı.¹¹⁸ Ayıntab da bu yerlerden biriydi.

Ayıntab'a gelen veya buradan geçen devlet görevlilerine bargir verilmesi hususunda sıklıkla emir gönderilirdi. Bu emirlerin yerine rahatlıkla getirilmesi için ahali tarafından pratik çözümler bulunmuştu. Ayıntab'daki mahallelerin temsilcileri mahkemeye gelerek, menzile

¹¹¹ GŞS 26-237-1.

¹¹² GŞS 26-79-1.

¹¹³ İşbilir, "Mekkâre", s. 554.

¹¹⁴ GŞS 21-64-2.

¹¹⁵ GŞS 21-61-3.

¹¹⁶ GŞS 21-64-2.

¹¹⁷ GŞS 30-149-3, 30-151-1.

¹¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", *DİA*, Cilt 29, İstanbul 2004, s. 159.

bağlı ulak bargirleri olmadığını, Halep ve Maraş taraflarından ulaklar geldiğinde bargir sahiplerinden fazla ücret talep ettiğini, belirlenmiş bir menzilci olmadığından vilayet ahalisinin sıkıntı çektiğini dile getirdiler. Bunun için *ayan-ı vilayet ve eşraf-ı memleket*¹¹⁹ olarak tanımlanan kimselerin marifetiyle 13 Mayıs 1658'den / H. 10 Şaban 1068 6 ay tamamına değin 400 guruş ücretle Muhzırbaşı Hacı Hüseyin ve İsa Beşe oğlu Mehmed'i menzilci olarak tayin ettiler.¹²⁰

9 Ağustos 1668'de / H. 1 Rebiülevvel 1079 Ayıntab vilayet temsilcileri, Ağustos ayının sonundan bir senede Ayıntab'a taraf-ı saltanattan gelip giden ulaklara ellerinde olan emr-i şerif mucibince ne miktar bargir lazım olursa Ali Kiya Beşe vermek üzere ona 600 esedi guruşa deruhde eylediler.¹²¹ 1676 senesi Aralık ayı sonlarından altı aylığına da yine bütün mahallelerin ahalisinin ittifakıyla 200 guruş ücret ile Hacı Mustafa oğlu Hacı Murad, Mahmud oğlu Ahmed, Hüseyin oğlu Hacı İbrahim, Mehmed oğlu Musa, Abdülgaffar oğlu Cafer ve Mustafa oğlu Ali'yi menzilci tayin ettiler. Ancak 6 bargirden fazla bargire ihtiyaç duyulduğunda şehirden tedarik edilmesi hususunda anlaşmaya varıldı.¹²²

Ayıntab şehrinde bunların dışında madenî eşya imal eden nalbandlar¹²³, kalaycılar¹²⁴, neccarlar¹²⁵, kılıççılar¹²⁶, demirciler¹²⁷, kuyumcular¹²⁸, yaycılar¹²⁹, kazgancılar¹³⁰, bakırcılar¹³¹

¹¹⁹ Belgede isimleri zikredilen kimseler şunlardı: Boyacı Mahallesi'nden Murad oğlu Nasuh ve Ali oğlu Hüseyin, Yahni Mahallesi'nden Hacı Hüseyin oğlu Ahmed Çelebi ve Mustafa oğlu Halil, Karasakal Mahallesi'nden Haffaf Hamza ve Hacı Emir oğlu Hacı Ebubekir, Cabi Mahallesi'nden Mehmed oğlu Şaban ve Ramazan oğlu Şaban, Tarla-ı Cedid Mahallesi'nden Hasan oğlu Hacı İbrahim, Şehreküstü Mahallesi'nden Hallac oğlu Hacı İbrahim, Ebubekir oğlu Hacı Ali ve Abdullah oğlu Hacı Mustafa, Bostancı Mahallesi'nden Hacı Muhsin oğlu Hacı Mehmed ve Hacı Ali, Tövbe Mahallesi'nden Nasuh oğlu Hacı Hüseyin ve Üstad Allahverdi, Çukur Mahallesi'nden Yusuf oğlu Mehmed Çelebi ve Sıddık oğlu Hacı Mustafa, Cevizlice Mahallesi'nden Hacı Ömer oğlu Cafer Ağa, Eblehan Mahallesi'nden Turak oğlu Mehmed ve Şaban oğlu Mehmed, Akyol Mahallesi'nden Nahuvcu oğlu Mehmed ve Hacı Veli oğlu Kürd, Kürtciyan Mahallesi'nden Abdullah Çelebi ve Musa Çelebi, Hayik-ı Müslüman Mahallesi'nden Ali oğlu Hüseyin ve Emir Kiya oğlu Hüseyin, Kürkciyan Mahallesi'nden Çangalzade Halil Çelebi ve Koltukçu oğlu İsmail, Şarkıyan Mahallesi'nden Veli oğlu Celbverdi ve Mehmed oğlu Hacı Ebubekir, Kayser Mahallesi'nden Abdülkadir oğlu Ramazan ve Ali oğlu Hacı Veli, Tarla-yı Atik Mahallesi'nden Hacı Mehmed oğlu Hacı Hasan ve Ali oğlu Süleyman, Kastel Mahallesi'nden Küfcü Mustafa ve Abdülkadir oğlu Hacı Abdülgani, Kanalıcı Mahallesi'nden Boyacı oğlu Hacı Ahmed ve Hüseyin oğlu Yahya, Seng-i Tavail Mahallesi'nden (silik) ve Cirtavi Mehmed, İbn-i Eyub Mahallesi'nden Yusuf oğlu Hızır ve Kara Mehmed oğlu Hacı Hüseyin, Ammu Mahallesi'nden Gazzaz Ahmed Çelebi, Mahmud Çelebi ve Hoca Halil, Seng-i Hoşkadem Mahallesi'nden Ahmed oğlu Kör Mehmed ve Ahmed oğlu Karagöz, Seng-i Nakkaş Mahallesi'nden Hacı Süphanverdi ve Boyacı Sıddık, Ehl-i Cefa Mahallesi'nden Kalcı oğlu ve Hacı Hasan, İbn-i Kör Mahallesi'nden Hacı Abdülbaki, Aliyyünneccar Mahallesi'nden Mütevelli Ömer ve Üstad İvaz, Kızılca Mescid Mahallesi'nden Kalbırcı Mehmed ve Kalaycı Hacı Ebubekir, Tışlaki Mahallesi'nden Molla Osman ve Ebubekir Çelebi, Bey Mahallesi'nden Mahni oğlu Hacı Ebubekir, Kayacık Mahallesi'nden Kilisi Mehmed Çelebi ve Attar Hacı Ali, Hayik-ı Zımmiyan Mahallesi'nden Çolak oğlu Sefer.

¹²⁰ GŞS 25-124-4.

¹²¹ GŞS 28-359-1.

¹²² GŞS 31-26-2.

¹²³ GŞS 36-158-1.

¹²⁴ GŞS 19-43-3.

¹²⁵ GŞS 30-13-2.

¹²⁶ GŞS 30-188-2.

¹²⁷ GŞS 33-296-3.

ile berberler¹³², hırdavatçılar¹³³, eskiciler¹³⁴, attarlar¹³⁵, kirişçiler¹³⁶, taşçılar¹³⁷ gibi farklı esnaf gruplarının da sicillerde adı geçmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki Türk-İslam Devletleri gibi esnaf teşkilatına önem vermişti. Şehirlerdeki esnaf, loncalar şeklinde örgütlenmiş, aynı işi yapan esnaf aynı çarşıda bir arada, birbirini denetleyerek çalışmıştı. Hiyerarşik yapıda teşkilatlanan esnaf sisteminde esnaf şeyhi, esnaf kethüdası, yiğit başı, usta, kalfa ve çırak yer alıyordu. Ayıntab da tipik bir Osmanlı kenti olarak lonca örgütlenmesine sahipti. Dokumacılar ve deri eşya üreticileri şehrin önde gelen esnaf gruplarındandı. Ayıntab özellikle kaba bez dokumacılığında ileri seviyedeydi. Ayıntab bezleri, Halep üzerinden Marsilya'ya ihraç ediliyor, çeşitli Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya buradan gönderiliyordu. Şehrin gıda ihtiyacı; bakkallar, kasaplar, ekmekçiler, börekçiler, helvacılar, sebzeciler vs. tarafından karşılanmaktaydı. Yolcu ve eşya taşımacılığı işi ise mekkâre taifesi tarafından gerçekleştirilmekteydi. Özellikle Ayıntab'la Halep arasındaki ticarî meta taşımacılığında mekkâre taifesinin önemi büyüktü. Şehir, diğer bütün esnaf gruplarıyla birlikte canlı bir görünüm arz ediyordu.

¹²⁸ 1687 senesi Eylül ayında Ayıntab'daki kuyumcuların şeyhi olarak Hasan tayin olundu. GŞS 34-169-2.

¹²⁹ GŞS 25-121-1.

¹³⁰ GŞS 27-9-2.

¹³¹ GŞS 29-126-2.

¹³² GŞS 24-60-2.

¹³³ GŞS 25-67-4.

¹³⁴ GŞS 18-167-3.

¹³⁵ GŞS 36-7-4.

¹³⁶ Kirişçiler, telli müzik aletleri ve yaylar için hayvan bağırsağından ve sinirlerinden kiriş imal ederlerdi. 1667 senesi Ekim ayında Ayıntab'daki kirişçi taifesinden Hasan, kasaplardan bazılarını mütesellim Ali Ağa'ya şikâyet etti. Bunun üzerine mütesellim her birine 200 değnek vurdurdu. Kasaplar haksız şekilde cezalandırıldıkları iddiasıyla mahkemeye müracaat ettiler. Ancak kasapların kirişçilere vermeleri gereken kirişlik boğazlıkları vermedikleri için bu cezayı aldıkları ortaya çıktı. GŞS 28-112-2.

¹³⁷ 1662 senesi Ekim ayında İstanbul'un Bahçekapı semtinde Valide Turhan Sultan için inşa edilen cami (Yeni Cami) için Ayıntab'dan çok sayıda taşçı, kiremitçi ve taş çıkarıcının İstanbul'a gönderilmesi emredildi. GŞS 26-190-2.

Kaynakça

Şer'îye Sicilleri

Gaziantep Şer'îye Sicili (GŞS): 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 171, 172.

Araştırma-İnceleme Eserler

- Arı, Bülent, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6 (2005), s. 27-56.
- Aynural, Salih, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, *İÜİFM*, Cilt 41 (1985), s. 39-46.
- Cohen, Amnon, *Osmanlı Kudüs’ünde Loncalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (Çeviren: Zekeriya Kurşun), İstanbul 2003.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997.
- Çağatay, Neşet, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, *Bellekten*, Cilt XL, Sayı 159 (Temmuz 1976), s. 423-438.
- Çelik, Bülent, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı”, *EJOS*, VII (2004), No: 11, s. 1-163.
- Çiftçi, Cafer, “Müşteri Memnuniyeti, Kalite ve Osmanlı Esnafı”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7 (2004), s. 17-34.
- Çitçi, Hasan Remzi – Yener, Şakir Sabri, *Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Gaziantep’te Sanat ve Ticaret Dalları*, Yeni Matbaa, Gaziantep 1971.
- Demirtaş, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.
- Emecen, Feridun, “Cullâh”, *DİA*, Cilt 8, İstanbul 1993, s. 83-84.
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- Faroqhi, Suraiya, “Krizler ve Değişim 1590-1699”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, Cilt 2, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 543-757.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- Güçer, Lütfi, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dâhilinde Hububat Ticaretinin Tâbi Olduğu Kayıtlar”, *İÜİFM*, Cilt 13 (1952), s. 79-98.
- Güzelbey, Cemil Cahit, *Gaziantep Camileri Tarihi*, Oya Matbaası, Gaziantep 1984.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Menzil”, *DİA*, Cilt 29, İstanbul 2004, s. 159-161.

- İnalçık, Halil, “Osmanlı Pamuklu Pazarı Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, Özel Sayı II (1979-1980), s. 1-65.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çeviren, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003.
- İşbilir, Ömer, “Mekkâre”, *DİA*, Cilt 28, İstanbul 2003, s. 554-555.
- Kal’a, Ahmet, “Esnaf”, *DİA*, Cilt 11, İstanbul 1995, s. 423-430.
- Kütükoğlu, Mübahat, “Osmanlı İktisadî Yapısı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, 2. Cilt, İstanbul 1999, s. 513-650.
- Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, I. Cilt, (Çevirenler: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan), TTK, Ankara 1990.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (Derleyen: Salih Özbaran), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1984.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB, İstanbul 1983.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-Âlâm*, Cilt 5, İstanbul 1314.
- Tekin, Zeki, “Deri (Türkler’de Dericilik)”, *DİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 176-178.

---

18. Yüzyılın Üçüncü Çeyreğinde Ayıntab'da Yönetim ve Yerel Elitler

Murat ÇELİKDEMİR*

Mustafa DEMİR**

Özet

Yavuz Sultan Selim tarafından 1516'da fethedilen Ayıntab, I. Süleyman döneminde sancak statüsüyle Dulkadir Beylerbeyliği'ne bağlanmış ve bu statüsünü 18. yüzyılın sonuna kadar sürdürmüştür. Özellikle 17. yüzyıla kadar Ayıntab'ın yönetilmesinde Osmanlı taşra yönetim modeli hakimdir. Ancak bir yüzyıl sonra resmîyette olmasa da, durum artık değişmiş ve yerel elitler yönetimde etkin hale gelmiştir. Bu çalışmada 1750-1775 yılları arasında Ayıntab'ın yönetilmesinde etkin olan idarecilere ait malumat verilmekte ve Ayıntab ayanından Battal ailesinin yönetimdeki etkisi araştırılmaktadır. Bu yolla 18. yüzyılda bir Osmanlı sancağının yönetilme şeklinin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Ayıntab, Ayan, Battal ailesi, Kadı, Nâib, Alaybeyi, Kale Dizdarı

Administration and Local Elites in Ayıntab in the Third Quarter of the 18th Century

Abstract

Conquered by Sultan Selim I, in 1516, Aintab was connected as *sancak* to *Beglerbeğilik of Dulkadir* and continued its status up to the end of the 18th century. Especially up to 17th century, Ottoman classical provincial governmental model was dominant. However, after a century, not officially but the situation changed and local elites became influential in the administration of Ayntab. In this article, information will be given about the administrator who were effective at the administration of Aintab between 1750-1775 and the ifnluce of Battal family, the *ayan*-local elit- of Ayntab in the *sanjaks* administration will be searched. Thus, we aim to contribute the understanding of the administration characteristic of a *sanjak* in the Ottoman Empire in the 18th century.

Key Words : Aintab, Ayan, Battal family, Kadı,Nâib, Alaybegi, Dizdar-Warden- of Fortress

Giriş

Ayıntab /Antep, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Memlukluların Ayıntab nâibi Yunus Beyin Osmanlı hizmetine girmesinin akabinde 20 Ağustos 1516'da Yavuz Sultan Selim bölgeye gelerek şehirde üç gün kalmış ve böylece Ayıntab Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı idaresine girdiğinde önce sancak

---

* Dr.Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: celikdemir@gantep.edu.tr

** Arş.Gör.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: lopsangus@gmail.com

statüsünde Arap Vilayeti adıyla oluşturulan beylerbeyliğine, daha sonra da I.Süleyman döneminde meydana getirilen Dulkadir Beylerbeyliği 'ne bağlanmıştır. Ayıntab'ın, Dulkadir Beylerbeyliği'ne bağlı sancak statüsü 18.yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. 1818 yılında kaza haline getirilip Halep'e bağlanmış, 1908'deki idari düzenlemelerden sonra da Halep Vilâyetine bağlı bir sancak yapılmıştır.¹

Araştırması yapılan dönemde, Ayıntab sancak statüsünde Dulkadir Beylerbeyliği'ne bağlıydı. Bu dönemde, incelenen belgelerden anladığımız kadarıyla Ayıntab Sancağı'nın idarecileri sırasıyla sancakbeyi, kadı ve nâib, alay beyi, yeniçeri serdarı, kale dizdarıdır. Bu yöneticilerin bazılarının Ayıntab'ın ayanı olduğunu görmekteyiz. Bilindiği gibi 18. yüzyıl Osmanlı dünyasında “ayanlar”, yüzyıla ait çok tipik figürlerdir ve bu yüzden bu yüzyıl “ayanlar çağı” olarak adlandırılmaktadır.² Genel kabul gören anlayışa göre 17. yüzyıldan itibaren değişen koşullara bağlı olarak ortaya çıkan ayanlık, yerel güçlerin taşra yönetimindeki gücüne işaret etmektedir.³ Bahsi geçen yöneticilerin Ayıntab Sancağı'nı idare biçimleri, dolayısıyla yerel güçlerin müdahale ya da telkini ile şekillenebilmektedir. Farklı bir görüşe göre ayanlar bu temaslarla aynı zamanda taşradaki reaya ile devlet arasında bağlantı sağlama görevi icra etmektedir.⁴ Devletin bu rolü belirli bir noktaya kadar benimsediği, ayanların özellikle ekonomik güçlerinden faydalandığı da bilinmektedir. Öte yandan ayanların taşra idaresini neredeyse ellerine geçirecek kadar güçlendiği durumlar da az değildir.⁵ Bu

¹ Hüseyin Özdeğer, 'Gaziantep', içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1996).s.467-469; Besim Darkot ve Hikmet Turhan Dağlıoğlu, 'Gaziantep', içinde *İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: M.E.B., 1997). s. 66; İsmail Altınöz, 'Dulkadir Eyaleti'nin kuruluşunda Antep Şehri', içinde *Cumhuriyetin 75.yılına Armağan Gaziantep* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, 1999), s.94.

² Bruce McGowan, 'The Age of Ayans, 1699-1812', içinde *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300- 1914*, ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert (Cambridge University Press, 1994), 636-758.

³ Bu konuda klasik sayılabilecek bir eser konumunda olan Yücel Özkaya'nın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık* isimli çalışmasına başvurulabilir. Bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık* (Ankara: TTK, 1994). Ayrıca mevzuya ait çok sayıda inceleme kaleme alınmış, tezler yapılmıştır. Bkz. 5 nolu dipnot.

⁴ Suraiya Faroqhi, 'Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Ayanından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri', içinde *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder and Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), s.83

⁵ Örneğin 18. yüzyılda Ayıntab'ın güneyindeki Halep'te kontrol neredeyse tamamıyla yerel güçlerin ve aşiretlerin eline geçmişti çünkü askeri güç artık büyük oranda yerel güçlerden oluşuyordu. Payitaht durumu dengeleyebilmek için atadığı valilere ciddi destek vermek zorunda olsa da her zaman buna gücü yetmiyordu. Bkz. Bruce Masters, ' Halep: Osmanlı İmparatorluğunun Kervan Kenti', içinde *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti, Halep, İzmir ve İstanbul*, ed.Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s.59-60. Osmanlı Devletinde ayanların rolünü incelemeye yönelik, belirli sancak ya da eyaletlerdeki ayan ailelerine odaklanan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Konu ile ilgili şu çalışmalara başvurulabilir: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemдар Mustafa Paşa*, (Ankara: TTK, 2010).; Çağatay Uluçay, *Alemдар Mustafa Paşa*,(İstanbul, 1957).; Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme* (Ankara: TTK, 1997)., Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi* (İstanbul: Akademi Kitabevi, 1999).; Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998).; Feridun Emecen, 'Doğu Karadeniz'de Ayanlık: Tirebolulu Kethüdazade Mehmed Emin Ağa', *Belleten* 45, sy 242 (2001): 193-214.; Rossitsa Gradeva, 'Osman Pazvantoglu of Vidin: Between Old and New', in *The Ottoman Balkans 1750-1830*, ed. Frederick Anscombe (Princeton 2006), pp.

taşra elitlerinin kontrol dışına çıkma eğiliminin ayyuka çıktığı durumlarda ise takınılacak tavır, devletin o anki gücüne ve yapılacak hamlenin zamanlamasına bağlıdır. Ayıntab'ın meşhur ayanı Battalzaladelerin akıbeti bu minvalde değerlendirilebilir. Bu bağlamda çalışma 1750-1775 yılları arasında Ayıntab sancağının yöneticilerini ele alırken neredeyse 18. yüzyılın tamamında etkin olan ve Ayıntab'ın idaresinde söz sahibiymiş gibi görünen Battal ailesinin rolüne de temas edecektir.

Sancak ve Sancak Beyi

Sancak askeri bir yöneticinin idari yetkisini, meşruiyetini sembolize etmek üzere hükümdardan bir sancak (bayrak) alarak yönettiği idari birimdir.⁶ Osmanlı Devletinde sancak teriminin ilk dönemlerde askeri bir ağırlığı olsa da 15. yüzyıla ait kayıtlarda “idari bölge” manasında geçmeye başlamıştır. Bu anlamıyla sancak, eyaletlere bağlı sancak beyi yönetimindeki idari bir bölgeyi ifade etmiştir. Yine de 16. yüzyılda hala askeri anlamı da ihtiva ettiğine dair deliller mevcuttur; “liva-ı müselleme”, “liva-ı piyade”, “çingane sancağı”, “voynuğun sancağı” vb.⁷

16. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin genişlemesine paralel olarak siyasi ve ekonomik düşüncelerle 30 civarında eyalet oluşturulmuş, bağlı sancaklar Osmanlı taşra teşkilatında ana idari birimler halini almıştır. Bu dönemde beylerbeyliklere bağlı sancakların sayısı 500 civarındadır. 19.yüzyıl başlarında ise mevcut eyalet sayısı 25 civarında iken bunlara bağlı sancakların sayısı yaklaşık 300 dür.⁸

Eyaletlerin alt birimi olarak görülen sancakların kaza, nahiye ve köyler gibi belli coğrafi sınırları vardı. Bir iki istisna ile bir Osmanlı sancağı günümüz Türkiye'sinde aşağı yukarı bir ilin genişliği kadardı. Sancağın genellikle belli bir merkezi bulunmaktaydı. Sayıları az da olsa ahalisinin tamamını veya önemli bir kısmını konar-göçerlerin oluşturduğu sancakların merkezleri yoktu. Sancakların en yüksek idarecisi sancak beyi idi. Bu kişiler sancağın merkezindeki kazada ikamet ederlerdi. Sancak beyliği gibi bir üst yönetim kadrosu, kul sisteminden yetişmiş yararlılıkları ispatlanmış ve bu sebeple yükseltilerek buldukları konuma getirilmiş kişilerden seçilmektedir. Dolayısıyla sancakbeyliği acemi-oğlanlığı ile

115-161.; Mehmet Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzade Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa 1737-1844* (Trabzon: Serander Yayınevi, 2014).; Hamiyet Sezer, *Tepedelenli Ali Paşa İsyanı: Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018).

⁶ Halil İncalcık, *The Ottoman Empire in Classical Age (1300-1600)*. trans.by Norman Itzkowitz and Colin Imber,(London,1973), s.104. Devletin ilk dönemlerinde sancağın yanında, tuğ ve davul da hükümdar adına yerel birimi yönetecek kişinin sembolü olarak kabul edilmektedir. Bkz.İ.Metin Kunt , *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi* (İstanbul :Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978) , s.15.

⁷ Kunt, *Sancaktan Eyalete*, s.16

⁸ İlhan Şahin, ‘Sancak’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2009), s.98.

başlayan bir sürecin içerisinde sadrazamlığa kadar gidebilecek bir görev çizgisindeki önemli noktalardandır.⁹

Sancak beyini sancağa bağlı diğer kaza ve nahiyelerde zaim, subaşı veya voyvoda denen ve daha çok asayiş işleriyle görevli olan bir kişi temsil eder ve vergiler bunlar tarafından toplanırdı. Sancak beyi sancak yönetiminde yer alan emri altındaki subaşı, alay beyi, dizdar ve sipahi gibi idarecilerle beraber bulunduğu sancağın asayişinden sorumlu idi. Herhangi bir sefer sırasında sancağındaki tımarlı sipahiler ve cebelüleri alarak bağlı olduğu eyaletteki beylerbeyinin kumandası altında sefere katılırdı.¹⁰ Tasarruf ettiği hasın büyüklüğüne göre, her beş binde bir cebelü, örneğin iki yüz bin akçe gelimli bir sancak tasarruf ediyorsa 20, beş yüz bin akçelik sancak tasarruf ediyorsa 100 cebelü sefere götürürdü.¹¹ Tımarlardan azli gerektiren bir durum olduğunda¹² ya da ölüm dolayısıyla tımar tevcihi icap ettiğinde sancak beyinin arzı gerekmektedir. Örneğin 1755 yılında Ayıntab Sancağı'nın Tilbaşer Nahiyesi'nin bir köyünde tımar tasarruf eden İbrahim ölünce tımarın Mehmed isimli şahsa tevcih edilmesine yönelik arz Ayıntab Sancak beyi Muhyiddin Efendi tarafından sunulmuştu.¹³ Bu konuda sancak beyine miralay yardım ediyor, olağanüstü olmayan durumlarda tımar tevcihlerinde sancak beyi adına birincil rol oynuyordu.¹⁴ Padişahı temsilen icra yetkisi taşıyan sancak beyi, diğer yandan işlemlerini kadının bilgisi dahilinde gerçekleştirirdi.¹⁵

İncelenen döneme ait şer'iyye sicillerinin birçok yerinde Ayıntab Sancağı tabiri geçmektedir.¹⁶ Ancak sancak beyine hitaben yazılan belge miktarı nispeten azdır. Önemli meselelerde, genellikle ilgili durumlarda sancak beyinin değil de Ayıntab Voyvodası ya da Ayanlarının ismi zikredilmektedir. Bunda şüphesiz bazı işlerin voyvodalar tarafından yapılmasının etkisi vardır. Ancak önemli olaylarda başvuru mercii büyük ölçüde ayanlardır. Bu bilinçli tercihin arkasında muhtemelen yüzyılın kendisine özgü şartları yatmaktaydı. Mali

⁹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa* (Ankara: TTK, 2006), s.132

¹⁰ Şahin, *Sancak*, s.98,99.; İlhan Şahin, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), s.243. Ayrıca bkz. Kunt, *Sancaktan Eyalete*, ss.20-26

¹¹ Hazarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l -Beyân Fî Kavânîni-î Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel (Ankara : TTK, 1998), s.115

¹² Kunt, *Sancaktan Eyalete*, s.24

¹³ BOA, AE. SOSM. III / 39-2743

¹⁴ 1178 / 1764 -1765 yılında bir tımar tevcihi kaydı için; BAO, AE. SMST. III/92-6912 ve ayrıca 1184/ 1770-1771 tarihli başka bir kayıt: BAO, AE. SMST. III/359-28745

¹⁵ Ergenç, *Bursa*, s. 138

¹⁶ "Ayıntab sancağında Telbaşer nahiyesinde...", "Ayıntab Sancağının bahasına isabet eden...", "Ayıntab Sancağı'nın gümrük ve dönüm-i duhan mukataaları...", "Ayıntab sancağında vâki' kazaların...", "Ayıntab sancağında vâki' Mervan ve Kızılcahisar ve tevâbi' mukataası... GŞS 123, s.112, 113, 118, 139, 153, 154, 182, 183; Serhat Kuzucu, *123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*(H.1180-1181/M.1766-1777) (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006). s.209, 210, 220, 249, 276, 277, 323, 324.

disiplinin sağlanamadığı ve uzun süren savaşlarda beslenecek ordu için gerekli paranın bulunamadığı bu dönemde, ekonomik güçleriyle kendi kapı halklarından küçükçe birlikler oluşturabilen ayanlar özellikle güvenlik meselelerinde merkezin dayanağı konumuna yükselmişlerdi. Örneğin 1768-1774 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus savaşlarına asker hazırlanması için Ayıntab'a gönderilen 1769 yılına ait emirde Battalzade Hacı Mehmet Ağa'nın 1000 nefer hazırlaması istenmekteydi.¹⁷

Haddizatında 17. yüzyıldan itibaren taşra idarecilerinin ellerindeki gücü kötüye kullanmaları neticesinde payitaht sancak beylerinin karşısında yeni bir dengeleyici güç arayışındaydı ve bu bağlamda kadılara eskisinden fazla iş düşmekteydi.¹⁸ Kadılar birçok idari meselede sorumlu kabul ediliyor ancak bu sorumluluğu ifa ederken daha çok yerel güçlerden yardım alıyordu. Öte yandan eski tımar topraklarının arpalık olarak verilmesi ve bu toprakların mütesellimler aracılığıyla yönetilmesi sancak beyinin gücünü daha da zayıflatmıştı. 18. yüzyıla gelindiğinde merkez, taşra idaresinde kâğıt üstünde olmasa da –zira bu dönemde ayanlar hiçbir zaman resmi olarak görevli kabul edilmemişti- fiiliyatta ayanlara fazlasıyla bağımlıydı. Ancak bu durum her hal ve hâlükârda gücün devredildiği ayanın merkeze olan itaatine bağlıydı. Nitekim Battalzâdeler de bir müddet sonra İstanbul'un çizdiği çemberin dışına çıkmış olmalı ki güçten düşürülmüş ve 1789 ve 1791 yıllarında iki ayrı emir ile aile üyelerinden Mehmed Nuri Paşa'nın idamı istenmişti.¹⁹ İşin ilginç Battalzade Mehmed Nuri Paşa idam emrinden henüz iki yıl önce bölgede asayişin sağlanmasında gösterdiği yararlılık sebebiyle "mirimiran" unvanıyla taltif edilmişti²⁰ ki bu unvana sahip olmak bir ayanın ulaşabileceği en tepe noktalardan birisiydi.²¹

Kadı ve Nâib

"Osmanlı yönetici sınıfına dâhil bir bürokrat"²² olan kadı, şer'i ve hukukî hükümleri tatbik edici demek olup aynı zamanda hükümetin emirlerini de yerine getiren bir makamdı. Kadıların belirli bir maaşları olmayıp gelirleri yaptıkları işlerden (sicil kaydı, hüccet

¹⁷ Hüseyin Çınar, '18. Yüzyılda Ayıntab'da Bir Yerel Gücün Yükselişi ve Düşüşü: Battalzâdeler (Battaloğulları)', içinde *Kongreye Sunulan Bildiriler* (XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002, Ankara: TTK, 2005), 2., s.446

¹⁸ Kahire bu konuda çok tipik bir örnek teşkil etmektedir. Bu konuda bkz. André Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi, Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, trans. by Alp Tümertekin (İstanbul: YKY, 2016). Ayrıca merkez-yerel güçler ve taşra idaresi arasındaki ilişkiyi ele alan şu yayınlara bakılabilir; Dına Rızk Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumunu, Musul 1540-1834*, trans. by Ülkün Tansel, 1. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008). Hülya, Canbakal, *17.Yüzyılda Ayıntab, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, 1. (İstanbul: İletişim, 2009).

¹⁹ BOA, C. DH / 196 - 9766; BOA, HAT/273-16031

²⁰ BOA, AE.SABH.I. / 363 - 25307

²¹ İnalçık, *Centralization and Decentralization*, s.40

²² Ronald C. Jennings, 'Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System', *Studia Islamica*, 48, 1978, s.137

hazırlama, nikâh akdi, miras taksimi, şer’i mektub vb.) kanunların belirlediği oranlarda tahsil ettikleri paralardır.²³ Kadının geliri hiyerarşi içindeki derecesine göre değişmektedir.²⁴ 16. yüzyıla kadar, geliri 150 akçelik kadılıkların kadılarını kazaskerler atarken 150 akçeden fazla olanları ise sadrazam tayin ederdi. Bu atamalar padişaha arz edilerek yapılırdı. 16. yüzyıldan sonra ise kadı atamalarında şeyhülislamın söz sahibi olmuşlardır.

Fatih Kanunnamesine göre kadılığın en yüksek derecesi 500 akçelik mevleviyet denilen taht kadılıkları olup bunun üstünde ancak kazaskerlik vardı. Mevleviyetler iki türlü olup bunlardan 300 akçeli mevleviyetler, düşük rütbeli mevleviyetler olup bunlar, sancaklarla bazı eyaletlerin merkez sancak (paşa sancağı) kadılıkları idi. Bunlara daha sonra devriye mevleviyetleri denilmiştir. Devriye mevleviyetlerine dâhil ve hariç medreselerinin müderrisleri tayin edilmekteydi. İncelenen dönemde Ayıntab bu statüye haizdi.²⁵ Antep’in yanı sıra Maraş, Bağdat, Sofya, Belgrat, Kütahya, Diyarbakir ve Konya gibi şehirler de devriye mevleviyeti içerisinde yer almıştır.²⁶ Diğerleri ise 500 akçelik mevleviyet olup bunlar mühim eyaletlere tayin olunurlardı.

Bir kazaya tayin edilen kadı, padişah beratı ve kazaskerin mühürlü mektubuyla vazifesine giderdi. Kadıların ve mevalinin buldukları kaza ve şehirlerde şer’i mahkemeler vardı. Nikâh, miras taksimi, alım-satım, borç alıp-verme, vasî tayini, adam yaralama ve öldürme vb. gibi her türlü şer’i ve hukûkî mesele kadı veya nâib tarafından bu şer’i mahkemelerde görülürdü. Kadıların şer’i ve hukuki vazifelerinden başka, idari açıdan da önemli görevleri vardı. Zahire ve amele tedariki, asker toplanması, narh konması, belediye işleri vb. gibi şehrin inzibatı dışındaki bütün işlerin temini kadılarına aitti. Kadılar bu geniş vazifeleri dolayısıyla kendilerine gelen hüküm ve fermanları ve bunlara verilen cevapları ve gördükleri çeşitli davalara ait hükümleri şer’iye sicili denilen kadı defterlerine kaydederlerdi. Kadı mahkemelerinde kadıya yardımcı personel olarak nâib, kâtipler, muhızır²⁷ denilen

²³ Bu gelirlerin 1393-1394 yılında, I. Bayezid zamanında düzenlenmiş olduğu iddia edilmektedir. 15. ve 16. yüzyıllarda örneğin resm-i tescil adıyla 6-8 akçe, sicil sureti hazırlamak için 10-14 akçe, hüccet için 20-32 akçe alıyorlardı. Bkz. Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, ed. V.L.Ménage (Oxford: Clarendon Press, 1973), s.213.

²⁴ Jennings, *Kadi, Court, and Legal Procedure*, s.138

²⁵ Fahri Unan, ‘Mevleviyet’, içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), s.467

²⁶ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı* (İstanbul: Kronik, 2018), s.29; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.102.; Unan, *Mevleviyet*, s.467

²⁷ Muhızır mahkemede bulunması gereken kişileri mahkemeye getirmekle yükümlü kişidir. Kelime olarak, Arapça toplamak anlamındaki “ihzar” dan gelir. Jennings, *Kadi, Court, and Legal Procedure*, ss.150-153. Gerektiğinde bir suçlunun peşinde bir başka sancağa kadar iz sürebilir. Muvaffak olamadığı, kişiyi mahkemeye gelmeye ikna edemediği durumlarda, ise yeniçerilerin “zoru” devreye girmektedir. Bkz. Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, ed. by V.L.Ménage (Oxford: Clarendon Press, 1973), ss.236-237

mübaşirler tayin edilirdi. Bu görevlilerin sayısı kadının görev yaptığı yerleşim biriminin niteliğine göre az ya da kalabalık olabilirdi.²⁸

Kadılar bir bölgeye kural olarak iki yıllık süreyle tayin edilirdi. Ancak bu sürenin kesilmesi veya uzatılması da mümkündü. Medreseyi bitiren bir kişi kadı olmaya karar verdiğinde kazaskerliğe müracaattan sonra bir tür stajyerlik için önemli sancaklara mevleviyet payeli kadıların yanlarına gönderilirdi. Mülazim kadılar 3,5 yıllık eğitimden sonra İstanbul'a dönerlerdi. Bu staj döneminden sonra en az yevmiyeli ve en az işi olan kaza kadılıklarında göreve başlarlardı. Görev süresi (ortalama iki yıl) sonunda kadı merkeze mazulen gelir ve bir üst derecedeki kazaya tayinini beklerdi.²⁹

Kadıların görevinde nâib denilen ve kadı tarafından yerel ulema arasından seçilerek atanan vekiller yardımcı olmaktadır.³⁰ Şer'i mahkemelerde kadılar adına görev alan nâibler vardı. Nâibin bir veya birden fazla olması tayin edilen kazanın büyüklüğü ve işlerin yoğunluğu ile alakalı idi. Nâibler vazifelerinin özelliklerine göre kaza nâibleri, kadı nâibleri, mevâli nâibleri, bâb nâibleri ve arpalık nâibleri olmak üzere altı kısımındır.

Kaza nâiblerini kadılar, kendi kazaları dahilindeki nahiyelere kendilerini temsilen vekilleri olarak görevlendirirlerdi. Bu nahiyeler, kaza nâibine iltizama verilir onlar da kaza kadısı adına o nahiyenin şer'i ve hukuki meselelerini hallederlerdi. Kadı nâibleri ise bizzat kadının yanında bulunup işlerinde ona yardım eder, gerektiğinde ona vekâlet eder veya herhangi bir şer'i muâmele için kadı tarafından kendi adına köylere gönderilebilirdi. Kadı nâibleri kazalarda, aynı zamanda bâb nâibliği görevini yaparak, dava dinleyip hüküm verebilirdi. Mevâli nâibleri ise mevali adı verilen büyük kadıların atandıkları vilayete gitmeyerek yerlerine görevlendirdikleri kadılardır. Mevali nâibleri, kendisinin asili tarafından vekâleten görevlendirildiğine dair yazıyı kazaskere onaylatmak zorundaydı. Bunlar, yerine atandıkları mevleviyet rütbeli kadıyla yaptıkları sözleşmeye göre tayin edildikleri vilayetin hasılatını aralarında paylaşırlardı. Bâb Nâibleri, kadının işlerinin çokluğu sebebiyle ona yardım ederek dava dinler ve hüküm verirlerdi. Ayak Nâibi, büyük kadıların yanında çarşı ve pazarları dolaşarak esnafın alışverişlerini ve terazilerini kontrol etmekle, çarşı-pazarda çıkan sorunları çözmekle görevli idiler. Arpalık nâibleri ise şeyhülislam, kazasker ve mevaliye'ye arpalık adıyla verilen bir kazada onlar adına görev yaparak şer'i hasılatı kendi hissesini

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: TTK,1988), s.83,84,87,103,108.; İlber Ortaylı, 'Kadı', içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2001), 69–73.; Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s.40-43; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, (İstanbul :Bilge Yayınevi,s.2003) ,s.98-100.

²⁹ Ortaylı, *Kadı*,s.71.; Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, ss.24-30

³⁰ Sami Zubaida, *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar*, çev. Burcu Koçoğlu Birinci,Hasan Hacak (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), s.104.

alırdı.³¹ Nâibler, genelde mahalli medreselerin icazetlileri arasından çıkarsa da büyük merkezlerde bu böyle değildir. Mesela İstanbul kadısına bağlı nahiyelerden birindeki nâib, mevleviyet payeli bir kimse olabilirdi.³²

16. yüzyılda kadı atandığı merkezde bulunmak zorundaydı ancak 18. yüzyıla gelindiğinde artık bu durum söz konusu değildi ve kadılar yerlerine atadıkları nâibler aracılığıyla işlerini yürütüyor, çok zaman İstanbul'dan ayrılmıyorlardı.³³ Merkezi idarenin güç kaybetmesine bağlı olarak kadıların görevlerinde bağımsız hareket edemedikleri ve bunların bir kısmının ayan ve eşrafın nüfuzu altına girdikleri de görülmekteydi. Örneğin 1752 yılına ait bir kayıta hırsızlık yaparken suçüstü yakalanan Halil'in daha önce de hırsızlık yaptığı ve geceleri alet-i harp ile gezdiği iddiasıyla “şaki” olarak görülmesi ve ona göre cezalandırılması talep edilmişti. Ancak daha önceki vakalara ait herhangi bir şahit ya da delil gösterilmemiş, geceleri yol kestiğine, gasp yaptığına dair bir olaydan da bahsedilmemişti. Yine de mahkemede hazır olan udul-i müsliminin desteğiyle Halil'e kadı tarafından siyaseten katl cezası verildi.³⁴ Eğer Halil'in yargılanması sırasında kadının elinde yukarıda verilen bilgilerden fazlası yoksa, Halil'in şaki olduğunu gösterir bir delil de bulunmuyorsa, Osmanlı kanunlarına göre verilmesi gereken ceza siyaseten katl olmamalıdır.³⁵ Kadının belirli sınırlar dâhilinde cezayı belirleme yetkisi vardı. Ancak cezanın ölüme dönüşmesi toplumda fitne ve fesat oluşturacak suçlar işlendiğinde mümkündür. Halil'in davasında ise cezaya konu olan suç hırsızlıktı. Kentin ileri gelenleri mahkemede ısrarla Halil'in şaki olduğunu vurgulamıştı. Kadı efendi tereddüt içinde olmalıydı ki karar vermeden önce Ayıntab müftüsüne danışmış ve alınan fetva ile cezayı kesinleştirmişti. Bu düşünce bir spekülasyondan öteye gitmeyebilir. Ancak bu yaklaşımı çağrıştıran benzer uygulamalara Osmanlı'nın diğer topraklarında da karşılaşılabilmektedir. Bu durum kimi bilim insanları tarafından kadının sınır dışına çıkmasına karşı bir dengeleme mekanizması olarak yorumlanmaktadır.³⁶ Bu tarihlerde kadıların yerel ileri gelenlerle yakın teması neredeyse merkezin dayattığı bir zorunluluktur. Yukarıda da değinildiği üzere taşra idaresinde kadının sorumluluğu artmakta ve kadı bu

³¹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.117, 118, 139, 142.

³² Ortaylı, *Kadı*, s.71

³³ Zubaida, *İslam Dünyasında Hukuk*, s.104

³⁴ Mehmet Karasakal, *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Siclinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1165 / M.1752)* (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010). s.370-371

³⁵ “Hırsızlık Osmanlı belgelerinde serika, uğrulamak, yan kesicilik terimleri ile yer almaktadır. İslam fikhında serika haddi olarak geçen ceza elin kesilmesidir ve belgelerde bu cezanın uygulanmasına yönelik ifadeler yer almaktadır. Diğer yandan serika şartları taşımayan hırsızlıklarda ta'zir cezası uygulanmaktadır. Ancak hırsızlığı alışkanlık haline getirmiş kişiler de serika şartları taşımaya bakılmadan el kesme cezası ile cezalandırılmaktadır” Bkz. Mustafa Demir, *16. Yüzyılda Osmanlı Devlet'inde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği* (basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s.81

³⁶ Zubaida, *İslâm Dünyasında Hukuk ve İktidar*, s.105

sorumluluğu yerel ileri gelenlerle, ayanlarla paylaşmaktadır. İnalıcık'ın ifadesine göre 18. yüzyıla gelindiğinde artık ayanlar, kadıları merkeze karşı da kullanır hale gelmişlerdi. Hatta kadılar da kendi ikballeri için ayanların çıkarlarını gözetir olmuşlardı.³⁷

Ayıntab'a ait şer'iyye sicillerinde kadı ve nâib terimlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Kadı tabiri "Şeri'at şîâr Ayıntab kadısı..." veya "mevlâna Ayıntab kadısı..." şeklinde sıkça geçerken,³⁸ Nâib terimi ise "şeri'at şîâr Ayıntab nâibi...", "kıdvetü'l-nüvvâb Ayıntab nâibi...", "Faziletlü, kerametlü Ayıntab nâibi...", "kaza-i mezbûr nâibi...", "Ayıntab kazası nâibi..." formülüyle karşımıza çıkmaktadır³⁹. 18. yüzyıl ortalarına girerken 1750 tarihine yakın bir tarih olan h.1155/m.1742'de Antep şehrinin nâibliğinin tekrar Mevlana Emrullah Efendi'ye verildiğine dair bir belge de mevcuttur. Bu belgeye göre muhtemelen mevleviyet payeli olan es-Seyyid Mehmed Efendi'ye Antep kazası kadılığı Arpalık olarak verilmiş o da kendi yerine nâib olarak Emrullah Efendi'yi yeniden atamıştır.⁴⁰ 1768'de ise Ayıntab kadısı Mehmed Said Muizzâdedir. Muizzade, o an Ayıntab'da değildir ve muhtemelen tartışmalı bir davada nâibi tarafından gönderilmiş pusulaya cevap vermekte, davanın şeriatın gereklerince görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴¹

Belgeler Ayıntab'da görevli nâiblerin izini sürebilmemiz hususunda daha fazla veri barındırmaktadır. Örneğin h.1169/m.1756 tarihli bir kayıta el-Hac Osman Efendi'nin Ayıntab kadı nâibi olarak atandığını görmekteyiz.⁴² İncelenen dönem içerisinde kaç tane nâibin aynı anda görevde olduğu ya da süre boyunca halef ve selef nâiblerin belirlenmesi çok kolay olmasa da bazı isimlerin tespiti yapılabilmektedir. Bu zaman diliminde es-Seyyid Mehmed Efendi⁴³, Feyzullah Efendi⁴⁴ (1168/1754), Battal Mehmed Ağa⁴⁵ (1170/ 1756-1177/ 1763), Abdulbâki Efendi⁴⁶ (1171/1757), Mustafa Efendi⁴⁷ (1174-1175/ 1760-1761), Vaizzade

³⁷Halil İnalıcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", içinde Studies in Eighteenth Century Islamic History, Papers on Islamic history, ed. Thomas Naff ve Roger Owen (London and Amsterdam: Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1977), s.28

³⁸GŞS 123,s.113, 117, 131, 136, 147, 173, 178, 179, 181; Kuzucu, *123 Nolu Gaziantep Şer'iyye Sicili*, s.210, 217, 236, 237, 244, 261, 307, 318, 321.

³⁹GŞS 123, s.111, 114, 117, 125, 162, 163, 176, 181; Kuzucu, *123 Nolu Gaziantep Şer'iyye Sicili*, s.208, 210, 212, 217, 229, 290, 291, 314, 322.

⁴⁰Ömer Faruk Yılmaz, *98-1 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili(H.1155/M.1742-1743) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010). s.54.

⁴¹Hasan Karakuş, *121 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili H.1179-1200/M.1765-1785* (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.173

⁴²Galip Eken, *Gaziantep'in 113 Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme(H.1168-1169/M.1755-1756)*. (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1988),s.57,58.

⁴³Karakuş,122 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili, s.168-169, s.209

⁴⁴BOA, AE.SMHD.I. / 47 - 2826

⁴⁵BOA, AE. SOSM. III / 53 - 3840; Çiğdem Yılmaz, *122 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1177-1178/M.1763-1764)* (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2016), s.59

⁴⁶BOA, AE. SOSM. III / 37 - 2604

Mehmed Efendi⁴⁸(1175/ 1761), Fennizade Abdurrahim Efendi⁴⁹ (1176/1762), Mevlâna Mustafa⁵⁰ (1177/ 1763), Mevlâna el-Hac Ahmed⁵¹ (1178/ 1764), Nâib Mehmed⁵² (1178/1764), Mevlâna Ali⁵³ (1178/ 1764), Mustafa Efendi⁵⁴ (1179/1765), Nâib Hasan⁵⁵ (1181/ 1767), Mehmed Refi‘ Efendi⁵⁶ (1182 / 1768), Mehmed Efendi’nin ⁵⁷ (1182 / 1768) nâiblik görevini ifa ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 1761-62 yıllarında görev yapan Mustafa Efendi’nin 1765 yılında görev yapan Mustafa Efendi ile aynı kişi olma ihtimali var. Yani kayıtlara göre Mustafa Efendi bu görevi en azından 5 sene ifa etmiş olmalı. Öte yandan 1764 yılında nâib olan Mehmed’in 4 sene sonra da görevde bulunduğu kabul edilebileceği gibi, 1768 yılında Mehmed Efendi olarak kayda geçen kişinin başka birisi olma ihtimali de vardır. Keza iki farklı Mustafa Efendi’nin varlığından da bahsedilebilir. Zira Mehmet ve Mustafa Osmanlı Devletinde çokça kullanılan isimlerdendir.⁵⁸ Ayrıca Battal Mehmed Ağa’nın 1756 yılındaki görevine 1763 yılında da devam ettiğini görmekteyiz. Nâiblik için bu sürpriz sayılmamalıdır. Süresiz atanan nâiblerin, Osmanlı Devletinde 25-30 yıl boyunca aynı yerde görev yapanlarının olduğu kayıtlara geçmiştir.⁵⁹ Battal Mehmed Ağa’nın Ayıntab tarihi için asıl önemi ise 18. yüzyılda 60-65 sene boyunca Ayıntab yönetiminde öyle ya da böyle yer almış olan bir ayan ailesinin ferdi olmasında yatmaktadır.⁶⁰ Dahası Battal Mehmed Ağa aynı tarihte Ayıntab Voyvodası’dır. ⁶¹

Alay Beyi

Sancaklarda tımarlı sipahilerin sancak beylerinden sonra gelen en yetkili amirleridir. Alay beyleri zeamet veya ağır zeamet denen geliri yüksek zeamet tasarruf ederlerdi. Sefer

⁴⁷ BOA, AE. SMST. III / 125 – 9662; BOA, AE. SMST. III / 153 - 12005

⁴⁸ BOA, AE. SMST. III / 79 – 5864; Makbule Bakırcı, *1761-1762 Tarihleri Arasında Ayıntab’da Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (125 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)*, (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s.43

⁴⁹ BOA, AE. SMST. III / 163 - 12846

⁵⁰ Yılmaz, *98-1 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili*, s.28

⁵¹ Yılmaz, *98-1 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili*, s.36

⁵² BOA, AE. SMST. III / 152 - 11936

⁵³ Yılmaz, *98-1 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili*, s.25, s.29, s.35

⁵⁴ BOA, AE. SMST. III / 72 – 5330; BOA, AE.SMST.III / 368 - 29271

⁵⁵ BOA, AE. SMST. III / 322 - 25988

⁵⁶ BOA, AE. SMST. III / 173 - 13602

⁵⁷ BOA, AE. SMST. III / 71 - 5248

⁵⁸ Ayıntap’a yakın Adana’da 1572 tahrir kaydına göre en sık kullanılan erkek ismi Mehmed’dir. Mustafa de en çok kullanılan dördüncü isimdir. Bkz. Yılmaz Kurt, ‘Adana Sancağında Kişi Adları’, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15.26 (1991), s.174

⁵⁹ Mehmet İpşirli, ‘Nâib’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2006),32: 312–13.

⁶⁰ Hüseyin Çınar, *Battalzâdeler*, s.432-433

⁶¹ Voyvoda olan Battal Seyyid Mehmed Ağa aynı isimli babası ile karıştırılmamalıdır. Babası hem hem Kilis ve Azez Voyvodalığı yapmış hem mütesellimlik görevlerini ifa etmiş Battal ailesinin büyüğüdür. Babasının ölümü ile bu görevi Battal Seyyid Mehmed Ağa devralmıştır. Battalzadeler ile ilgili geniş bilgi için H.Çınar’ın (2005) yukarıdaki eserine başvurulabilir. Ayrıca bk. Hüseyin Çınar , *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu* (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000).

zamanlarında rütbe olarak kendisinden sonra gelen çeribaşının topladığı tımarlı sipahi ve cebelüleri alarak sancak beyinin emri altına girerdi. Tımar tevcihlerinde ve tımarların idaresinde önemli yetkilere sahipti. Örneğin H.1181/M.1767 tarihli bir belgede o tarihte Ayıntab'ın bağlı olduğu Dulkadir eyalet divanında, Ayıntab alay beyliği ile ilgili alınan bir karar, buyruldu olarak Ayıntab Sancağı Alaybey'ine bildirilmiştir. Bu buyruluda Ayıntab Alay Bey'inden, tımar sahiplerinin ödemeleri gereken mal bedellerini (mal-ı bedellerinin edası) görevlendirilen tahsildara vermeleri istenmiştir.⁶²

Tımarlı sipahiler, her türlü müracaatlarını çeribaşılar vasıtasıyla alay beyine ulaştırır o da gereğini yapardı. Böylece tımar sistemindeki bir kısım işler bürokrasiye takılmadan sancak beyliği devreden çıkarılarak doğrudan divan vasıtasıyla halledilirdi. Ayrıca tımar tevcihlerinde alay beyleri tımara müstahak olanlar için tavsiye mektubu yazabiliyorlardı.⁶³

Alay beylerinden bir tımarın tevcihi için arz yani tavsiye mektubu gelince bu yazı defterhaneye havale olunurdu. Bu durum tımar tevcih defterlerine derkenar olunur; tavsiye edilen tımar tevcihi eğer uygun görülürse defter emini bunu reisülkütuba arz ederdi. Reisülkütup da bunu sadrazamın onayına sunar ve onun onayından sonra tımar tevcihi gerçekleşirdi.⁶⁴

İncelenen döneme ait H.1165/M.1752 tarihli 109 Numaralı Gaziantep şer'iyye sicilinde mevcut bir belge, Ayıntab Alay Beyi tayini ile alakalıdır. Belgeye göre, Ayıntab nâibi olan Mevlana Velîyüddin merkeze mektup gönderip mevcut Ayıntab Alaybeyliği'ne atanan Abdi hakkında reyadan bir kesimin kendisine gelerek şikâyetçi olduklarını bildirmiştir. Mektupta devamla zeamet ve tımar erbabının eski Alay Beyi el-Hac Muhuyiddin'in kanunlara riayet eden çok adil ve dürüst bir idareci olduğu için ondan memnun olduklarını, ancak alay beyliğine yeni atanan Abdi'nin ise işini beceremeyen, kanuna aykırı hatalı muameleler yapan başarısız bir idareci olduğunu belirtmişler ve onun azlini istemişlerdir. Bunun üzerine alay beyliğine atanan Abdi, görevden alınarak yerine el-Hac Muhuyiddin atanmıştır. Bu belgeden de anlaşıldığı üzere alaybeyinin tımarların idaresinde önemli yetkileri olup ancak alaybeyi bu yetkilerini kanunlar çerçevesinde ve doğru bir şekilde kullanmak zorundadır. Aksi halde bu yanlışa maruz kalan ve mağdur olan tımar erbabının alaybeyini şikâyet hakları bulunmaktadır. Tımar sahipleri şikâyetlerinde haklı ise devlet gereğini yapıp alay beyinin görevine son vermektedir.⁶⁵ 1764 yılına gelindiğinde alaybeyi

⁶² GŞS 123, s.174; Kuzucu, *123 Numaralı Gaziantep Şeriyye Sicili*, s.311.

⁶³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık,2011) , s.32.

⁶⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* (Ankara: T.T.K., 1988) s.43,44.

⁶⁵ Mehmet Karasakal, *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicli*, s.576.

bahsi geçen Battal ailesinden Seyyid Hacı Mehmed Ağa'dır ⁶⁶ ve yaklaşık otuz yıl sonra, 1791' de hala kendisinin ya da en azından ailesinden birisinin görevde olduğunu düşünmemize neden olan bir kayıt mevcuttur.⁶⁷ Eğer durum buysa bu çok uzun bir zaman diliminde alay beylik görev ve imkânlarının Battal ailesinin çıkarlarına kullanılmış olabileceğini varsaymamız mümkündür. Oysa merkezden atanan idareciler, bu yüzyılda sadece birer yıl için görev icra etmekte ve her yıl sonunda görevlerinin uzatılmasını ya da başka bir yere tayinlerini beklemektedir. ⁶⁸ Bu şartlar şehir yönetimi konusunda Battalların iradi gücünün büyümesi için zemin oluşturmaktadır.

Yeniçeri Serdarı

Yeniçeri serdarlığı makamı Mustafa Akdağ'a göre kethüdayeri makamıyla beraber 1558 Bayezid isyanından sonra ortaya çıkmıştır.⁶⁹ Yeniçeri serdarı, yeniçeri ağasının mektubuyla tayin olunur ve divandan yazılan bir hükümle bu durum atandıkları mahalle bildirilirdi. Yeniçeri serdarları görev yaptıkları kazalardaki yeniçerilerin, acemi oğlanlarının, cebeci ve topçuların en üst düzey komutanıdır.⁷⁰ 1750-1775 yılları arasında Ayıntab Sancağında da yeniçeri serdarı görev yapmış olup bu tarih aralığını kapsayan vesikalarda Ayıntab'a atanacak yeniçeri serdarlarının tayin, azil, görev ve sorumluluklarıyla ilgili önemli bilgiler mevcuttur. H.1165/M.1752 tarihli bir belge Ayıntab'da görevli yeniçeri serdarının görevine son verilmesi ve onun yerine Küçük Bekir Ağa'nın atanmasına ilişkindir. Belgede devamla Küçük Bekir Ağa'nın yeniçeri serdarı olarak Ayıntab'daki yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, kuloğulları ve acemi oğlanlarının birinci derecede amiri olduğu belirtilmekte ve adı geçen askeri sınıf mensuplarının yeniçeri serdarına itaat etmeleri tembihlenmektedir. Daha sonra ise yeniçeri serdarının vazifeleri şu şekilde sıralanmaktadır: Yeniçeri serdarı, Ayıntab'da bulunan askeri sınıfların (yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, kul oğulları ve acemi oğlanlarının), en üst düzey komutanı olarak, bu sınıf mensuplarından birinin vefatı halinde bunlardan geriye kalan para, mal ve eşyaları kayıt altına almak, satılabilecek eşyayı satın tüm parayı Beytülmale intikal ettirmekle vazifelidir. Ayrıca yeniçeri serdarı, şehrin ve şehir halkının güvenliğinden de sorumlu olup gerek şehrin içinden ve gerekse dışından

⁶⁶ Çınar, *Battalzadeler*, s.444

⁶⁷ BOA, AE. SSLM. III / 79 - 4813

⁶⁸ İncalçık, *Centralization and Decentralization*, s.30

⁶⁹ Rifat Özdemir, *XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Ankara* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1998),s.151; Mustafa Akdağ, 'Genel Çizgileriyle XVII.Yüzyıl Türkiye Tarihi', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4.6 (1966), s.212,213.

⁷⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı* (Ankara: TTK, 1988), s.327,328.

gelebilecek her türlü tehdide (hırsızlık, şekâvet, soygun vb.) karşı şehri korumakla görevlidir.⁷¹

H.1180/M.1766 tarihli iki belgede Ayıntab'da görev yapan yeniçeri serdarının görevine son verilip yerine onuncu bölük serdengeçti ağası Mehmet Ağa'nın atandığına dair Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa'nın mektubu bulunmaktadır.⁷² Bu belgelerin bulunduğu aynı tarihli defter Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın mektubu ile Ali Ağa'nın, Yeniçeri Ağası Osman Ağa'nın mektubu ile birinci bölük alemdarı Mehmet Efendi'nin, onuncu bölükten Çolak Mehmet Ağa'nın atandıklarına dair belgeleri ihtiva etmektedir. Bu belgelerde de yeniçeri serdarının tayin, azil, görev ve sorumluluklarına dair aynı bilgiler verilmiştir.⁷³

Yeniçeri Serdarı, emri altındaki bu askerlerin her türlü disiplin ve cezai işlemlerinden birinci dereceden sorumluydu ve idam cezası hariç hiçbir yerel yönetici (vali, mütesellim, voyvoda vb.) bunların cezai işlemlerine müdahale edemezdi.⁷⁴ İşin doğrusu Osmanlı Devlet'inde suçlu reayanın yargılanması ve cezalandırılma hükmünün verilmesinden kadı sorumlu idiysen, bir askerinin⁷⁵ cezalandırılması da o askerinin bağlı olduğu birimin başındaki yöneticiye aitti.⁷⁶ Araştırılan döneme ait bu hususla ilgili bir kayıt dikkat çekicidir. H.1165/M.1752 tarihli belgeden anlaşıldığı kadarıyla, yeniçeriler Ayıntab Voyvodası hakkında bazı yeniçeri ve kuloğullarını yetkisi olmadığı halde cezalandırmasından şikâyetçi olmuşlar ve bu şikâyetlerini merkeze bildirmişlerdir. Gelen cevabi yazıda kanuna göre yeniçerilerin ve kuloğullarının bir suç işlediklerinde onların yakalanıp cezalandırılmasının tamamen yeniçeri serdarının yetkisinde olduğu ve bunların hiçbir örfi idareci tarafından cezalandırılmayacağı net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu bağlamda Ayıntab Voyvodasının

⁷¹ Mehmet Karasakal, *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicli*, s.563.

⁷² *GŞS 123*, s.112,155; Kuzucu, *123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicli*, s.209, 278, 279.

⁷³ *GŞS 123*, s.159, 172, 181; Kuzucu, *123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicli*, s.284, 307, 308, 321.

⁷⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, s.359,360.

⁷⁵ 1597 yılına ait bir hükme göre sipahiler, tımarlılar, padişahın kulları- yeniçeriden, kapıkulu sipahilerine, cebeciden, topçuya, zağarcıdan, samsoncuya, turnacıya, saray içindeki çarşıgirden, hasodacıya kadar tüm devşirme kökenliler-, cariyeleri, kâdılar, müderrisler, din görevlileri, vakıf görevlileri vb.leri askerilerin eşleri, çocukları askeridir. Ayrıca müsellemler, yayalar, derbentçiler, tuzcular vb. geri hizmetleri yapanlar da askeri zümresine dâhil edilebilir. Bkz. Mustafa Demir, *16. Yüzyılda Osmanlı Devlet'inde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği*, ss.146-147

Askerinin tanımı konusu dönem dönem açıklığa kavuşturulma ihtiyacına haizdi. Zira 16. yüzyıldaki askeri tanımı bir yüzyıl sonra biraz daha genişleşmişti. Bunun için merkezden kimlerin askeri kabul edileceğine dair fermanlar gönderiliyordu. Hülya Canbakal bu konuyu 17. Yüzyıl Ayıntab'ı üzerine yazdığı monografide ele almakta ve tartışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için; Hülya Canbakal, *17. Yüzyılda Ayıntab, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset* (İstanbul: İletişim, 2009), s.84-89

⁷⁶ Askeriler suç olan bir fiil işlediklerinde kadı tarafından yargılanmaz payitahta yollanırdı. Örneğin "...Anun gibi fesâd ü senâ'atleri ser'le sâbit olup bi-hasebi's-ser' salb ü siyâsete müstehakk olanları mahallinde müsârun-ileyh çavusuma siyâset itdürüp aslâ ehl-i fesâda ruhsat virmeyesiz. Eger evkâf ve serbest ze'âmet ü tîmâr sâhibleridür ve eger beglerbegi vü sancakbegler sübasıları ve is-erleridür; ser'a ve kânûna muhâlif ve emr-i serîfûme mugâyir te'allül ü nizâ' itdürmeyesiz ve mücrimler var ise sûret-i sicilleriyle Südde-i Sa'âdetüm'e gönderesiz ki, kürege kosıla..". BOA, MD 7, s.271-272, h.1721. Farklı örnekler için bkz. Mustafa Demir, *16. Yüzyılda Osmanlı Devlet'inde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği*, s.148

birkaç seneden beri yeniçerilerle bunların yakınları için uyguladığı yakalama, zincirle bağlatma, hapsetme gibi eylemlerin yanlışlığı vurgulanarak bunların cezai işlemlerinin yeniçeri serdarı vasıtasıyla yapılması, Ayıntab Voyvodasıyla diğer idarecilerin kanuna uygun olarak hareket etmeleri emredilmiştir.⁷⁷

Kale Dizdarı

Osmanlı Devlet’inde Kale Dizdarı, öncelikle kale ile ilgili işlerin sorumlusu ve kale erlerinin kumandanıdır. Kale Dizdarı bu askeri görevinin yanı sıra şehrin asayışı, kalede saklanan değerli eşyanın korunması ve kale hapishanesinden sorumlu olmak gibi çeşitli vazifeleri yüklenmiştir. Sürekli olarak kalede bulunmak zorunda olan dizdar, kaleden herhangi bir sebebi olmadan yüz adımdan fazla uzaklaşamazdı.⁷⁸ Ayrıca 1484 yılında Akkerman’ın II. Bayezid tarafından alınmasından sonra düzenlenen bir kanunname metnine göre dizdar, kalede görevli askerlerin şeriatla ilgili olmayan davalarından sorumludur.⁷⁹

Dizdarlar merkezden beratla tayin edilirdi. Şer’iyye sicillerindeki berat örneklerine göre dizdarlar, merkezdeki kapıkulu ocaklarının yeniçeri, cebeci, sipahi gibi bölüklerine mensup olanlar arasından seçilirdi. Dizdar görev yaptığı idari birimin niteliğine göre beyler beyi, sancak beyi veya kadiya karşı sorumluydu. Kale dizdarı “Hisar Eri” denilen personelinin azil ve tayinlerinde yetki sahibi olup bunu merkezle temas kurarak yapardı. Dizdarlar orta dereceli tımar tasarruf etmekteydiler. Örneğin 1690 yılında Konya Kalesinin dizdarı 10000 akçelik tımara sahipti.⁸⁰

H.1176/M. 1762 tarihli bir belge Ayntâb kal’ası dizdarı Ali’nin Kurtulmuş köyünden Süleyman’a tımar tevcihiyle ilgilidir.⁸¹ Öte yandan Dizdar Ali’nin Ayıntab ayanından Battal Seyyid Hacı Mehmed Ağa’nın kardeşi olduğunu ve hatta diğer kardeşleri Seyyid Ebu Bekir Ağa ve Seyyid Mehmed Emin Ağa’nın da 18. yüzyıl boyunca kale dizdarlığı yapmış olduklarını yani neredeyse bu vazifenin Battal ailesinin tekeline girmiş olduğunu bilmek şaşırtıcıdır. Seyyid Ebu Bekir Ağa 1715-1734, Seyyid Mehmed Emin Ağa 1734-1753 yılları arasında Ayıntab kalesi dizdarlığını uhdelinde bulundurmuş, 1753 yılından itibaren ise görev Seyyid Ali’ye geçmiştir.⁸² Aşağıdaki örnekten anladığımız kadarıyla Seyyid Ali 1767’de hala görevde bulunmaktadır.

⁷⁷ Mehmet Karasakal, *109 Numaralı Ayıntab Şer’iyye Sicili*, s.569,570

⁷⁸ M.Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.204

⁷⁹ Heyd, *Ottoman Criminal Law*, s.211

⁸⁰ Yusuf Oğuzoğlu, ‘Dizdar’, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV),s.481

⁸¹ BOA, AE. SMST. III / 168 - 13181

⁸² Çınar, *Battalzâdeler*, s.434

18. yüzyıldan itibaren dizdarların askeri hizmetli olarak önemleri azalmış, sadece sınır boylarındaki kalelerde askeri önemlerini devam ettirmişlerdir.⁸³ Yine de ellerinde yetkinin kötüye kullanılması durumunda buldukları hisarın bağlı olduğu merkeze zarar verebilecek derecede güce sahip oldukları açıktır. H.1180-1181/M.1766-1767 tarihli bir belgede dizdar Ali bu kez görevini kötüye kullanan ve görevinden azledilen bir askeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Esseyid el-Hac Ali'nin, kendi halinde olmayıp şarap içip âlem yapmak, kalede bulunan 800 kile buğday, 33 adet tüfek, ve 7 adet topu satmak, kale erlerinden 17 kişinin mahlul olan mustahfiz tımarlarını hariçten yabancılara vermek gibi eylemleri olduğu ahalden bazılarının merkeze yazdıkları arzuhallerden anlaşılmiştir. Devlet bu işi teftiş etmek için merkezden Mehmet adında bir mübaşir görevlendirmiş ve bunun soruşturması neticesinde iddiaların doğru olduğu anlaşılınca Halep Valisi Vezir Ahmet Paşa, Ayıntab Kale Dizdarı el-Hac Ali'nin yakalanarak Halep Kalesinde hapsedilmesi işiyle görevlendirilmiştir.⁸⁴

Sonuç

Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılan Ayıntab, ilk önce Arap Vilayeti adıyla oluşturulan eyalete daha sonra sancak statüsü ile Dulkadir Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. 18. yüzyılın sonlarına kadar da statüsünde herhangi bir değişiklik olmamıştır. 18. yüzyılın üçüncü çeyreğinde temel aldığımız belgelere yansıdığı kadarıyla, Ayıntab'da şehrin yönetim erbabı: işin adli tarafıyla ilgilenen kadı, nâibi ve onlara bağlı çalışan diğer mahkeme görevlileri iken, idari mekanizmalardan sorumlu olan görevliler: sancak beyi, güvenlik ve asayiş sorumluluğunu almak durumunda olan yeniçeri serdarı, kale dizdarı, alaybeyi idi. Bunların kendi aralarında bir uyum içerisinde çalışmaları hayati öneme haizdi. Diğer yandan birbirlerine karşı bir denetim mekanizması da oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca anladığımız kadarıyla Battal ailesi, şehirde etkindir ve kimi önemli görevleri üzerlerine alarak kendilerine güç sağlamışlardır. Kilis, Azez ve Ayıntab Voyvadalıklarının yanısıra mütesellimlik, nâiblik, alay beyliği, kale dizdarlığı gibi kentin yönetiminde ve kentteki gelir kaynaklarının dağıtılmasında çok önemli olan görevleri uhdelerinde bulundurarak, 18. yüzyılda 60-65 yıl boyunca kent yönetiminde etkili olmuşlardır. Battalzade Mehmet Nuri Paşa, bir ayanın elde edebileceği en yüksek ünvana -"mirimiran"- ulaştıktan iki yıl sonra 1791'de, idam edilmiş ve böylece Battal ailesinin kentteki nüfuzu kırılmıştır.

⁸³ Oğuzoğlu, *Dizdar*, s.480,481.

⁸⁴ GŞS 123, s.112, 113, 163, 178; Kuzucu. *123 Nolu Gaziantep Şerhiye Sicili*, s.209, 210, 291, 292, 317, 318.

Merkezden atanan yöneticilerin Ayıntab'ı bu dönemde yönetebilmesi de şüphesiz ayandan olan bu aileyle yakaladığı uyuma bağlıdır. Payitaht dönem dönem bu ailelerin gücünden yararlanmakta, gerektiğinde ise merkezden atadığı yöneticiler aracılığıyla ayandan önemli figürleri saf dışı bırakmaktadır. Bu durum, dengenin bir müddet dahi olsa merkezden atanan yöneticiler lehine değişmesine sebep olmakta, ancak yeni bir ayanın güçlenmesiyle süreç devam etmektedir. 1750-1775 yılları arasında Ayıntab'da yönetim tam da 18. yüzyılın karakteristiğine uygun “merkez-ayan ve yerel yönetici” üçgeninde, dengelerin tekrar tekrar kurgulandığı bir şekilde icra edilmektedir.

Kaynakça**Arşiv Kaynakları****Başbakanlık Osmanlı Arşivi*****Ali Emiri Tasnifi***

I. Mahmud No: 47

III.Osman No: 37,39, 53,

III. Mustafa No:71, 72, 79,92, 125, 152, 153, 163, 168, 173, 322, 359, 368,

I. Abdulhamid No: 363

III. Selim No: 79

Cevdet Tasnifi

Dahiliye No: 196

Hattı Hümayun

Hat No: 273-16031

Ankara Milli Kütüphane Arşivi

Gaziantep Şer'iyye Sicili No:123

Birincil Basılı Kaynaklar

Eken Galip, *Gaziantep'in 113 Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*(H.1168-1169/M.1755-1756. (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1988),s.57,58.

Hazarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l –Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz.Sevim İlgürel (Ankara : TTK, 1998)

Karakuş, Hasan, *121 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili H.1179-1200/M.1765-1785* (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006)

Karasakal, Mehmet, *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (H.1165 / M.1752) (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010)

Kuzucu, Serhat, *123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*(H.1180-1181/M.1766-1777) (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006)

Yılmaz, Ömer Faruk, *98-1 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili*(H.1155/M.1742-1743) *Transkripsiyon ve Değerlendirme* (basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010)

---

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569) (Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Yayınları, 1997).

Araştırma İnceleme Eserler

Akdağ, Mustafa, ‘Genel Çizgileriyle XVII.Yüzyıl Türkiye Tarihi’, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4.6 (1966), 201–47

Altınöz, İsmail, ‘Dulkadir Eyaleti’nin kuruluşunda Antep Şehri’, *Cumhuriyetin 75.yılına Armağan Gaziantep (Gaziantep:Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları,1999)*

Canbakal, Hülya, *17.Yüzyılda Ayntab, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, (İstanbul: İletişim, 2009)

Çınar, Hüseyin, ‘18. Yüzyılda Ayıntab’da Bir Yerel Gücün Yükselişi ve Düşüşü: Battalzâdeler (Battaloğulları)’, içinde *Kongreye Sunulan Bildiriler* (presented at the XIV. Türk Tarih Kongresi,9-13 Eylül 2002, Ankara: TTK, 2005), 2/1, 431–53

Darkot, Besim ve Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, ‘Gaziantep’, içinde *İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: M.E.B., 1997)

Demir, Mustafa, *16. Yüzyılda Osmanlı Devlet’inde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği* (basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016)

Faroqhi, Suraiya, ‘Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Ayanından Müridzade Hacı Mehmed Ağa’nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri’, içinde *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. by Çağlar Keyder and Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), pp. 81–100

Heyd, Uriel, *Studies in Old Otoman Criminal Law*. ed.by V.L.Menage (Oxford: Clarendon Press,1973).

İnalcık, Halil, *The Ottoman Empire in Classical Age (1300-1600)*. trans.by Norman Itzkowitz and Colin Imber (London,1973).

İnalcık, Halil, ‘Centralization and Decentralization in Ottoman Administration’. içinde T. Naff & R. Owen (Ed.), *Studies in Eighteenth Century Islamic History, Papers on Islamic History* (London and Amsterdam: Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press,1977),pp.27-52.

İpşirli, Mehmet, ‘Nâib’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2006),32: 312–13

Jennings, Ronald C., ‘Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System’, *Studia Islamica*, 48, 1978, 133–72

Kazıcı,Ziya. (2003). *Osmanlı’da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınevi,İstanbul.

-
- Khoury, Dina Rızık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul 1540-1834*, trans. by Ülkün Tansel, 1. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008)
- Kunt, İ.Metin, *Sancağın Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi* (İstanbul :Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978)
- Kurt, Yılmaz, 'Adana Sancağında Kişi Adları', *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15.26 (1991), s.174
- Masters, Bruce, 'Halep: Osmanlı İmparatorluğunun Kervan Kenti', içinde *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti, Halep, İzmir ve İstanbul*, ed.Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 19-95
- McGowan, Bruce, 'The Age of Ayans, 1699-1812', içinde *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300- 1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert (Cambridge University Press, 1994), 636-758
- Oğuzoğlu, Yusuf, 'Dizdar', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV), 9:480-81
- Ortaylı, İlber, 'Kadı', içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2001), 69-73.
- Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı* (İstanbul: Kronik, 2018)
- Özdeğer, Hüseyin, 'Gaziantep', içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1996), 467-469.
- Özdemir,Rifat, *XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Ankara* (Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları,1998).
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık* (Ankara: TTK, 1994)
- Raymond, André, *Yeniçerilerin Kahiresi, Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, trans. by Alp Tümertekin (İstanbul: YKY, 2016)
- Şahin,İlhan, *XV ve XVI.Asırları Türk Asrı Yapan Değerler* (İstanbul :Ensar Neşriyat,2003)
- Şahin,İlhan, 'Sancak', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2009), 97-99.
- Unan, Fahri, 'Mevleviyet', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004),29: 467-68
- Uzunçarşılı,İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* (Ankara: T.T.K.,1988)
- Uzunçarşılı,İsmail Hakkı,*Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı* (Ankara: T.T.K. Ankara,1988).
-

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı* (Ankara: TTK,1988).

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011).

Zubaida, Sami, *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar*, çev. Burcu Koçoğlu Birinci, Hasan Hacak
(İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008)

Integration Trends Among Syrian Refugees: The Case of Gaziantep City

Mehmet Emin SÖNMEZ*

Abstract

Today, the overwhelming wave of refugees is a problem experienced by Turkey as well as the wider world. By now a busy route of immigration, Turkey became the scene of the largest and most rapid mobility of refugees in the Republic era, as the Syrian Civil War began and intensified. According to official figures, there are around 3.5 million Syrian refugees in Turkey. That figure is not distributed homogenously throughout the country, and is mostly clustered in the cities closer to the Syrian border, and in metropolises. Indeed, one can even speak of a concentration in specific neighborhoods of such cities. Such a state of affairs was not conducive -to say the least- to the adaptation of the refugees, and their integration with the local population, for the refugees bring their own culture, behavior patterns, life styles, ideologies, religions, languages, and life-long habits wherever they go. The areas receiving the refugees, in turn, have their own and distinct socio-cultural patterns. Therefore, immigration also refers to the meeting of distinct economic, socio-cultural, and ideological patterns of two distinct areas, in just one. This, in turn, plays a positive or negative part on the cultural, economic, and social integration of the two cultures, with reference to the level of similarity or difference thereof. The present study is based on a survey carried out with 240 refugees in the city of Gaziantep, which hosts approximately 10% of the refugees in Turkey. The survey was directed towards individuals in the 15-34 age group, which may arguably be the group with the highest potential for resistance towards adaptation in Turkey. The survey results were analyzed both with respect to specific groups based on gender, age, race, level of education, and profession, as well as in general. The ultimate aim was to shed light on the perceived obstacles before the social integration of Syrian refugees. The findings shed light on a detailed discussion on the problems of cultural integration Syrian refugees suffered in the city of Gaziantep.

Keywords: Syrian refugees, Integration, City of Gaziantep, Turkey, Adaptation

Introduction

Immigration is a collective act brought about by social change, and affects both societies involved -the source as well as the destination- (Castles and Miller, 2008: 29). Immigration is not only about spatial redistribution; it is essentially a dynamic change leading to further changes on the social, economic and cultural fronts. Immigration can supply qualified human resources in the form of a cheap and dynamic work force (Sönmez ve Mete, 2015), all the while leading to negative consequences by emphasizing the differences between

---

* Prof.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, e-mail: eminsnmz13@yahoo.com

---

and segregation of social groups, not to mention cultural and socio-economic problems (Sirkeci and Yüceşahin, 2014:2-3). A long-term analysis of immigrants is no simple task. According to Timothy Hatton (2016) immigration can lead to negative consequences on the economic front, and may lead to failures on part of the individuals to get over the psychological pressures preventing adaptation. On the other hand, the enrichment of the culture as a consequence of immigration is often deemed a gain. Yet, for culture to be enriched, cultural adaptation must take place (Hatton, 2016). As the individuals' adaptation to the labor force in the economic sense is limited to the work the individual carries out, it is easier; cultural socialization and fusion, however, is another story. This is because there is no easy way to make different cultures mingle quickly. In particular, the transition period requires substantial change. In the beginning of that process, the individual severs her relationship with her existing social role and status, and thus begins a disassociation with her past. Thereafter, the process for adaptation with new roles starts, leading to change itself. In the final stage, the individual naturalizes in her new role and status, whereupon cultural adaptation takes place (Montreuil and Bourhis, 2001). Of course the cultural adaptation of individual immigrants is not enough in and of itself. Those hosting immigrants should also develop an understanding for the immigrants, prioritize social and cultural respect, and above all, accept living together. Otherwise, the adaptation of the immigrants can occur only as a form of assimilation, and does not culminate in genuine cultural integration.

The cultural adaptation depends on the actual acculturation strategy embraced. The development of the relationships between the groups occurs through a number of strategies the literature refers to as: *multiculturalism*, *melting pot*, *segregation and exclusion*. In this context, when the *separation* strategy is applied, the result would be *segregation*. In the same vein, the dominant group's efforts towards the *marginalization* of immigrant groups leads to *exclusion*, while efforts to facilitate *cultural diversity* brings about *multiculturalism*. (Berry, 1997, s. 10) The studies carried out so far with immigrant groups reveal that the integration strategy is the most popular option, and it is also the acculturation strategy that facilitates adaptation most. The second leading strategy is separation. Marginalization, on the other hand, is the least popular strategy. A perspective focusing on the experiences of the immigrants alone is not sufficient to understand the acculturation process. Indeed, the process is actually one of a mutual transformation through interaction between the two groups. (Şeker, 2015, s. 16) Furthermore, the inclination of the immigrant individuals to compare their existing cultures with the new culture, coupled with the usually negative attitudes towards the

---

---

new one they face can often lead to resistance to embracing the new culture (Meşe, 1999; Aliyev and Öğülmüş, 2016). Perhaps Turkey's most important shortcoming on this front is the lack of a clearly delineated strategy towards culture. Even detailed analyses, reports, and academic studies about immigrants are lacking. In this context, the problems experienced by and the expectations of the refugees are virtually unknown, leading to a lack of information to help choose the applicable strategy.

The Syrian Civil War which began in 2011 led to the flight of more than 4 million of which ended up in Turkey. The crisis which erupted in Syria brought about one of the largest population movements and refugee crises the world had ever seen, and made approximately more than six million people refugees (UNHCR, 2019). As the conflict went on and on, the refugees began to cause certain effects on the political, economic, social and security fronts in the recipient countries (Tunç, 2015: 30). Today, in many provinces of Turkey, Syrian refugees live side by side with Turkish citizens, and engage in various forms of interaction at schools, marketplaces, and work. This development has numerous positive and negative consequences, and various layers and individuals of society are trying to digest these consequences (Kara et al., 2016: 950)

The Syrian refugees have not been distributed homogenously throughout Turkey, and have clustered rather at a number of provinces on the border between Turkey and Syria, and other metropolises. In particular, the economic structure in metropolitan areas significantly affected the spatial density and segregation of asylum seekers (Arapoglou, 2006, s. 16). Indeed, the economic profile of Syrian asylum seekers in Gaziantep is also low, so it has to be forced to choose the shanty neighborhoods as a necessity (Sönmez, 2016). A number of economic concerns such as the reduced chances of employment and increased rent figures, as well as certain socio-cultural differences came to gain prominence in these areas of dense refugee settlement. In particular, in the city of Gaziantep uneasiness based mostly on economic concerns run along with socio-cultural issues. These contrasts is closely related with the compatibility of the minority culture introduced through immigration, and the dominant culture, and the level of acculturation levels of the individuals belonging to different cultures. The study focused on the city of Gaziantep, which hosts approximately more than 400 thousand Syrian refugees (Göç İdaresi, 2019). The fact that, in Gaziantep, refugees are concentrated mostly in low-income shantytown neighborhoods makes interactions between the refugees and the local population, and therefore the social integration of the former group a harder task (Sönmez and Adıgüzel, 2017, s. 798). As adaptation is a two-sided process, the

---

---

problems and expectations of the refugees, and their perspectives towards Turkey should be understood clearly. Indeed, the Syrian refugees in Gaziantep have certain economic, cultural and social concerns. And the prominence of such concerns vary by gender, age, race, profession, and level of education. Against this background, the present study aims to reveal the relationship between gender, age, race, profession, and level of education of Syrian refugees, and their inclinations towards adaptation. In this context, the factors affecting the adaptation of the refugees were discussed, along with the presentation of various solutions.

Materials and Methods

Within the framework of the study, a survey was carried out with a random set of 240 respondents from the 15-35 age group, in order to understand how inclined the refugees are towards adaptation. The primary reason for choosing this age group lies in the fact that the members of this age group are the ones with the highest level of resistance towards adaptation, and would, in the event that they do not return to their home country, constitute the primary element of the Syrian refugee population in Turkey. The demographics of Syria were also taken into consideration to ensure that the survey results provide insights into the views of the Syrian refugees in general, and respondents were selected to meet these requirements. Therefore, the members of the survey group were selected with reference to their gender, age, race, profession, and level of education.

59.43% of the respondents are men, and 40.57% are women. 1.44% of the respondents are illiterate, while 28.98% have received primary education, 31.88% received secondary education, 33.33% bachelor's degrees, and 4.34% post-graduate degrees. 14.49% of the respondents were in the age group 15-19, while the age groups 20-24, 25-29, and 30-34 respectively accounted for 26.08%, 31.88%, and 27.53% of the respondents. 10.14% of the respondents were housewives; a further 10.14% were unemployed, 26.08% were civil servants, 28.98% were workers, 4.34% were shopkeepers, and 20.28% were students. Arabs amounted to 43.10% the respondents, while Turkmens comprised 34.48%, and Kurds a further 22.41%.

The results of the survey were evaluated on the basis of the abovementioned criteria, leading to a number of distinct conclusions.

Results

Specific Results

Within the framework of the study, the respondents were asked about their perceptions of Turkey before and after their arrival in Turkey, with a view to understanding how their perceptions changed. The prudent course of analysis regarding these views, on the other hand, should be based on the ethnic backgrounds of the respondents. For, understanding the variations in perceptions in overall and for specific groups in Syria -a country called home by various ethnic groups- is key to understanding why the perceptions of Syrian refugees in Turkey change. 95% of the Turkmens reported that they had very good or good perceptions of Turkey before actually coming here, while the corresponding rates among Arabs and Kurds are more than 55% and around 50% respectively. The remainder of the Kurds and Turkmens and 40% of Arabs reported not to have any specific perceptions before coming to Turkey. No respondent reported to have a very bad perception of Turkey before coming here, while 4% of Arab respondents reported a bad perception. Such perceptions, however, were altered substantially after their arrival in Turkey. In particular, 60% of the Turkmens, whose perceptions of Turkey had been almost unanimously positive before their arrival, noted their disappointment with Turkey, and a turn for the negative in their outlook. In contrast, Arabs are the ethnic group among which the largest rate (32%) of positive views remained. Among the Kurds, the comparable rate is 23%. Yet, among Turkmens, who had very good opinions of Turkey before their arrival, that rate was just 15%. In general, 23% of the respondents reported a positive change in their views after arriving in Turkey, while approximately 38% reported no change, and around 39% reported a change for the worse (Table 1).

Table 1. Refugees' views about Turkey.

		What was your perception of Turks before your arrival in Turkey?					How did your views change after your arrival?		
		Very good	Good	Bad	Very bad	I did not have an opinion	Positive	Negative	None
Ethnicity	Turkmen	65	30	0	0	5	15	60	25
	Arab	32	24	4	0	40	32	28	40
	Kurd	32	15	0	0	53	23	30	46

The willingness of the refugees to become permanent residents of Turkey, provided that they are granted citizenship, also vary by their ethnicity. Kurds are the group which voice the highest interest in such a probability, with a rate of 61%, followed by Turkmen (50%), and Arabs (36%). The highest rate of the respondents who would not stay permanently even if citizenship is granted belong to Arabs ethnic group (36%). Kurds, on the other hand, constitute the group which is most inclined (61%) to return to Syria if a favorable environment comes into existence there, even if Turkish citizenship is granted in the meantime. These are followed by Arabs (56%), which are nonetheless are not very willing to stay. Turkmen, on the other hand, are the group which express the lowest amount of interest in returning even if favorable conditions arise in Syria, against a background of Turkish citizenship. Turkmen rank at the top of the ethnic groups which consider Turkey as their homeland (45%). In contrast, the same figure is less than 30% among Arabs and Kurds. Kurds are the ethnic group which do not consider Turkey as their homeland to the largest extent (46%). On the other hand, they are also the group (46%) which are willing to build a shared future with Turkish citizens, while Turkmen (55%) are the group which are least interested in building a shared future in Turkey. This figures reflect a significant contradiction. Approximately half of Arab respondents were unwilling to build a shared future with Turks (Table 2).

Table 2. The refugees’ willingness to stay in Turkey or return, broken down by ethnicity.

Are you willing to stay in Turkey assuming you are granted citizenship?				Will you be willing to return if favorable conditions arise in Syria, even though you were granted citizenship here in the meantime?				
		Yes	No	Maybe	Yes	No	Maybe	
Ethnicity	Turkmen	50	20	30	20	45	35	
	Arab	36	36	28	56	12	32	
	Kurd	61	30	7	61	15	23	
	Do you consider Turkey as your homeland?				Are you willing to build a shared future with Turkish citizens?			
		Yes	No	Maybe	Yes	No	Maybe	
	Turkmen	45	15	40	40	5	55	
	Arab	28	32	40	32	20	48	
	Kurd	23	46	30	46	15	38	

In an analysis based on age groups, 25 years old or older respondents express the greatest interest towards Turkish citizenship. Around 60% of this age group have a favorable view of Turkish citizenship. In contrast, in the age group 15-24, just around 30% have such an outlook. Indeed, among the age group 15-19, 50% of the respondents do not intend to stay in Turkey on a permanent basis, even if Turkish citizenship is granted to them. In the same vein, 70% of the respondents in the 15-19 age group noted their willingness to return to Syria in case favorable conditions arise there, even if they were granted Turkish citizenship in the meantime. The respondents' willingness to return vary with reference to the age group involved, yet is least prominent with the age group 25-29. The willingness to consider Turkey as a homeland also varies by age. Just 10% of those in the age group 15-19 consider Turkey home, while the comparable figure for those older than 19 is 40%. This picture for the question about the respondents' willingness to build a shared future with Turks is also similar (Table 3).

Table 3. The refugees' willingness to stay in Turkey or return, broken down by age groups.

Are you willing to stay in Turkey on a permanent basis, assuming you are granted citizenship?				Will you be willing to return if favorable conditions arise in Syria, even though you were granted citizenship here in the meantime?			
	Yes	No	Maybe	Yes	No	Maybe	
Age	15-19	30	50	20	70	20	10
	20-24	33	33	33	44	16	38
	25-29	59	18	22	27	27	45
	30-34	57	26	15	42	36	21
	Do you consider Turkey as your homeland?				Would you be willing to build a shared future with people in Turkey?		
		Yes	No	Maybe	Yes	No	Maybe
	15-19	10	60	30	10	60	30
	20-24	22	33	44	38	22	38
	25-29	40	22	36	36	9	54
	30-34	36	26	36	42	5	52

The refugees willingness to stay/return and build a shared future also vary with reference to their literacy rates. All the illiterate respondents had a favorable view of Turkish citizenship, but were found to be undecided in terms of their willingness to return in the face of favorable conditions in Syria even if Turkish citizenship is granted in the meantime, the

perception of Turkey as their home, and their willingness to build a shared future with Turks. In contrast, the respondents with the highest level of education (post-graduate) were more willing to consider Turkey as their homeland, had a favorable view of Turkish citizenship, and are not willing to return to Syria even if favorable conditions arise there. The group most willing to return to Syria in case of favorable conditions there, even if Turkish citizenship is granted in the meantime, is the ones with primary or secondary education. Indeed, less than 25% of the respondents from these groups consider Turkey as their homeland. Those with a bachelor’s degree, in turn, rank just behind these groups (Table 4).

Table 4. The refugees’ willingness to stay/return with reference to their level of education.

Are you willing to stay in Turkey assuming you are granted citizenship?				Will you be willing to return if favorable conditions arise in Syria, even though you were granted citizenship here in the meantime?			
				Yes	No	Maybe	
Level of Education	Illiterate	100	0	0	0	100	
	Primary education	60	30	10	51	30	
	Secondary education	31	38	31	56	31	
	Bachelor’s degree	47	23	30	30	30	
	Post-graduate	66	33	0	0	33	
	Do you consider Turkey as your homeland?				Would you be willing to build a shared future with the people of Turkey?		
					Yes	No	Maybe
	Illiterate	0	0	100	0	0	100
	Primary education	24	36	40	30	25	45
	Secondary education	22	47	31	31	38	31
	Bachelor’s degree	39	17	43	42	0	58
	Post-graduate	67	33	0	35	0	65

A substantial difference can be observed in a break-down by gender. Approximately half of all women (46%) and men (50%) would be willing to stay in Turkey, assuming Turkish citizenship is granted, the two genders have different outlooks voiced in response to other questions. For instance, just 14% of women consider Turkey as their homeland, that figure rises to 43% among men. In the same vein, only 21% of women are willing to build a shared future with Turks, compared to 44% of men. Furthermore, the female respondents' willingness to return to Syria in the face of favorable conditions there, even if they are granted Turkish citizenship in the meantime, is higher than the comparable figure among male respondents (Table 5).

Table 5. The refugees' willingness to stay in Turkey or return, broken down by gender.

Do you consider Turkey as your homeland?				Would you be willing to build a shared future with the people of Turkey?			
		Yes	No	Partly	Yes	No	Maybe
Gender	Female	14	33	53	21	22	57
	Male	43	31	26	44	17	39
	Are you willing to stay in Turkey assuming you are granted citizenship?				Will you be willing to return if favorable conditions arise in Syria, even though you were granted citizenship here in the meantime?		
		Yes	No	Maybe	Yes	No	Maybe
	Female	46	33	21	48	10	42
	Male	50	26	24	39	37	24

The analysis based on professions reveals that housewives and the unemployed clearly do not consider Turkey as their homeland, and are unwilling to build a shared future with Turks. In contrast, government employees (civil servants) express a favorable outlook in response to both questions. Indeed, the unemployed are interested in getting Turkish citizenship, but also are the group most willing to return to Syria provided that favorable conditions arise there. The civil servants and shopkeepers, on the other hand, have the completely opposite outlook. For instance, 60% of the civil servants express a willingness to build a shared future with Turks, while the majority of the remainder are undecided on that issue. The shopkeepers, students, and workers, however, do not present a significant clustering in terms of their outlook about the matters discussed (Table 6).

Table 6. The refugees’ willingness to stay in Turkey or return, broken down by occupation.

Do you consider Turkey as your homeland?				Would you be willing to build a shared future with the people of Turkey?			
	Yes	No	Partly	Yes	No	Maybe	
Occupation	Housewife	14	15	71	0	0	100
	Unemployed	14	58	28	28	44	28
	Civil servant	45	22	33	57	5	38
	Worker	25	35	40	30	25	45
	Shopkeeper	34	66	0	34	33	33
	Student	35	30	35	35	23	42
	Are you willing to stay in Turkey assuming you are granted citizenship?				Will you be willing to return if favorable conditions arise in Syria, even though you were granted citizenship here in the meantime?		
		Yes	No	Maybe	Yes	No	Maybe
	Housewife	58	28	14	28	15	57
	Unemployed	28	58	14	72	28	0
	Civil servant	56	33	11	38	46	16
	Worker	55	20	25	45	15	40
	Shopkeeper	34	33	33	33	67	0
	Student	35	23	42	36	14	50

The respondents were also asked about their complaints, in order to ascertain the grounds of their outlook concerning the abovementioned issues. In this context, the most commonly voiced complaint is about exclusion and scorn.

Table 7. The refugees' general complaints by ethnicity.

		Ethnicity			Age				Level of education				
		Turkish	Arab	Kurd	15-19	20-24	25-29	30-34	Illiterate	Primary education	Secondary education	Bachelor's	Post-Grad
What is your complaint?	Exclusion-scorn	35	28	30	30	33	22	25	100	30	40	17	0
	Racist attitudes	15	12	2	30	16	15	5	0	20	18	8	0
	Exploitation of labor	15	20	7	20	18	18	28	0	20	13	21	34
	I have no complaint	35	40	61	20	33	45	42	0	30	27	52	66

General Results

The views the respondents had about Turks, before their actual arrival in Turkey, had also changed substantially since. Prior to their arrival in Turkey, 43.37% of the respondents had very favorable opinions of Turks, followed by 26.08% with favorable opinions, and 28.98% with no opinion, with just 1.44% having unfavorable opinions. 31.88% did not have any change in their views after their arrival, while 23.18% mentioned change for the better, and 44.92% for the worse. A study carried out in year 2000 surveyed and interviewed a number of Arab citizens (including those from Syria). According to the results of that study, 62% of professors, merchants, artists and intellectuals had favorable opinions of Turks before their arrival in Turkey. The comparable rate among the students is 39%. Once they got acquainted with Turks, 76% of them experienced a change for the better in terms of their views of Turks, bringing the favorable view to around 90%. The study noted that the unfavorable perception of Turks stemmed from the labels “arrogant, despotic, and occupant” associated with the Turks, while the basic grounds of sympathy with the Turks is based on the view that they are “brothers and fellow Muslims” (El-Dakuki, 2001). The present study reached comparable findings as well, albeit with certain changes.

37.68% voiced no complaints, while those noting complaints about being subjected to exclusion and scorn rank at the top of the list, with a rate of 27.53%. They are followed by

---

those noting exploitation of labor (18.84%), and racist attitudes (14.49%). Among those reporting exploitation of labor or exclusion and scorn, the unemployed and the workers rank at the top of the list, while housewives and shopkeepers complain mostly about racist attitudes. More than 55% of civil servants and students note no complaints.

The refugees' attitudes towards agencies in Turkey are mostly favorable. 40.57% of the respondents said that the agencies are very responsive and sincere, with a further 28.98% reporting generally favorable views. 30.43% of the respondents, on the other hand, raise complaints about the agencies. The perceptions about the attitudes of Turkish citizens, on the other hand, are somewhat less favorable. 36.28% of the respondents voiced a favorable view of the citizens' attitudes, with 27.08% noting acceptable attitudes, with the remaining 36.62% noting concerns about the attitudes of the citizens.

Discussion and Conclusion

The study found that ethnicity is the most important factor in terms of affecting the respondents' views of Turks. In particular, before their arrival, the Turkmens considered Turkey as their homeland, and had strong bonds with the country, and duly had favorable views about it. Yet, after their immigration, they saw their views about Turkey change for the worse, as they were disappointed with the level of interest and welcome they received. Indeed, 95% of the Turkmens had a very favorable opinion of Turkey before their arrival, but 60% had their views change for the worse afterwards. One can safely say that the Turkmens were disappointed in terms of their expectations from Turkey. Yet, 45% of Turkmens still see Turkey as their homeland, while 40% note that they could live with the Turks in the future, without any problems. This outlook on part of the Turkmens, despite the noted change in their views, is perhaps related with the historical and ethnic ties they have. 20% of Turkmens report their willingness to return to Syria in case favorable conditions arise there. Arabs and Kurds, on the other hand, did not see substantial change in their views, and exhibit very high levels of willingness to return, approaching around 60%. Arabs are the group with the strongest will to return. This is perhaps related with the development of a "Arab" impression in Turkey in general. In particular, the use of the word "Arab" as a derogatory adjective leads to a major concerns. Therefore, those from the Arab ethnic group note the lowest amount of interest in case they are granted Turkish citizenship. Furthermore, assuming that Arabs had ranked higher in the social hierarchy of Syria, enjoying better conditions, this outlook may be easier to understand. A large portion of Kurds, in turn, do not consider Turkey as their homeland,

---

---

but state that they would be willing to stay in Turkey in case they are granted citizenship, and that they would reach shared grounds with Turks. Yet, interestingly, they are also the group which note the highest level of interest in returning to Syria, provided that favorable conditions arise there. This is perhaps mostly related with the Kurds' expectations concerning Syria. It would be feasible to hypothesize that Kurds, who are both willing to stay in Turkey and to return to Syria, are more inclined to adaptation, compared to other ethnic groups.

- ✓ Taking the picture summarized above into account, the refugees' bonds with Turkey are based mostly on ethnic conceptions, rather than Islamic or cultural ones.
- ✓ The Kurds constitute the ethnic group which can be deemed undecided the most. Against this background, their willingness to return is mostly based on the development of favorable conditions. In contrast, the Turkmens are not really willing to return. This is clearly associated with their view that conditions favorable to them would not arise in Syria. Better expectations the Arabs and the Kurds harbor with respect to Syria, in turn, reinforce their motivation levels, and lead to action in line with their expectations.

Yet another important finding of the study is about age. In particular, just 10% of the youth (15-19 age group) which would grow into the dominant age group among the refugees in Turkey in the future, consider Turkey as their home. In the same vein, just 10% of this age group note a willingness to build a shared future with the Turks, while 70% intend to return in case favorable conditions arise. This is arguably about the high levels of impact cultural clashes have on the youth, making them feel excluded, and therefore experience acculturation stress (Romero & Roberts, 2003). On the other hand, as the respondents aged closer to 30 voice changes in those rates, and exhibit a group more inclined to adaptation. Even though racism ranks low among the complaints voiced by all respondents, substantial racism is observed to arise among the youth. One can forcefully argue that the youth, who may be forced to coexist with the Turks in the future, feel the strain of exclusion.

This would trigger

- ✓ Increased racism among the youth,
  - ✓ An environment conducive to social and cultural conflicts,
  - ✓ Marginalization of the youth, leading them to terrorist organizations,
  - ✓ Ghettoization, and
  - ✓ Segregation
-

An important finding demanding further discussion is about the level of education. As the refugees' level of education increases, they express a more favorable outlook towards adaptation. In particular, those who had received secondary education or less express a higher willingness to return, and lower inclination to consider Turkey as their home. In contrast, among those with a bachelor's degree or post-graduate degree, the willingness to stay and attachment levels are markedly higher.

- ✓ As the level of education rises, the relations with government agencies improve, along with the skills of self-expression and communication. These factors contribute to enhanced social adaptation on part of the individual.
- ✓ Furthermore, individuals with a higher level of education are more inclined towards empathy, and thus have a more understanding outlook towards the concerns Turkey has on this matter.
- ✓ In this light, significant projects for the education of the refugees, boosting their education levels, is a definite must. Failure to do so will only grow a thoroughly dissatisfied group willing to engage in conflict. The low level of education among the refugees in Turkey increase this risk substantially.

Another important finding of the study is about the occupations and the economy in general. In particular, the unemployed and housewives express really low levels of sympathy towards Turkey. The workers also express similar views. In contrast, the shopkeepers, civil servants (paid employees of various government agencies) and students note a higher level of commitment to Turkey. Economic interests and incomes can go a long way in explaining this picture. Indeed, as the unemployed and workers complain mostly about the exploitation of labor, while the shopkeepers and civil servants are rather concerned about racists attitudes. These concerns seemingly arise out of continued discussions about contracted personnel employed by various government agencies in Turkey, and about Syrian shopkeepers. It is true that economics is the most important means towards establishing deep-rooted relationships between the citizens (Iceland, 2014). Therefore, the steps Turkey is to take on this front are most crucial.

- ✓ The economic status of the refugees will determine their future position in Turkey.
  - ✓ Their attitudes towards social, cultural, and ethnic issues will change in parallel to their economic earnings.
-

The refugees' gender-based perspectives towards Turkey are also crucial. Given the fact that women are the group that raises the children, and that women are also have virtually no interest in integration into Turkish society, the future may bring substantial problems. The refugee women's willingness to embrace Turkey as their home, and their willingness to stay are very low. In contrast, the men seem to be much more interested in integration in Turkey, and in living together. Yet, the perspective of the women will be a more predominant determinant of the outlook of the next generation of refugees. Therefore, one of the fundamental contributions to reducing social conflict, in the event that the refugees do not return to Syria, could be made by altering the women's outlook for the better. Indeed, the views of women differ substantially from those of the men. This discrepancy is probably associated with sociological and psychological factors. In particular, the relative freedom of movement the men have in Turkey, their ability to work in various occupations, compared to the alternative of returning to Syria to take part in the war, may go a long way in understanding their more favorable outlook. On the other hand, refugee women live in the same society as Turkish women, but do not have a life comfortable enough to be comparable to those of Turkish women on the social and economic front, which can lead to negative psychological motivations.

- ✓ One should never forget that today's social conflicts and acts of terror, and particularly the ones the West experiences, are triggered by second and third generation immigrants, rather than first generation.
- ✓ Indeed, the analysis of the results with reference to age groups reveal that the 15-19 age group suffer from the lowest rates of adaptation to Turkey.

The attitudes of the citizens and agencies of the Republic of Turkey play a major part in determining the adaptation levels of Syrian refugees in Turkey. The respondents generally noted a higher level of satisfaction with the attitudes of the agencies, compared to less favorable opinions about the attitudes of individual citizens. 6% more of the respondents voiced complaints about the attitudes of individuals, compared to those complaining about the attitudes of agencies. Such attitudes reveal the need for individuals to be more careful about their relationships with refugees. The citizens of the Republic of Turkey need to get accustomed to the idea that the refugees are part of this society, even if for a temporary time frame only, and to meet them on common ground. The same applies for the refugees as well. The refugees need to make more effort to adapt to society, and to be more respectful of the culture, customs, and traditions of Turks. In other words, even if the refugees do not embrace

---

Turkey as their homeland, or do not envisage a shared future with the Turks, they need to accept it as the only place extending open arms to them, providing them the means to sustain their life, if only for a limited time. Otherwise, integration will be a much harder task, and will lead to insurmountable problems in the future.

Furthermore, in a case comparable to the one which happened in Europe, Turkey will also see individuals lacking the skills required for adaptation to and integration with the social order, as well as qualifications and education will cluster in certain neighborhoods, bringing about ghettos inhabited by these minorities only.(Fuller, 2010; Sönmez, 2016) This will pose substantial social problems in Turkey, including but not limited to its metropolises. Therefore, it is necessary to settle the immigrants homogenously in cities throughout Turkey, and to keep them under the control of the state.

In conclusion, Turkey, in performing its humanitarian duty by accepting approximately 4 million Syrian refugees, also took substantial risks. The failure to ensure the adaptation of these immigrants, who are not deemed very likely to return in the short-term may lead to significant social problems and episodes associated with the refugees, in a period of 5 to 10 years. The present study focused mostly on the youth, and found that the young, women, unemployed, and illiterate are not very enthusiastic about adaptation. Taking into account the fact that the women, children, unemployed, and the young constitute a majority of the refugees, coupled with their low level of education, it would not be far-fetched to argue that future may bring serious problems to Turkey. On the other hand, individuals around the age of 30, with a higher level of education and economic income are observed to be more inclined towards adaptation. Indeed, the older the refugee, the more emphatic the loyalty for the sacrifice of Turkey becomes. In contrast, the individuals who arrived in Turkey as children lack such awareness. In this context, the majority of the respondents in the 15-19 age group, who noted the least inclination towards adaptation, were in 8-12 age group at the time of their arrival. These can be considered the seeds of major risks to affect Turkey in the future. Considering the fact that the vast majority of the acts of terror inflicted in the West were committed by second and third generation immigrants, this will make the risks posed by this state of affairs more evident. Another finding of this study is the prominence of ethnic identity among the refugees, compared to religious and cultural affinity. Therefore, subsequent generations of refugees could focus more on ethnicity, bringing about a society open to conflict. That is why Turkey urgently needs to develop and implement serious social,

---

cultural and economic programs, in addition to just opening up the border for refugees, and providing them with material assistance.

References

- Aliyev , R., & Ögülmüş, S. (2016). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kültürlenme Düzeylerinin İncelenmesi, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 89-124.
- Arapoglou, V. P. (2006). Immigration, Segregation and Urban Development in Athens: The Relevance of the La Debate for Southern European Metropolises, *The Greek Review of Social Research, special issue C*, (121) 11-38.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-68.
- Castles, S. ve M. J. Miller (2008) *Göçler Çağı-Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev., Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- El-Dakuki, İ. (2001). Arapların Gözüyle Türkler, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi, Beyrut.
- Fuller, G. E. (2010). *İslamsız Dünya*, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Göç İdaresi. (2019, 06 23). *T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*. 06 23, 2019 tarihinde <https://www.goc.gov.tr>: https://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 adresinden alındı.
- Hatton, T., (2016). “Timothy Hatton:’ValjRedan i LägrenVilka Som SkaFåAsyl”’, MariannaBjörklund ve JohanSchück“ün yaptığı röportaj, Nisan 2016, <http://fokus.dn.se/timothy-hatton-valj-redan-i-lagren-vilka-som-ska-fa-asy/>.
- Iceland, J. (2014). Residential Segregation: A Transatlantic Analysis, Migration Policy Institute, Washington, D.C.
- Kara, Ö.M., Yiğit, A. ve Ağırman, F. (2016). “Çukurova Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Suriyeli Mülteci Kavramına İlişkin Algılarının İncelenmesi”, *Journal of Theory and Practice in Education*. 2016, 12(4): 945-961.
- Meşe, G. (1999). Sosyal Kimlik ve Yaşam Stilleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Montreuil, A., & Bourhis, R. Y. (2001). Majority acculturation orientations toward "valued" and "devalued" immigrants. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(6), 698-719.
- Romero, A. J., & Roberts, R. E. (2003). Stress Within a Bicultural Context for Adolescents of Mexican Descent. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 9(2), 171–184.
-

-
- Sirkeci, İ., Yüceşahin, M. M., & Şeker, B. D. (2015). Uyum Çalışmalarına Giriş. B. D. Şeker, İ. Sirkeci, & M. M. Yüceşahin içinde, *Göç ve Uyum* (s. 1-10). London: Transnational Press London.
- Sirkeci, İ., M.M. Yüceşahin, (2014), “Türkiye’de Göç Çalışmaları”, *Göç Dergisi*, 1 (1): 1-10.
- Sönmez. M. E., & Mete, M. (2015). Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Profili ile İnsan Kaynağının Belirlenmesi ve Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri. *International Congress of the Turkish Association of Geographers*, 21-23 Mayıs, Ankara.
- Sönmez, M. E. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Mekânsal Dağılışı ve Geleceği. *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu* (s. 392-400). Ankara: TÜCAUM.
- Sönmez, M. E. ve Adıgüzel, F. (2017). Türkiye’de Suriyeli sığınmacı Algısı: Gaziantep Şehri Örneği, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3): 797-807.
- Şeker, B. D. (2015). Göç ve Uyum Süreci: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. B. D. Şeker, İ. Sirkeci, & M. M. Yüceşahin içinde, *Göç ve Uyum* (s. 11-26), Transnational Press London, London.
- Tunç, A.Ş, (2015). “Mülteci Davranışı Ve Toplumsal Etkileri:Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, *Tesam Akademi Dergisi*, 2 (2): 29 – 63.
- UNHCR. (2019, 0123. *Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü*. 0123, 2019 tarihinde [www.unhcr.org:http://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar](http://www.unhcr.org/http://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar) adresinden alındı
-

Barak İskân Şiirlerinde ve Türkülerinde Osmanlıya Başkaldırı*

Behiye KÖKSAL**

Özet

Baraklar, Gaziantep'in Nizip, Oğuzeli, Kargamış ilçe ve köyleri ile şehir merkezinde dağılmış halde yaşamaktadırlar. Kargamış çevresinde Suriye sınırında yaygın bir yerleşime sahiptirler. Barak aşireti, Orta Asya'dan göçmüş olan bir Türkmen aşiretidir. 19. yy'a kadar göçer hayat yaşamışlar; 19. yy'da yerleşik hayata geçmişlerdir. Osmanlı döneminde birkaç defa zorunlu iskana ve göçe tabi tutulmuşlardır. Zorunlu olarak iskan edildikleri bölgelerden birisi de bugün Suriye sınırları içinde bulunan Rakka çevresidir. Bu göçler Baraklar için acı olmuştur. Baraklar bu göçlerle ilgili acılarını türkülerinde, şiirlerinde anlatmışlardır.

Halk türküleri resmî olmayan tarihtir. Savaşlar, göçler halka nasıl yansımıştır? Halk nasıl etkilenmiştir? Sözlü edebiyat bunları anlatır. Barak türküleri de göçün, iskanın acısını anlatmış, gizli bir dille de Osmanlı'dan şikayetçi olmuştur. Barak halk şairleri mesela Dedemoğlu, Kılıçoğlu, destan ve hikayelerinde göçlerin acısını anlatmışlardır. Bu durum sadece Baraklara özgü değildir. Yakın bir coğrafyada yaşamış olan ve Avşar aşiretinin Osmanlı ile anlaşmazlığını anlatan Dadaloğlu, Osmanlı'ya başkaldırının timsali olmuştur.

Halkbilimi halkın yaşayışıyla ilgilenir. Bizim de konuyu incelerken kaynağımız halkın ağzından dökülen şiirler, türküler ve ağıtlar, olmuştur. Baraklar ile Osmanlı ilişkisi sözlü kültür açısından incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Barak, sözlü kültür, halk şairleri

A Rebellion Against Ottoman in Barak Settlement Poems and Folk Songs

Abstract

Baraks have lived in Nizip, Oğuzeli, Kargamış villages and town in Gaziantep and the city center of Gaziantep dispersedly. They have settled extensively in Kargamış region near the Syrian border. Barak tribe is a Türkmen tribe which is migrated from Central Asia. They have lived as a migrant until the 19 century. They have compulsory migration and settlement in the Ottoman period. Rakka is a place within the Syrian borders is a place where they have compulsory settled. These migrations are painful for Barak. They have expressed their painful in their songs and poems.

Folk songs are an informal history. How wars and migrations are reflected to the public? How they are affected? Oral literature tells us these effects. The Barak folk songs have expressed the pain of the compulsory migration and settlement and they have complained from Ottoman with an implicit dialect.

Barak folk poets such as Dedemoğlu, Kılıçoğlu have described the pain of the migration. This situation is not only specific to Baraks. Dadaloğlu who is lived in a near place and described the conflict between Ottoman and Avşar tribe is a symbol of the rebellion to the Ottoman.

---

* 14-17/10/2015 tarihinde düzenlenen Uluslararası Osmanlı Araştırmaları (OSARK) Kongresinde sunulmuş, kongre kitabında yayınlanmamış olan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Doc.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Folklore is interested in living of the public. In this study our source are folk songs, poems and elegies. The relation between Baraks and Ottoman are examined in terms of oral culture.

Key words: Barak, oral culture, folk poets

Barak İskân Şiirlerinde ve Türkülerinde Osmanlıya Başkaldırı

Türküler, halkın yaşantısındaki savaş, seferberlik, göç, isyan gibi hadiseleri; aşk, sevda, hasret gibi ferdi konuları, halkın estetik anlayışına uygun söz ve ezgi bütünlüğü içerisinde dile getirir. Çok zengin bir tematik yapıya sahip olan türküler, toplumu topyekûn ilgilendiren siyasî ve sosyal içeriğiyle aynı zamanda yazılı ve resmî olmayan tarihtir. Söyleyeni belli bir sözlü şiir sanatı kolu olan âşık şiirleri de aynı tematik yapıyla karşımıza çıktığında tarihî bir vesika olma işlevini de taşır. Bu tarihî vesika oluş, resmî ve yazılı tarihten çok daha farklı bir bakış açısıyla karşımıza çıkar.

Osmanlı döneminde Gaziantep'in Barak yöresinde yaşamakta olan zorunlu göçe ve sürgüne maruz bırakılmış olan Barak Türkmenlerinin Osmanlı devlet yönetimi ile ilişkilerine sözlü kültür verileri ışığında bakacağız. Sözlü kültür yüz yüze iletişimle paylaşılan ve aktarılan kültürdür. Yazıdan önce başlamıştır, yazının kullanılmasından sonra da devam etmiştir, günümüzde de devam etmektedir. Sözlü kültür ile o bölge halkının başlangıçtan beri geliştirdiği değerler, sözlü edebiyat ürünleri, tecrübeler aktarılır. Toplumsal olaylar, siyasî gelişmeler, tarihî olaylar, göçler, seferberlikler, kıtlık, sel, deprem gibi felâketler halkın hafızasında bazen bir türkü, bazen bir efsane, bazen bir destan olarak yer alır. Sözlü kültür olaylara halkın bakış açısını yansıtır. Mesela halk şairleri nerdeyse tamamen devlet yönetimine uzak çevrelerde yetişmişler, önemli bir bölümü köy ve kasaba çevrelerinde yaşamış ve buldukları çevre halkının adeta tercümanı olmuşlardır. O çevrede yaşanan problemler, ıstıraplar şairlerin dilinde ifadesini bulmuştur. Kökeni ozan-baksı geleneğine dayanan âşıklara Anadolu'nun her köşesinde tesadüf edilmiş, özellikle 19. yüzyıldan itibaren de İstanbul'da teşkilatlanmış bir yapıda karşımıza çıkmışlardır. Fuat Köprülü'nün bildirdiğine göre İstanbul'un muhtelif yerlerinde âşıkların devam ettiği kahvehaneler kurulmuş olup bunların en meşhuru da Tavukpazarı'ndaki âşıklar kahvesidir.¹ Burada bir âşık kâhyasının tayin edildiğinden ve devlet tarafından maaş bağlandığından söz edilmektedir ki bu durum devletin âşıkları kontrol altında tutmak çabasını göstermektedir. Zira âşık şiiri yüzyıllarca klasik şairlerimiz tarafından küçümsenmiş, âşıkların şiirleri basit, âhenksiz, zevksiz olarak değerlendirilmiştir.

¹ Fuat Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, (Ankara: Millî Kültür Yay., 1962), 526-527

Halk Şiirinin Protesto İşlevi

Folklor metinleri yazıldıkları şart ve sebeplerden ayrı düşünülemez. Sözlü gelenekle gelen ve yayılan sözlü edebiyat verileri söylendiği ortamdan bağımsız düşünülemez. İşlevsel halk bilimi teorisinin öncülerinden William R. Bascom, folklor verilerin antropolojik bir görüşle yaklaşmış ve sosyal bağlama dikkat çekmiştir.² Bascom'un, folklorun hoşça vakit geçirme, eğlenme, eğlendirme, değerlere, toplumsal kurumlara destek verme, eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması ve toplumsal, kişisel baskılardan kurtulma şeklinde belirlediği işlevlere işlev teorisinde bazı eksiklikler olduğu söylenerek³ bir de protesto işlevi eklenmiştir. İlhan Başgöz, folklorun protesto işlevine dikkat çekmiştir.⁴ Barakların iskan ve göç hadiselerinin yaşanmış olduğu dönemde yaşamış olan Barak halk şairlerinin şiirleri ile konuyla ilgili türküler bugün de Barakların sözlü kültüründe mevcuttur. Barak'ta türkü geleneği ve âşıklık devam etmekte, Barak odalarında eskisi kadar geleneksel yapıda olmasa bile söylenmektedir. Bu metinlerde yer alan göç hikâyeleri Barakların sözlü tarihini canlandırmakta, o dönemlerin kahramanlarını yaşatmaktadır. Söylendiği dönem itibariyle bu ağıt, türkü ve destanlar Barakların yaşadıkları göçleri anlatırken, devlet tarafından emrolunan zorunlu göçe de geri planda bir tepki ve başkaldırı mevcuttur. Aslında mesele biraz da Barakların söz dinlemeyi sevmeyen ve vurdulu kırdılı bir yapıya sahip olmaları, devletin de onlara bir düzen vermeye çalışmasıdır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi halk türküleri ve âşıkların deyişleri olayları anlatırken pervasız olmuştur. Bu âşık şiirinin nerdeyse bütün yüzyıllarında böyle olmuştur. Hatta 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kimi âşıklar iyice siyasileşmiş, çeşitli siyasî görüşlerin savunuculuğunu ve devletle mücadeleyi dile getiren çok sayıda şiir söylemişlerdir. Zira zaten âşıklar büyük ölçüde kendilerini gerçeği söyleyen, toplumun dertlerini dile getiren bir görev yüklenmiş olarak görmektedirler.⁵ 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren âşık şiirinde kimi âşıkların âşık yerine halk ozanı ifadesini tercih etmelerinde de bu halka tercüman olma işlevini ön plana çıkarma yaklaşımı sezilmektedir.

Baraklar Hakkında

Baraklar Gaziantep civarında Nizip, İslahiye, Oğuzeli, Karkamış ilçelerinde ve köylerinde yaşamaktadırlar. Gaziantep yöresinde yaşayan Barak aşiretleri eski geleneksel

² William R. Bascom, "Folklorun Dört İşlevi", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, ed. M.Öcal Oğuz, Selcan Gülçayır, (Ankara:Geleneksel Yayıncılık, 2010), 71-86

³ İlhan Başgöz, *Türkü*, (İstanbul:Pan Yayıncılık, 2008),143

⁴ İlhan Başgöz, "Halk Edebiyatı ve Folklor", *Folklor Yazıları*,(İstanbul:Adam Yayınları, 1986), 256

⁵ Behiye Köksel, *20. Yüzyıl Âşık Şiiri Geleneğinde Kadın Âşıklar*, (Ankara:Akçağ Yayınları, 2012), 53,54

yapısını ve kültürünü büyük ölçüde muhafaza etmektedirler. Barakların zengin bir sözlü kültürleri vardır. Yakın zamana kadar işlevsel olan, bugün de bazı köylerde muhafaza edilmeye çalışılan Barak odaları icracı, aktarıcı ve dinleyici- izleyicinin yüz yüze iletişim kurması ile gelişen ve kurumsallaşan sözlü kültürün yaşadığı, yaşatıldığı yerler olmuştur. Baraklar, geleneksel kültürlerine, eski aşiret geleneklerine o kadar bağlı kalmışlardır ki bugün de Gaziantep folkloru ile alâkalı çalışmaların önemli bir bölümü Baraklara ayrılmıştır.

Barakların Anadolu'ya geliş tarihleri hakkında çelişkili bilgiler mevcuttur. Bir görüşe göre Horasan bölgesinde yaşayan Baraklar, Akkoyunluların Osmanlılara yenildikleri Otlukbeli savaşıdan sonra İran ve Anadolu içlerine göç etmişlerdir. 16. yy başlarında Uruz Bey komutasında 87.000 veya 84.000 hane çadır halkı Anadolu'ya gelerek Yozgat ve Sivas civarlarına yerleşmişlerdir. Anadolu'ya geldiklerinde bölgede bulunan halk ve aşiretler ile anlaşamamışlar, Osmanlı'ya haklarında şikâyetler gitmiş ve 21 Aralık 1691 tarihli iskân fermannamesi ile daha güneye Urfa ile Rakka arasında kalan bölgeye yerleştirilmişlerdir. Kadızade Hüseyin Paşa ile başlayan ve Yusuf Paşa ile devam eden sürgün hareketi sırasında isyan eden oba beyleri idam edilmiş, başsız kalan obalar da büyük ölçüde dağılmışlardır.⁶ Barak âşıklarından Süleyman bu bozgunu şiirinde şöyle dile getirmiştir:

Yusuf Paşa tuğlu fermanlı vezir,
Saf tutmuş ordusu emrine hazır,
Bağlandı derbentler bulundu kusur,
Uyan Şahin Bey'im dön bak ardına.

Hoyrat girmiş aslanların yurduna,
Duman almış şu görünen dağları,
Zalim kırmış goncaları, gülleri,
İpe gitti hep obanın beyleri,
Uyan Şahin Bey'im dön bak ardına.

Rakka'dan Colap'a döküldük yola,
Kesilen kelleler gelmiyor dile,
Suçumuz ne idi sürüldük çöle,

⁶ http://www.barakturkmenleri.org/index.php?option=com_content&view=article&id=82:barak-tarihi-1500-1691&catid=36:barak-tarihi&Itemid=18 ziyaret: 13.10 2015

Uyan Şahin Bey'im dön bak ardına.⁷

İskânın acısı sadece alışılan yurtları bırakmak değil, serin ve sulak, yeşillik bölgelerden çöl iklimine sürülmekle artmaktadır. Sözlü tarih kaynaklarında 80.000 ya da 84.000 hane olarak göç eden göç halkı kimilerine göre 4.000'i abtallar, çalgıcılar olmak üzere aslında 80.000'dir.

Baraklarda bilhassa halk oyunları ve halk türküleri çok gelişmiştir. Barak ağzı türküler karakteristik bir yapı gösterir. Barak türkülerinde gördüğümüz temalar arasında ayrılık, hasret, gurbet, aşk, yiğitlik, kahramanlık ve iskân önemli bir yer tutar. İskân dışındaki temalar herhangi bir bölge ile farklı değildir. Ama iskân türküleri sadece Baraklara özgüdür diyebiliriz. Bunun sebebi de iskân türkülerinin Barakların hayatından doğmuş olması, yaşadıkları iskân hadiselerinin türkülerine yansımalarıdır. Sözlü kültür, özellikle efsaneler, türküler ve âşık şiirleri her ne kadar sözlü tarih niteliği taşısa da elbette tarih değildir. Nasıl ki Oğuz destanı, Ergenekon, Göç destanı gibi destanlarımızın tarihle alâkası olsa bile tarihî birer vesika olmadıkları gibi. Zaten bizim maksadımız da tarihî aydınlatacak vesika aramak değil, tarihî, siyasî, sosyal kimi hadiselerin halkın edebiyatındaki yansımalarını görmek ve göstermektir. Ve ilaveten halkın bakış açısını ve nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır.

İncelediğimiz göç, kavga ve savaşı anlatan türküler ve âşık şiirleri hangi iskânı anlatmaktadır? Bu eserlerde anlatılan vatandan, yurttan kopma acısı Barakların eski yurtları olan Horasan'dan kopma mıdır, yoksa Halep, ya da Rakka gibi illere zorunlu olarak gönderilmelerinin acısı mıdır, tam olarak metinlerden çıkarmamız mümkün değildir. Ayrıca yiğitlik, kavga şiirleri aşiretlerin birbirleri ile olan kavgalarını mı, yoksa devletle kavgalarını mı anlatmaktadır? Bunu da kavga şiirlerinden tam olarak çıkarmak mümkün olmamaktadır, elimizdeki metin doğrudan doğruya iskânı anlatan bir metin değilse. Barak şairlerinin şiirlerinde kavga ve mücadele konusu çok yer alır, bunda herhalde onların çevresiyle iyi geçinemeyen ve kavgacı yönü ağır basan genetik kodlar taşıyan bir topluluk olmasının rolü büyüktür.

1928 yılında bu bölgeye gelen Cahit Tanyol, Barak ovasında yatmadığı köy odası, gezmediği köy kalmadığını, bilgi kaynağını, bu geziler ve bu geziler sırasında tanıdığı şifahi tarihçi olarak ifade ettiği İdris Ağa ve Alaman Ahmet adlı şahıslardan bilgiler almış olduğunu,

---

⁷ http://www.barakturkmenleri.org/index.php?option=com_content&view=article&id=82:barak-tarihi-1500-1691&catid=36:barak-tarihi&Itemid=18

---

aldığı bilgilere göre Barakların hayvancılıkla uğraştıklarını, göçer olduklarını, Urfa yakınında Ayniriz'de ve Rakka'da yerleştiklerini, Anadolu'ya Firuz Bey komutasında geldiklerini, daha sonra Firuz Bey'in Barak ovasını bırakarak İran'a geçtiğini, Rakka havalisi, Hama-Humus ve Halep'in bir kısmının Barak Türkmenlerinin yerleşim yerleri olduğunu belirtmektedir.⁸

Barak aşireti, Orta Asya'dan göçmüş olan bir Türkmen aşiretidir. 19. yy'a kadar göçer hayat yaşamışlar; 19. yy'da yerleşik hayata geçmişlerdir. Osmanlı döneminde birkaç defa zorunlu iskân ve göçe tabi tutulmuşlardır. Zorunlu olarak iskân edildikleri bölgelerden birisi de bugün Suriye sınırları içinde bulunan Rakka çevresidir.

İskân Şiirleri

Sözlü tarih verileri Barakların Horasan'dan yola çıktıklarını, Erzurum, Yozgat, Kayseri, Maraş yolunu izlediklerini, Culap'a yerleştiklerini, burada aralarında ihtilaf çıktığını ve göçe başladıklarını da ifade etmektedir. TRT tarafından Barak ovası İkizce köyünde çekilmiş olan *Derin Kökler* belgesel programında kaynak kişiler bu göçü ve olayı iskân türküleriyle pekiştirerek aktarmaktadırlar:⁹

"Sana derim sana ey Abbas Paşa/Askerin sığmıyor dağ ile taş/Bir kılıç sallasam düşersin Muş'a/Muş'ta duramazsan düşersin Van'a." Bu dizelerde Abbas Paşa adlı bir paşa ile mücadelenin yaşandığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar adı geçen belgeselde kaynak kişi Abbas Paşa'nın Arap tarafından bir yiğit olduğunu tahmin yürüterek söylese de burada hükümet tarafından görevlendirilmiş olduğu paşa unvanından anlaşılmaktadır.

"Sabah namazında evler göç oldu/Çarhacılar birbirine düş oldu/İskân deresinde zor döğüş oldu." Dizeleri de iskânın zahmetini dile getiren çok sayıda türküden biridir.

Aslında bütün bir göç hikayesini Barak âşıklarının deyişlerinde bulmak mümkündür:

Deve, koyun çoktur insan kalaba,
Susuz hayvan inileşir çöllerde.

Dedemoğlu der ki aşkın bağından,
Aşırdılar bizi Yozgat dağından,
Anadolu Sivas şehri sağından,

⁸ "Baraklar Üzerine Söyleşi", <http://www.turkmensitesi.com/baraklar.html>, ziyaret:30.09.2015, sa: 24.00

⁹ *Derin Kökler Programı*, TRT 4 erişim tarihi:3.10.2015

Bizden sonra bir nam kalsın ellere.¹⁰

İskânın meşhur âşıklarından olan Dedemoğlu, yukarıya bir bölümünü aldığımız bu türküde yola nasıl çıktıklarını, kaç ev olduklarını, çölde hayvanlarının susuz kaldığını anlatır. Türküden iskân edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Yola çıktıklarında aşiretin başı Firuz Bey'dir:

"Toplandık aşiret geldik Culap'a,
Baş bend de Firuz Bey'in değil mi?¹¹"

Dedemoğlu ve Kılınçoğlu adlı âşıkların şiirleriyle süslenenek anlatılan göç hikâyesine göre Türkmen aşiretlerinin Osmanlı Devleti ile arası açılmıştır. Padişaha Türkmen oymaklarının emirlere uymadıkları ve çevrede talan yaptıkları, karışıklık çıkarıkları haberleri gelmesi üzerine padişah Yusuf Paşa'yı gönderir, Arabistan ile Gaziantep sınırı arasındaki Colap'a yerleşmelerini ferman eder. Dedemoğlu bu hikâyeyi anlatır. Aşiretlerin beyi bu göç sırasında Firuz Bey'dir.¹²

İskân, sadece Barak Türkmenleri için söz konusu olmamıştır. Güneydeki Türkmen aşiretlerinin sözlü tarihlerinde ve kültürlerinde hep iskândan bahis vardır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Türkmenlerin yaşadığı bölgeleri dolaşan Ali Rıza Yalın, Kolaş aşiretinin yaşlılarından Ömer Ağa ile konuşması sırasında şöyle bir bilgiye yer verilir: "Kolaş aşireti vaktiyle Anadolu'da büyük bir aşiretmiş. Bu aşiret Horasan'dan gelmiş, buralarda pek çok yıllar vakit geçirmiş. Sultanlarla iyi geçinememiş, sonunda belirsiz ve sahipsiz adından başka bir şey kalmamış."¹³ Yalman, Ceyhan civarlarında yerleşmiş olan Karahacılı aşiretinin yerleşmek için hükümete başvurduğunu, onları Akif Paşa'nın yerleştirdiğini, yerleşmek istemeyenlerin de göçer hayata devam ettiğini belirtmektedir.¹⁴

Türkmen aşiretlerinin üzerine gönderilen bir başka paşa da Derviş Paşa'dır. Derviş Paşa'nın gönderilme sebebi kaynak kişilerin bilgilerine göre aşiretlerin birbirleri ile bitmeyen

¹⁰ Mazlum Nusret Kılıçkiran, *Öyküleri ve Türküleriyle Kilis*, (Bornova:1973), 11

¹¹ Cevdet Avcı, *Gaziantep Barakları Anonim Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Araştırması*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2015,41

¹² Kılıçkiran,11-12

¹³ Ali Rıza Yalman, *Cenup'ta Türkmen Oymakları*, (Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 15

¹⁴ A.g.e.,23

kavga ve çekişmeleridir. Değiş Paşa, Tecirli ve Ceritli obalarında düzeni sağlamış ve yaylaya çıkmalarını yasaklamıştır.¹⁵

Güney bölgesinde yetişen Türkmen aşiretlerinin yetiştirmiş olduğu en tanınmış saz şairlerinden birisi olan Dadaloğlu, Türk halk şiirinde protestonun en önemli örneğidir, diyebiliriz. Osmanlı ile ihtilafli olan Avşar aşiretinin sözcüsü olmuş ve şiirlerinde Avşar aşiretinin başkaldırısını dile getirmiştir. Yalman, Dadaloğlu için siyasî inançları bakımından Osmanlıya karşı olduğunu, Osmanlı hükümetinin idare ve icraatından zaten bütün Türkmenlerin rahatsız olduğunu belirtir.¹⁶ Dadaloğlu'nun şu şiirini örnek gösterir:

İlgınca, sılınca görünen dağlar
Yoksa Türkmen ili başın boran mı?
Deli gönül kaynayıp da coşunca,
Hey ağalar coşacağım güman mı?
...
Aşağıda akça kuğum ötünce,
Katar başım mayalarım sökünce,
Şah'tan ferman Türkmen eli göçünce,
Daha da hey Osmanlıya aman mı?

Dadaloğlu türküleri, Barak Türkmenleri arasında da söylenir. Yalman, Gaziantep'in Nizip ilçesi ile Suriye sınırları içinde Kilis'in 1 saat güneyinde bulunan bir köyde Dadaloğlu türkülerini kaydettiğini belirtmektedir.¹⁷

İskâna tabi tutulma, alıştığı düzeni bırakma, geride kalan yaylaya, ovaya duyulan özlem ve ayrılıktan doğan hüznün şiirlerde gizli bir sitemle karışık olarak kendini gösterir: İstanbul'dan ferman gelmiş nideyim,

Göç çekip de meratibe gideyim,
Yaylam seni kime emanet edeyim,
Ben gidiyom telli yaylam kal kalan.
...
İlbeyoğlu kestirmiyor gümanı,

¹⁵ A.g.e.,347-351

¹⁶ A.g.e.,65

¹⁷ A.g.e.,67-69

Ala gözden gelir yürek dumanı,
Ardı bozlak önü yaylak çımanı
Ben gidiyom telli yaylam kal kalan.¹⁸

Barak bölgesindeki Beydili aşiretinin seksen bin çadırla Horasan'dan yola çıkışını, iskân edilişlerini, üzerlerine Yusuf Paşa'nın gönderildiğini yöre âşıklarından Daşbaşıoğlu şöyle dile getirmektedir:

Seksen bin hana da iskan olundu,
Nice kara günler gördü Beydili,
Yusuf Paşa üstümüze varanda,
Göç ilen düşmana vardı Beydili.

...

İmdada gelmiyor Çarkevi Irak,
Kara günlerde koç yiğit gerek
Koç erlik erledi Bayındır Barak
Tay'ı Muveli'yi sürdürü Beydili.¹⁹

Barak iskân şairlerinden en meşhurları ve elimizde en fazla şiirleri bulunanları Dedemoğlu ve Kılıçoğlu'dur. Onların yanı sıra Taşdemir, Kul Hüseyin ve Taşbaşıoğlu'nun da iskânla ilgili şiirleri mevcuttur. İskan türküleri çoğunlukla Horasan'dan kalkıp göç etmenin acısını anlatır, aşağıya bir bölümünü aldığımız bu konuda söylenmiş olan türkünün Ağcaköylü Silo adlı bir kişiden dinlendiği ve kaynak kişinin türkünün Kul Hüseyin'e ait olduğunu belirttiği anlaşılmaktadır.²⁰

"Horasan'dan kalktık eyledik sökün,
Yüklettik yükümüz dertle gam bütün."

Bu bölgedeki Türkmenlerin ilişkilerine ve düzenlerine hükümetin karışması kimi zaman da aralarındaki ihtilaflar sebebiyle birbirlerini şikayet etmelerinden dolayıdır. Bunun örneklerinden birini İlbeyli Türkmenlerinde görmekteyiz. İlbeylilerden Yusuf Bey'in yeğen Bey adlı oğlu diğer bir Türkmen aşiretinden Ağca Kuğu adlı bir kıza tutulur ve onu zorla alır.

¹⁸A.g.e., 286

¹⁹ <http://www.sevilensarkisozleri.com/gaziantep-yoresi-turkuleri-bir-haber-geldi-de-koca-duraktan-sarki-sozleri-53848.aspx#sthash.MyyfynQ4.dpuf>

²⁰ Ömer Özbaş, *İlbeyli Türkmenleri Arasında*, (Gaziantep:Gaziantep Halkevi Yayınları, 1939), 40

Kızın aşireti bu durumu hazmedemeyerek hükümetle birlik olarak İlbeylilerin üzerine yürür. Cihan Ali adlı âşık deyişinde bu konya şöyle değinir:

"Bizim ilde bir Osmanlı zuhretti/ Er olanlar kendi korksun başından/ Yeğen Bey'im İlbeyli'nin gülüdür/Ona sual edin bülbül kuşundan."²¹

Şu şiir de iskan için görevlendirilen Osmanlı paşası Yusuf Bey'den söz etmektedir. Şiirde 80 000 evle göçe edildiği bilgisi de mevcuttur:

"Kadioğlu Yusuf Paşa gelende,
Yala dünya benşim derdi Beydili.
Seksen bin evle iskân olanda,
Tayı, Muvali'yi kırdı Beydili."

Şu dörtlük de Osmanlının tavrı ve Osmanlıya bakış hakkında fikir vermektedir:

"Firuz Bey'den Muslu Bey'e bir selam,
Gelin bu ellerden göçelim dedi.
Al-i Osman oğluna karşı durulmaz,
Vakitlice arayı açalım dedi."²²

Sonuç

Sonuç olarak Barak Türkmenlerinin Güney bölgesindeki diğer Türkmen aşiretleri gibi Osmanlı yönetimi ile ilişkileri düzenli olmamış, çoğunlukla ihtilaflar yaşanmıştır. Bu düzensiz ilişkilerin sebepleri şöyle sıralanabilir:

Horasan'dan göç yollarını takip ederek gelen bu Türkmen aşiretleri alışkın oldukları göçer hayatı sürdürmek istemişlerdir. Oysa Anadolu topraklarında Türklerin yaşantısı yerleşik olmuştur. Aşiretler bu düzene alışmak istememişlerdir.

Türkmen aşiretleri çoğunlukla kurallara karşı çıkan bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu aşiretlerin yapısında kavga ve başkaldırı vardır. Aşiretler birbirleri ile de hep kavgalı olmuşlar, bu kavgaları da devlet yatıştırmak durumunda kalmıştır.

²¹ Ömer Özbaş, *İlbeyli Türkmenleri Arasında*, (Gaziantep:Gaziantep Halkevi Yayınları, 1939), 24-25

²² *Tarihi ve Kültürüyle Barak Karkamış*, Karkamış Kaymakamlığı Yayınları, 2006, 20-21

Gerek âşıkların şiirleri, gerekse halk türküleri olayları çekinmeden, cesaretle anlatmışlar, halkın bakış açısını dile getirmişlerdir. Oysa klasik edebiyat mensupları çok büyük oranda sarayın icraatlarına eleştirel yaklaşmamışlar, sultanlar ile dostluk içinde olmuşlar ve yazdıkları kasidelere verilen bağışlarla yaşamışlardır.

İncelediğimiz sözlü kaynaklar, bölge âşıklarının şiirleri Osmanlı'nın başka bazı topraklarındaki Türkmen aşiretleri gibi Baraklar ile Osmanlı yönetimi arasında da iskândan kaynaklanan olumsuz ilişkiler olduğunu göstermektedir. Halk şiirinin beşinci işlevi olarak kabul edilen protesto işlevi göç ve iskânla ilgili tarihsel gerçeklere bağlı olarak Barak bölgesine ait türkü ve deyişlerde dikkate değer bir biçimde kendini göstermektedir. Barakların bugün de Barak odaları başta olmak üzere çeşitli icra mekânlarında bu deyişler söylenmektedir. Baraklar bu şekilde eski hâtıralarını, göç hikâyelerini yaşatmaktadırlar. Canlı tutulan bu hâtıralar, yaşanan ortak tarihî olaylar aşiretin aidiyet duygusunu pekiştirmektedir.

Kaynakça

Araştırma İnceleme Eserler

Avcı, Cevdet, *Gaziantep Barakları Anonim Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Araştırması*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Adana: 2015.

Başgöz, İlhan, *Folklor Yazıları*, (İstanbul: Adam Yayınları, 1986).

Başgöz, İlhan, *Türkü*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986).

Kılıçkiran, Mazlum Nusret, *Öyküleri ve Türküleriyle Kilis*, (Bornova:1973).

Köprülü, Fuat, *Türk Saz Şairleri*, (Ankara: Milli Kültür Yayınları, 1962).

Köksel, Behiye, *20. Yüzyıl Aşık Şiiri Geleneğinde Kadın Aşıklar*, (Ankara:Akçağ Yayınları, 2012).

Özbaş, Ömer, *İlbeyli Türkmenleri Arasında*, (Gaziantep:Gaziantep Halkevi Yayınları, 1939).

Tarihi ve Kültürüyle Barak Karkamış, Karkamış Kaymakamlığı Yayınları, 2006

Yalman, Ali Rıza, *Cenup'ta Türkmen Oymakları*, (Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000).

İnternet siteleri

"Baraklar Üzerine Söyleşi", <http://www.turkmentsitesi.com/baraklar.html>, ziyaret:30.09.2015

Derin Kökler Programı, TRT 4 erişim tarihi:3.10.2015

http://www.barakturkmenleri.org/index.php?option=com_content&view=article&id=82:barak-tarihi-1500-1691&catid=36:barak-tarihi&Itemid=18 erişim tarihi: 13.10 2015

<http://www.sevilensarkisozleri.com/gaziantep-yoresi-turkuleri-bir-haber-geldi-de-koca-duraktan-sarki-sozleri-53848.aspx#sthash.MyyfynQ4.dpuf>, erişim:4.10.2015

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü,

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7419>,

ziyaret:10. 9 .2015

Kitap Tanıtımı

Katarzyna Maksymiuk, *Geography of Roman Iranian Wars. Military Operations of Rome and Sasanian Iran*, Siedlce: UPH, 2015. Pp. 143; 36 maps, 1 table, 6 figures. ISBN: 978-83-62447-13-8. Online Access available.

Erdal KAYA*

The book, that has been published by Siedlce University of Natural Sciences and Humanities in 2012 and is essentially a revised and expanded translation of a study written in Polish titled *Geografia Wojen Rzymsko-Irańskich. Działania Rzymu i Iranu w Okresie Sasanijskim*, has been published English and prepared primarily for students who take interest in the history of the Near East.

The study discusses the names of the regions and sites where wars, conflicts, sieges and conquests took place between the Roman and Sasanian empires, and the border changes brought about by the treaties made between the sides throughout a time frame from the first quarter of the 3rd century A.D. to the early Islamic conquests in the first quarter of the 7th century A.D.

In the first chapter of the study which is comprised of two main chapters, a short introduction is made and after that, a rundown on the modern literature that has been inspirational for the making of the study, is given, the structure of the study, the method used and the constraints of the subject have been formed in a reasonable manner. In the same chapter, the situation of the Roman-Persian borders in the 2nd century A.D. is described and the fragile relations, diplomatic and military conflicts between the two long-standing enemies are roughly discussed.

The second chapter of the book, which is also its essential part, has been organized in three independent subtitles (2.1, 2.2, and 2.3). The first one of these subtitles (2.1) contains a range of maps in which the march routes of the armies are illustrated and the locations of the sites where battles took place are pointed out. All the military operations that came to pass, from the march of Sasanian emperor Ardashir I to Cappadocia in 229 A.D. until the Battle of Nineveh (627 A.D.) during the reign of Heraclius, the march routes of armies, and the cities or regions that were sieged or conquered by either armies are mapped and summarily described.

---

*Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: erdalkaya224@hotmail.com

The second subtitle, the content of which being smaller than the previous one, includes four maps illustrating the regional changes consequent to the Peace of Nisibis (299 A.D.) following the Battle of Satala which took place in 298 A.D. and resulted in Roman victory, the peace treaty signed in 363 A.D. during the reign of Julianus (361-363 A.D.), the treaty of Dara signed in 562 A.D. and the treaty signed under the date of 591 A.D., respectively. Below these maps under the aforementioned subtitle, very short information regarding these treaties is given. The third subtitle is made up only of ten maps showing the Roman-Persian borders between 224-591 A.D., the southern borders, the *Strata Diocletiana* and the landforms in Mesopotamia, Syria and the Near East.

The study is concluded with an index (3) for the place names mentioned in the text, an index (4) for epigraphics and ancient sources used as references and a table which is chronologically organised and contains the names of the Sasanian and Roman emperors who reigned in the same time period.

This study, which is formed by the localisation and mapping of the roads and passage routes located inside the boundaries of the areas of military conflict between the Roman and Sassanid empires and utilised by either of the armies, differs from other publishings on similar subjects with one of its characteristics. When other studies discussing the Roman-Sassanid wars are examined, it can easily be seen that the names of the locations and the sites where the relevant events took place have never been discussed before in such an inclusive manner. However, there is no doubt that other studies of similar nature were made in the light of epigraphic, numismatic and archaeological data together with ancient and modern sources, rather than sole toponymic research, and thus address a wider portion of academia.

Following the description sections below the maps under subtitles 2.1 and 2.2, it is important for the credibility of the study that all the ancient literature and other relevant sources containing the names of the settlements and provinces included in the aforementioned maps, are thoroughly listed and given. In addition, the utilisation of main modern studies that discuss the Roman-Sassanid affair makes an objective comparison about the subject possible.

It makes no sense to reexpress the criticism directed at the study here in this text.¹ However, it is necessary to remark certain suggestions and references regarding two of the sites about the locations in which, strong possibilities exist. The first of these two is *Thannuris*, where the author has defined in the location names index (p. 129) as a fortress in Northern

---

¹ For the location of Seleukobelos and suggestions and criticisms of location of Odenathus' military operation (Map I. 4a) see Maurice Sartre, *Syria*, Recensions 2016: 1-2.

Mesopotamia, while referring to the same place in the text as a uncertain locations (p. 67). The location of the mentioned city is an archaeological settlement which is also known as Tell Tuneinir and encompasses an area of approximately 40 hectares along the Khabur River, south of the present-day city of Al Hasakah in Syria². The second is the settlement/fortress of *Lacotena*, on the location of where the researchers have not been able to reach a complete consensus for a long time³. But recent researches have put forth that *Lacotena* may actually be present-day Derik Kale, located approximately 15 kilometres northwest of the *Chabinas* (=Cendere) Bridge that is inside the borders of the Kâhta district of the city of Adıyaman in Turkey⁴.

When it comes to such similar and encompassing studies, it is a given that the utilisation of archaeological, epigraphic and numismatic data is also expected, in addition to ancient sources and supporting modern literature. However, the author has emphasized in the introduction that the book was intended for history students that makes it possible to excuse these deficiencies to a certain degree. It is ultimately seen that the title of the study and the subjects covered under the subtitles are conceptually elaborated on in a reasonable manner, and the content of the text is relevant to and compatible with the maps included. In addition, it is observed that the information presented to the reader is clear and satisfactory. On that sense, it is beyond doubt that the study will contribute significantly to Roman-Parthian and Roman-Sassanid researches within the military scope and the academic and archaeological studies related to the subject.

---

² Louis Dillemann, *Haute Mésopotamie orientale et pays adjacents. Contribution à la géographie historique de la région, du Ve siècle avant l'ère chrétienne au VIe siècle de cette ère* ((Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie de Beyrouth, tome LXXII), Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthier, 1962, 176-177; D. L. Kennedy-D. Riley, *Rome's Desert Frontier from the Air*, London: B. T. Batsford 1990; M. Fuller –N. Fuller, "Archaeological Discoveries at Tell Tuneinir, Syria", *Journal of Assyrian Academic Studies* 12/2, 1998: 69-82; Richard J. A. Talbert (ed.), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton 2000, 1280, Map 89, C4.

³ Cf. W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, (Royal Geographical Society Supplementary Papers IV), London, 1890, 17-18, 280 ff.; F. K. Dörner-R. Naumann, *Forschungen in Kommagene*, (Istforsch 10), Berlin 1939, 103 ff.; W. Hoepfner, "Direk Kale. Ein unbekanntes Heiligtum in Kommagene", *IstMitt* 16, 1966: 157-177.

⁴ T. B. Mitford, "Some Inscriptions from Cappadocian Limes", *JRS* 64, 1974: 173-175, fn. 103.; H. A. G. Brijder (ed.), *Nemrud Dağı: Recent Archaeological Research and Conservation Activities in the Tomb Sanctuary on Mount Nemrud*, Boston/Berlin: De Gruyter 2014; especially see M. J. Versluys, *Visual Style and Constructing Identity in the Hellenistic World. Nemrud Dağ and Commagene under Antiochos*, I Cambridge University Press, 2017, 46, fig. 2.4, 93 ff.

Reference

- Brijder, H. A. G., (ed.), *Nemrud Dağı: Recent Archaeological Research and Conservation Activities in the Tomb Sanctuary on Mount Nemrud*, Boston/Berlin: De Gruyter, 2014.
- Dillemann, Louis, *Haute Mésopotamie orientale et pays adjacents. Contribution à la géographie historique de la région, du Ve siècle avant l'ère chrétienne au VIe siècle de cette ère* ((Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie de Beyrouth, tome LXXII), Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthier, 1962.
- Dörner, K. F. –Naumann, R., *Forschungen in Kommagene*, (Istforsch 10), Berlin, 1939.
- Fuller, M.-Fuller, N., “Archaeological Discoveries at Tell Tuneinir, Syria”, *Journal of Assyrian Academic Studies* 12/2, 1998: 69-82.
- Hoepfner, W., “Direk Kale. Ein unbekanntes Heiligtum in Kommagene”, *IstMitt* 16, 1966: 157–177.
- Kennedy, D. L. –Riley, D., *Rome's Desert Frontier from the Air*, London: B. T. Batsford, 1990.
- Mitford, T. B. “Some Inscriptions from Cappadocian Limes”, *JRS* 64, 1974: 160-175.
- Ramsay, W. M., *The Historical Geography of Asia Minor*, (Royal Geographical Society Supplementary Papers IV), London, 1890.
- Sartre, Maurice, “Katarzyna Maksymiuk, Geography of Roman-Iranian Wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran” *Syria, Recensions* 2016: 1-2.
- Talbert, Richard, J. A., (ed.), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton University Press, 2000.
- Versluys, M. J., *Visual Style and Constructing Identity in the Hellenistic World. Nemrud Dağ and Kommagene under Antiochos I*, Cambridge University Press, 2017.
-